

VILLÁM PÉTER

Mediáció, egyezség, metajurisztika, új megközelítések a nem peres jogvitákban

Szócikkek és jogi narratívák a mediáció
és egyezségkötés kontextusában

egyetemi jegyzet

ISBN 978-963-308-533-2

Budapest, 2025

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

VILLÁM PÉTER

MEDIÁCIÓ, EGYEZSÉG, METAJURISZTIKA, ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK A NEM PERES JOGVITÁKBAN

SZÓCIKKEK ÉS JOGI NARRATÍVÁK A MEDIÁCIÓ ÉS EGYEZSÉGGKÖTÉS
KONTEXTUSÁBAN

Egyetemi jegyzet

Budapest, 2025.

© PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM

© Hungarian translation LIC. IUR. DR. VILLÁM PÉTER, 2025.

ISBN 978-963-308-533-2

Tartalomjegyzék

A ius és a lex kapcsolata	4
Lélek – lelkiismeret – felelősség	9
Lelkiismeret	10
Az igazságszolgáltatás eszközei és fejlődése	15
Igazságosság	18
A méltányosság elve	20
A bíró szerepe az igazságszolgáltatásban	22
Keleti jogfejlődés	27
Természeti törvény, természetjog	31
Jogforrások	34
Jog, erkölcs, illem, szokás	34
Jogi aktusok	36
Normatív és egyedi rendelkezések megkülönböztetése	37
Jogforrási rendszer	37
Jogforrási hierarchia	38
Hatály és érvényesség	38
Jogvita	40
Az AVR típusai	42
Jogszabályok	43
Mediáció tipológiája	45
Jó erkölcs	47
A közvetítés (mediáció) szabályozása	50
A közvetítői eljárás a kontinentális és angolszász jogrendekben	50
Magyarországi szabályozás	53
Személyiségi jogsértések	61
Szerződés vagy szövetség	64

„Úgy vélem, és azt veszem észre, hogy sokszor azt hiszik rólam, új dolgokat mondok, holott valójában igen régi, csupán a legtöbb ember számára ismeretlen gondolatokat ismertetek. Másrészt bevallom, hogy ha szónok vagyok – ha ugyan az vagyok, vagy ha egyáltalán vagyok valaki –, azt nem a rétorok iskolájának, hanem az akadémia sétányának köszönhetem.”

„Ki kell emelni, hogy valójában a filozófia tudománya nélkül nem tudjuk megkülönböztetni a dolgok nemét és fajtáját, nem tudjuk magát a dolgot meghatározni, kifejezni, osztályokba sorolni, és nem tudjuk megítélni sem azt, mi igaz, mi téves. Nem ismerhetjük fel a következményeket, nem vehetjük észre az ellentmondásokat, és nem tudunk dönteni a kétes kérdésekben.” Cicero¹

A ius és a lex kapcsolata

A jog és annak rendszerré alakulása folyamatában többféle hatás – ellenhatás érvényesült. Ideológiák és társadalmi érdekek egymásnak feszülése következtében a jognak (*ius*) törvénnyé (*legis*) való átalakulása figyelhető meg. A tételezett törvények előtérbe kerülésével megjelent a mindent szabályozni akaró akarat, amely előrelátó jogrendszereket feltételez. Mindennemű jognak tételes törvényekké való alakítása a történelem során olykor erősebben, olykor pedig gyengébben érvényesült. A norma pozitívizálása megkívánja a formalitást az értelmezésbeli különbözőségeket pedig nem tűri. A jogalkotó által meghozott döntések csak ezeken a kereteken belül fogalmazódhatnak meg. A kodifikációs kényszer a polgári forradalmak idejére tevődik, amikor a polgárság kalkulálhatóvá kívánta tenni a közéletet és elvárásként fogalmazta meg a pozitív jogalkotást. A francia jogalkotásban a *Code civil* egyfajta kodifikációs zártságot hozott magával, és politikai kompromisszumok részét képezte. A liberális gazdaságpolitika, a szükségletek politikája oly erőteljessé, szinte egyeduralkodóvá vált, hogy megteremtette a kereskedelem, a piac és a pénzügyi élet teljes szabadságát, valamint a személy magánautonómiájának dicsőségét (*glorie*).² Lábady Tamás úgy fogalmaz, hogy a polgári törvénykönyvek áttörték a polgári kibontakozás utolsó formális gátját is, megalkotva a tulajdon, a szerződések szabadságának és a deliktális felelősségnek alapjait. Bár a polgári forradalmak eszméi megkoptak és eltorzultak, azonban a polgári eszmény magva a *Code civil*-ben fennmaradt. A törvénykönyvek célja volt, hogy a különböző népek csoportjai egységes és azonos jogrend alá tartozzanak, kötelezettségeik valamint jogaik egységesek legyenek. Az olyan alapelvek, mint a tulajdon és annak sérthetetlensége, a jogképesség, a szerzési képesség, a római jogra alapozva a szokásjog segítségével hívásával formalizálódott. A jogok birtokosának ideáltípusa a '*tulajdonos ember*' lett.³ Az egyén individuális szabadságának sokak szerint ekkor kezdődött meg a túlbujánzása. A magánjog a formalizáltság révén az autonómia vagyoni viszonyait tárgyaló joggá lett, ezáltal minden, ami vagyoni jog, annak a magánjogban van a helye. Egyes jogtudósok tiltakoznak az ellen, hogy a magánjogot azonosítsuk a vagyonjoggal, szerintük ugyanis a magánjog forrása és központja maga az ember és szabályozási köre kiterjed a személy és annak közösségi életére, társulásaira valamint annak értékeire egyaránt. A vagyoni viszonyok a kodifikáció révén három részre bontva szabályozzák a jogviszonyokat: dologi jogi, kötelmi jogi, valamint öröklési jogi területen. A dolgokat hatalma alatt tartó jogosult minden más személlyel szemben a legerősebb jogosultságokkal rendelkezik. A

¹ Cicero válogatott művei. Európa könyvkiadó, Budapest, 1987.

² VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái. Szent István Társulat, Budapest, 2006., 338.p.

³ LÁBADY Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat, Budapest, 2019., 55.p.

törvényekben megjelennek az olyan ősi fogalmak, mint a birtok (*possessio*), az idegen dologbeli jogok (*iuria in re aliena*). A kötelmi jogi viszonyok ugyancsak körvonalazódnak, személyek között állnak fenn és relatív szerkezetűek, a tárgyukat alkotó szolgáltatásoknak pedig rendszerint vagyoni értéke van. A jogszabályokban garanciális igényként jelent meg a törvényességről alkotott eszmény: a jogbiztonság és a kiszámíthatóság. A szabad-versenyen alapuló kapitalizmus megfelelő jogalkalmazási mintákat várt el a jogalkotástól. Ugyanakkor a másik oldalon erős gazdasági érdekek kerültek ki győztesen a szabad-verseny és kapitalizmus jogának monopolizálása következtében, ezek a rögzített jog feloldását szorgalmazták. Ahogy a kódexek egyfajta zártsága jelent meg az egyik oldalon, úgy a másik oldalon a szabadjogi mozgalom eredményeként, ellentétes módon, a nyitottságnak az abszolutizálása is hangsúlyossá vált. A XVII.-XVIII. századi racionalizmus következtében kialakult a rendszerszemléletű jogrend. A jog rendszerként való felfogása azt az alapvető jellemző eszméjét vonta kétségbe a jognak, hogy annak mindenkor gyakorlatiasnak kell maradnia. A jog megfogalmazása ketté vált, kéttényezős folyamatként írható le, funkcióiban megkülönböztethető egyrészt a jogalkotás, amely létrehozza a törvényt, valamint a jogalkalmazás, amely egyediesíti, esetekre vonatkoztatja a jogi tételezéseket.⁴ A jogi döntés azonban nem térhet el a törvényi szabályozástól.

A kodifikációk előretörésének következtében, a XIX. században a katolikus egyház részéről is megjelent az a szándék, hogy egy egységes törvénykönyv kerüljön kiadásra, mely az egész egyetemes egyház tekintetében elsődleges jogforrásként alkalmazható és kötéserővel bír. Az egyház meglévő hatalmas joganyaga, annak áttekinthetetlensége és a számos joghézag, indokolta tette a törvénykönyv megfontolását. Az így létrehozandó kódexnek az adott jogterületet teljes mértékben, rendezett módon kellett szabályoznia. Lényeges szempont volt, hogy a normákat (kánonokat) a legeltérőbb jogesetekre is alkalmazni lehessen. Az ilyen formában megjelenő joganyag a jogszabályi hierarchia legfelső szintjén, mindenki által megismerhető formában kerülhetett megfogalmazásra.⁵ A Kódex nem új jogot alkotott, hanem a *Corpus Iuris Canonici*ben található jogesetekre hozott anyagi jogot és eljárási szabályokat rendezte, elvonatkoztatva alkalmazhatóvá tette azt a régi jogot, amely így a törvénykönyvben öltött testet. X. Pius pápa 1904-ben indította el és rendelte el a jogszabályok összegyűjtését és rendszerezését. A kihirdetéssel, amely XV. Benedek pápaságának idejében történt 1917. május 27-én, öt könyvre osztva egy egységes törvénykönyv jelent meg a katolikus egyházban elsőként, amely 1918. május 19-én vált hatályossá. A törvénykönyv beosztása a római jogi hagyományokra alapozva általános részre, személyek, dolgok, eljárások, bűncselekmények és bűnök címét viselő könyvekre oszlott. Büntetőjogi szempontból jelentős, hogy az ötödik könyv fogalmilag megkülönböztet, elválasztva egymástól bűncselekményeket (*delictis*), bűnöket (*poenis*) és egyes bűncselekményekkel megvalósított bűnöket (*de poenis insingula delicta*). A törvénykönyv 2414 kánont foglal magába. Amellett, hogy a törvénykönyv egységbe kívánja foglalni az egyház jogi anyagát kijelenti, hogy a régi joganyag szerves egységben áll a megalkotott törvénykönyvvel. A CIC 6. (1917.) kánonja kifejezetten arra utal, hogy bizonyos esetekben a régi jogot kell alkalmazni, illetve a régi jogot az új törvénykönyv 'megvilágításához', értelmezéséhez segítségül kell hívni. Kétség esetén, jogértelmezési dilemmák következtében a régi jogot kellett figyelembe venni, mindaddig, amíg megfelelő törvényt magyarázat nem született a kérdésben. A büntetőjoggal kapcsolatosan a CIC 6. (1917.) kánon 5. pontja megállapítja, hogy a törvénykönyv nem sorol fel minden lehetséges

⁴ VARGA i.m. 341.p.

⁵ SZUROMI Szabolcs Anzelm O. Praem.: Kánonjogtudomány és kodifikáció. Iustum Aequum Salutare, Budapest, 2008/2., 83.p.

büntetést. Ezzel nyitva hagyva más jogforrások felhívását. Az 1917-es törvénykönyv szorosan kapcsolódott a régi joghoz, mint folyamatosan fejlődő és fennálló joganyaghoz, tradícióhoz, melynek részét képezte az élő hagyomány, a jogszokás, a zsinati- és pápai rendelkezések, privilégiumok, fegyelmi szabályozások és nemzetközi megállapodások egyaránt.

A kodifikáció következő állomásával, a kódexrevízióval, amely egy új egyházi törvénykönyvben öltött testet, újfajta jogszemlélet jelent meg. A II. Vatikáni Zsinat irányelvei meghatározóak voltak a törvénykönyv megalkotásában és annak szerkezetében is. Az *'új jog'* megalkotása nagyobb hangsúlyt kapott, azonban mint alap, itt is megjelent a korábbi joganyag. Sok új elem jelent meg a törvénykönyvben, például fókuszba került a krisztushívők egyenlősége, a feladatkörök és hivatalok tekintetében, az egyházi hatalom gyakorlásának kérdésében a bírói, a végrehajtói és a törvényhozói hatalom megkülönböztetése. A törvénykönyv az egyházi büntetések és azok formáinak az újrarendezését is magában foglalja. Az új kódexet Szent II. János Pál pápa hirdette ki 1983. január 25-én. A törvénykönyv szakított a római jogi felosztással, hét könyvet tartalmaz. Az általános normák részt az Isten népe könyv követi, a harmadik könyvben az Isteni Ige szolgálata jelenik meg, a negyedik könyvben az egyház megszentelő feladatával kapcsolatos kánonok szerepelnek, az ötödik könyv az egyház anyagi javai címet viseli, a hatodik könyv az egyház büntetőjogával foglalkozik, a hetedik könyv pedig az eljárásokra vonatkozó kánonokat tartalmazza. Az új Kódexszel hatályukat veszítették a korábbi 1917. CIC kánonjai⁶ és minden egyetemes és részleges törvény, mely az új törvénykönyvvel ellentétes⁷, hacsak az ellenkezőjét a jogalkotó kifejezetten nem rendelte el. Hatályukat veszítették azok a büntető törvények is, amelyek az új törvénykönyvben nem szerepelnek, valamint azok az egyetemes törvények, melyeknek tárgyát az új egyházi törvénykönyv teljes egészében szabályozta.⁸ A liturgikus szabályokat⁹ és a nemzetközi megállapodások jogát nem érintette a kodifikáció. A szerzett jogokat a törvénykönyv nem szüntette meg, hacsak kifejezetten a jogalkotó ezeket nem vonta vissza. A jogszokások, melyek az új törvénykönyvvel ellenkeztek, hatályukat veszítették, kivételek az évszázados, illetve emberemlékezetet meghaladó szokások, amelyek esetében a kódex utal ezek fenntartására¹⁰.

A nemzetközi jog tekintetében erőteljesen megjelenik a jog forrásaként a *szokásjog*. A szokásjog objektív eleme az egybevágó tartós gyakorlat, és az ehhez kapcsolódó szubjektív meggyőződés azzal kapcsolatban, hogy ez a gyakorlat jogi kötelezettséget és annak feltétlen teljesítését írja elő. A nemzetközi jogban elegendő, hogy az államok általában ehhez igazítsák tetteiket és ennek megsértését úgy kezeljék, mint nem megfelelő magatartást.¹¹ Az *opinio juris sive necessitatis* (azaz az a meggyőződés, hogy a gyakorlat követése jogi kötelezettség) tétel a szokásjog fogalmi körének alapját képezi.¹² A jogkövetés kezdete sok esetben meg sem állapítható, nem köztudott, hogy mikortól vált általános kötelezettséggé a norma. Ha egy adott normáról tudjuk, hogy rendelkezik ezzel a meggyőződéssel, akkor mint jogot alkalmazni kell. A jogkövetési kényszer ebben az esetben nem szankciók terhe mellett jelenik meg, hanem az önkéntes jogkövetés határozza meg. Bevett az a nézet, miszerint a szokásjogot a nép kodifikálta, mint jogalkotó. Az egyházi jogrend ismeri ezt a jogintézményt és megtalálható számos egyházi szabályozásban. A Magiszterium tévedhetetlenségével kapcsolatosan, hit és az erkölcs kérdéseiben, létezik egy fontos alapelv,

⁶ CIC 6. kán.

⁷ CIC 5. kán.

⁸ SZUROMI i.m. 87.p.

⁹ CIC 2. kan.

¹⁰ CIC 26. kán.

¹¹ KOVÁCS Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2016., 169.p.

¹² U.o. 173.p.

miszerint azt az igazságot, amit az egész katolikus püspöki kollégium hosszú időn keresztül tanított, azt kötelező erővel, mint hiteles tanítást el kell fogadni (*assensus fidei*). Bár a tévedhetetlenség körébe tartozó tanításnak több feltételnek kell megfelelnie, azonban itt is megtalálható a hosszú időn keresztüli szakadatlan normakövetés, mint alapelv. Azonban egyetlen érv, miszerint az egyetemes katolikus püspöki kollégium évszázadokon keresztül tanított egy erkölcsi tételt, még nem jelenti azt, hogy mint véglegesen betartandó erkölcsi normát a tévedhetetlenség jellemezné, azonban hiteles tanításként, mint szabály, megjelenhet.

Amikor a *ius* és *lex* fogalmakat vizsgáljuk, érdemes megfontolni a *méltányosságnak* (*aequitas*), mint jogképző erőnek a jelenlétét. A római jogban az *aequitas* jogintézmény – a törvény szigorának enyhítésére – kezdetektől fogva befolyással volt. A méltányosságot olyan jogelvnek ismeri el a nemzetközi jog, amelyhez akkor szükséges folyamodni, ha a kötelező szabályok, az általános jogelvek és szokásjog meghatároz bizonyos jogi tételt, aktust, de azt árnyalni szükséges. A méltányosságot azonban *contra legem* (törvénnyel ellentétes), illetve *praeter legem* (törvény mellett) nem lehetséges alkalmazni kivéve, ha a nemzetközi jogban a felek erre kifejezetten felhatalmazzák a nemzetközi bírót. Az egyházi büntetőjogban a méltányosság több kánon vonatkozásában is megjelenik, a CIC 1343. kánon kifejezetten a bírói méltányosság gyakorlására, annak érvényesíthetőségére ad lehetőséget. A CIC 1344. kánonja pedig a *contra legem* alkalmazásra is lehetőséget biztosít.¹³ Az angolszász jogrendben szintén fellelhető az intézményesített '*equity*' jogintézmény, ami a *common law*-val szemben ugyanazt képviseli, mint a római jogban a *ius honorarium* a *ius civile*-vel szemben a *praetori* jog tekintetében alkalmazható volt. A merev szabályokkal és azok érvényesítésével szemben a rugalmas jogalkalmazás jegyében a király bírósága (kancellári bíróság) gyakorolta a méltányos jogot, amit a '*lelkiismeret bíróságának*' is szokás nevezni.¹⁴ Célja az volt, hogy kirívóan igazságtalan döntéseket orvosoljon. Erkölcsi alapon enyhítette a bíróságok sematikus voltát és keménységét.

A bírói jogalkotással kapcsolatosan felmerül a kérdés, hogy kizárólagosan jogalkalmazói vagy egyúttal jogalkotói tevékenység-e a bírói szerep. Az egyik nézet szerint: a bíraskodás kizárólag jogalkalmazás, vagyis a bírói munka joghoz kötöttsége, a '*juris dictio*' a bírói tevékenység meghatározó mozzanata, a bíróság tehát kizárólag normát alkalmazhat. A bíróság különleges funkciója a jogrendszerben éppen a jogi szempontnak, azaz a legalitásnak az alkalmazás útján való érvényesítése kell, hogy legyen. A másik nézet szerint a valóságos jogképződés a konkrét jogeseteket eldöntő jogalkalmazói bíróságok tevékenységében megy végbe. A szabadjogi iskola¹⁵ a törvény kötelező erejét még nem vetette ugyan teljesen el, de beérte azzal, hogy azt a lehető legszűkebb térre szorítsa.¹⁶ A bíró az irányadó jogot – szuverén módon – az eset eldöntése során maga alkotja meg. A törvény tulajdonképpen csak a jogérzet. Az egzisztencialista jogfilozófia

¹³ CIC 1344. kán. Még ha a törvény parancsoló szavakat használ is, a bíró lelkiismerete és józan belátása szerint jogosult: 1. a büntetés kimondását alkalmasabb időre halasztani, ha előre látható, hogy a tettes elsietett megbüntetéséből nagyobb bajok származnak; 2. a büntetés kimondásától tartózkodni vagy enyhébb büntetést kimondani, illetve vezeklést alkalmazni, ha a tettes megjavult, és a botrányt meg az esetleg okozott kárt helyrehozta, vagy ha az illető polgári hatóság eléggé megbüntette, vagy előreláthatólag eléggé meg fogja büntetni; 3. felfüggeszteni a jóvátevő büntetés megtartásának kötelezettségét, ha a tettes dicséretes élet után először követett el büntetendő cselekményt, és nem sürget a botrány helyrehozatalának szüksége, mégis azzal a feltétellel, hogy ha a tettes a magától a bírótól meghatározott időn belül ismét büntetendő cselekményt követ el, le kell töltenie a mindkét büntetendő cselekményért járó büntetést, hacsak időközben le nem telt az előbbi büntetendő cselekmény miatti büntető kereset elévülési ideje.

¹⁴ LÁBADY i.m. 63.p.

¹⁵ LÁBADY i.m. 169. p.

¹⁶ LÁBADY Tamás: A bírói jogalkotás és alkotmánybíróági kontrolja. (LÁBADY II.) Alkotmánybíróági Szemle, Budapest, 2010/1., 128. p.

jogforráselmélete még ennél is tovább megy. Az elmélet szerint a bírói jogalkotás a jogképződés meghatározó módja. A bírói úton történő jogalkotás sajátos kizárólagosságát fogalmazza meg a common law híres jogásza *Oliver Wendell Holmes*, aki szerint *„a bíróságok jövőbeni döntéseiről szóló prófécia, és semmi több, amit jognak nevezünk”*.¹⁷ Amikor a bíró eldönt egy esetet, akkor jogot alkot, és csak ez tekinthető egyedüli, létező jognak. *Marton Géza* mondja: „Minden törvény vak, látóvá azt a bíró szeme teszi.”¹⁸ A kánonjog lehetőséget ad a bíró számára arra, hogy eltérjen az írott törvénytől, valamint differenciálásra is ad lehetőséget, azonban nem írhatja felül a törvényt a bíró, isteni és természet törvénnyel nem lehet ellentétes a döntése. A kánonjogban a bíró alapvetően jogalkalmazó, azonban mivel az egyházban a bírói¹⁹ és törvényhozói hatalom gyakorlója a pápa²⁰ és a püspök²¹, a törvény felülírása (alkotás) elméletileg lehetséges. Az egyházban nem különül el élesen a bírói, törvényhozói és végrehajtói hatalom, mint a világi jogágakban.

Nos, az ígéretek Ábrahámnak és utódjának szóltak. Nem azt mondja az Írás: „és utódainak”, mint soknak, hanem mint egynek: „és a te utódodnak”, (Ter 22,17) aki a Krisztus. Azt mondom tehát: az Isten által megerősített végrendeletet a négyszázharminc évvel később adott törvény nem teszi érvénytelenné, hogy megszüntesse az ígéretet. Mert ha a törvényből származna az örökség, akkor már nem az ígéretből; Ábrahámnak pedig Isten ígéret által adta ajándékát.

Mi tehát a törvény? A bűnök miatt hozták, amíg el nem jön az utód, akinek az ígéret szól. Angyalok által hirdették ki, közvetítő útján. Ez a közvetítő azonban nem egy valakinek a közvetítője, Isten pedig egy. A törvény tehát az Isten ígéretei ellen van? Semmi esetre sem! Mert ha olyan törvényt adtak volna, amely éltetni képes, valóban a törvényből lenne a megigazulás. De az Írás mindent a bűn alá foglalt, hogy az ígéretet Jézus Krisztus hite által nyerjék el a hívők. Amíg a hit el nem érkezett, a törvény fogságában voltunk tartva a hit számára, amely majd kinyilatkoztatást nyer. Ennélfogva a törvény Krisztushoz vezető nevelőnk volt, hogy a hit által igazuljunk meg. Amikor azonban érkezett a hit, már nem vagyunk a nevelő alatt.

*Mert a Krisztus Jézusban való hit által mindnyájan Isten fiai vagytok. Hiszen mindannyian, akik megkeresztelkedtetek Krisztusra, Krisztust öltöttétek magatokra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai, és az ígéret szerint örökösök.*²²

¹⁷ LÁBADY II. i.m. 128.p.

¹⁸ LÁBADY i.m. 75. p.

¹⁹ CIC 1401. kán.

²⁰ CIC 1405. kán.

²¹ CIC 1419. kán.

²² Gal 3, 16-29

Lélek – lelkiismeret - felelősség

„Az agyunk nem kitermeli, hanem befogadja az egyébként tér- és idődimenziókon kívül létező lelkeket. Az ateisták hite szerinte még nagyobb, mint a vallásosoké, mert ők el tudják hinni, hogy az öntudatra ébredt ember, valamint az egész anyagi világ az ősrobbanás nyomán, önmagából, önmagától és önmagáért jött létre – mindenféle külső értelem vagy cél nélkül.” (Freund Tamás)²³

Freund Tamás szerint, ha egy tudós istenhívő, az nem különös, hiszen sok vallásos ember között találunk kutatókat. Az viszont igazán különleges, ha valaki tudós és ateista egyszerre – mert akkor a legnagyobb rejtélyre, hogy honnan ered a lelkünk, mi a küldetése és mi a sorsa nem keresi, nem tudja a választ. Erre szerinte a természettudomány sohasem fog választ adni.

A szülői *felelősségnek* – illetve tágabban értelmezve minden felelősségnek – három alapvető jellemzője van:

- Totalitás – a felelősség kiterjed minden cselekedetünkre és döntésünkre.
- Folyamatosság – a felelősség soha nem szűnik meg, hanem életünk minden szakaszát áthatja.
- Jövőre irányultság – felelősségünk mindig kihat a jövőre, nem csupán a jelenben érvényesül.

Ciceró *A kötelességekről* című művében, amikor a felelősségről és a kötelességekről ír, így fogalmaz: „A szabályba foglalható kötelességek szintén a *legfőbb jóhoz* kapcsolódnak, ám kevésbé nyilvánvalóak, mert inkább a mindennapi élet szabályozását szolgálják.”

Ciceró szerint a kötelességeket kétféleképpen oszthatjuk fel:

- Feltétlen érvényű kötelezettségek (*katorthóma*): ezek mindig a jóval összhangban állnak, és teljesítésük nem függ külső körülményektől.
- Feltételes kötelezettségek (*kathékon*): ezek teljesítése elfogadható okokkal magyarázható, és inkább a gyakorlat világához kapcsolódnak.

A görög filozófusok szerint a felelősség aszerint is megoszlik, hogy valamely cselekedet *tisztességesnek* vagy *szégyenletesnek* számít-e. Ami összhangban van az erénnyel, az mindig illő és helyes; ami pedig ellentétes vele, az szégyenletes, és így az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen.

Mintája, ősképe a *szülői felelősség*. Az újszülött pusztán már létezésével szólít fel a törődésre, gondoskodásra. Ezt nem kell alátámasztania, bizonyítania. Evidens kötelezettséget teremt a szülő oldalán, felelősséget.²⁴ Ez nem egy kötelmi felelősség, mely visszavonható, felbontható és egy cél érdekében jön létre. A szülői felelősségnek természetjogi gyökere van. A résztvevő felek uralmán, beleegyezésén kívül áll, ős felelősség.²⁵

A kötelmi felelősség egyezség, konszenzus alapján jön létre, feltételekkel, a kitűzött cél elérése érdekében, továbbá kötelezettségeket tartalmaz melyeknek megsértése esetén kármegtérítési kötelezettség jelentkezik. A szülői felelősség nem felbontható nem tűr ellentmondást, nem tartalmaz alkut, a felelőtlen magatartás másfajta következményekkel jár.

²³ BARSÍ Balázs: A forrástól az óceánig. Ferences Rendtartomány, Budapest, 2021.

²⁴ KOVÁCS Gusztáv: Szülői felelősség és reprodukciós medicina. Vigilia, 79. Budapest, (2014/1) 19.

²⁵ BARSÍ Balázs: A forrástól az óceánig. Ferences Rendtartomány, Budapest, 2021. 38p.

Lelkiismeret

A korai keresztény egyházfegyelem írásos emlékei közül a *Didaszkália* (III. század) kiemelkedő forrás, a X. fejezet részletesen kitér a lelkiismeret fogalmára.

„De ha lelkiismeretetek nem tiszta akár személyválogatás miatt, akár tisztátalan nyereségyágyból származó adományok miatt, amelyeket elfogadtok, és ha eltűrtétek, hogy a gonosz köztetek maradjon, vagy ha azokat, akik jól viselkednek, eltávolítjátok és kiűzitek az egyházból, vagy ha magatok közt sok gonosz vitatkozót, bajkeverőt és dőzsölőt neveltek, akkor szűgyent hoztok a közösségre és felidézitek azt a veszélyt, hogy ezek szétbomlasztanak benneteket. Ez pedig rátok magatokra is halált hoz, mert elvesztitek az örök életet, mivel az emberek kedvét kerestétek és Isten igazságától eltértetek a személyválogatás és a haszontalan ajándékok gyakori elfogadása által, s szétszórtátok a katolikus egyházat, az Úristen kedves leányát.”²⁶

John Henry Newman (Newman Szent János Henrik) így ír a lelkiismeretről: „A lelkiismeret annak hírnöke, aki a természetben, mintegy fátyol mögül, szól hozzánk. Ő helyettesei által tanít és irányít minket. A lelkiismeret Krisztusnak velünk született helyettese.” Newman szerint a lelkiismeret *belső iránytűnk*, amelyben Isten hangja szól hozzánk. Úgy véli, hogy a lelkiismeret szerepének újragondolása sok mai erkölcsi vita tisztázásához is elvezethetne. Az anglikánból katolikussá lett gondolkodó, Newman a lelkiismeretet *’Isten hangjának’* nevezi az emberben. Szerinte a lelkiismeret nem egyszerű belső érzés és nem is csupán a társadalmi normák beépített visszhangja, hanem egy irányuló vezetés – egy isteni törvény bennünk.

Newman így írja le a lelkiismeretet: „A lelkiismeret nem a miénk, hanem valaki másé, aki bennünk szól.”²⁷

Ez a belső hang:

- a) Nem egyszerűen érzelmek vagy benyomások halmaza.
- b) Nem vélemény, hanem törvény.
- c) Parancsol bizonyos dolgokat és tilt másokat.
- d) Belső tekintélyként jelenik meg, amely elől nem lehet elmenekülni.

Newman hangsúlyozza, hogy a lelkiismeret nem mindig kényelmes, gyakran szorongást, vívódást, feszültséget okoz. Azonban ez a feszültség nem negatív, hanem annak jele, hogy kapcsolatban állunk a tiszta igazság valóságával.

Az evangélium is hangsúlyozza a lelkiismeret fontosságát. Máté evangéliuma így fogalmaz: „Ha a szemed ép, egész tested világos lesz, de ha a szemed rossz, egész tested sötét lesz. Ha tehát a világosság benned sötétség, mekkora lesz maga a sötétség!” (Mt 6,21–23) A Biblia sokszor a *szív* fogalmával azonosítja a lelkiismeretet. Szent Pálnak a Rómaiakhoz írt levélben ezt olvashatjuk: „A pogányok, akiknek nincs törvényük, a természet szerint cselekszik mindazt, amit a törvény előír. Így ők maguk törvény önmaguknak, és megmutatják, hogy a törvény követése a szívükbe van írva; erről a lelkiismeretük tesz tanúságot, és gondolataikból vádolják, hol pedig felmentik őket.” (Róm 2,14–15) Hasonlóan gondolkodott Newman is, aki a lelkiismeretet *’isten törvényének’* és *’belső vezetőnknek’* nevezte. Szerinte a lelkiismeret tanúskodik valaki másról, egy külső, nálunknál nagyobb valóságról, amelyet sokszor *Legfelsőbb Törvényhozónak* nevezünk.

A pszichológus és filozófus Viktor Emil Frankl hasonlóképpen úgy látja, hogy a lelkiismeret az emberi létezés egyik alapvető tényezője. Szerinte a lelkiismeret olyan pszichogén valóság, mint a

²⁶ ERDŐ Péter: Az ókori egyházfegyelem emlékei. Szent István Társulat, Budapest, 2018. 224.p.

²⁷ John Henry NEWMAN: Apologia pro vita sua. Szent István Társulat, Budapest, 2020.

köldök a testünkön. „*A köldök annak a kapcsolatnak a maradványa, amely egykor életet adott nekünk.*” Ahogyan a köldök az anyával való biológiai kapcsolat nyoma, úgy a lelkiismeret is egy mélyebb, transzcendens kapcsolatra utal. Ez a kapcsolat nem szűnt meg, csak rejtetté vált. A lelkiismeret folyamatosan arra indít bennünket, hogy visszaforduljunk ahhoz a Valakihez, akitől eredünk – aki felé végső soron irányul az életünk. Frankl szerint a lelkiismeret nem pusztán belső érzés, hanem útmutatás a helyes és helytelen megkülönböztetéséhez. Kapocs az ember és a transzcendens valóság között. Figyelmeztetés, hogy életünk döntéseiben nem vagyunk önmagunkban elegendők.²⁸ A lelkiismeret – meglátása szerint – alapvetően egy kapcsolat egy ’valakivel’.

Freud ezzel szemben teljesen másképp látta a lelkiismeretet. A *felettes* énnel (*szuperegóval*) azonosította, amely a társadalom által belénk nevelt erkölcsi normákból áll, melyekhez fel kell érünk. Szerinte a lelkiismeret nem isteni eredetű, hanem egy pszichológiai konstrukció, amely parancsoló módon irányítja viselkedésünket. Freud ateista létére a vallást valamint a filozófiát úgy tekintette, mint ’menekülést a valóság elől’. Úgy gondolta, hogy az ember valójában ösztöneinek vad ereje által vezérelt lény, és minden erkölcsi vagy vallási tanítás csupán társadalmi kényszer. Freud szerint, ha valaki a létezés értelmét keresi, az azt mutatja, hogy ’beteg’, vagyis képtelen elfogadni a rideg valóságot, és ezért menekül a vallásba.²⁹

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény

3. § *A közvetítő feladata, hogy a közvetítés során pártatlanul, lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint közreműködjön a felek közötti vitát lezáró megállapodás létrehozásában.*

1. § (1) *E törvény célja, hogy elősegítse a természetes személyek és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári és közigazgatási jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza.*

2. § *A közvetítés e törvény alapján lefolytatott olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja – összhangban az 1. § (1) bekezdésében foglaltakkal – a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.*

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény

2. § (1) *A közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató nyomozó hatóságtól, illetve ügyésztől független közvetítő bevonásával – a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóváteételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre.*

(2) *A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a sértett és a terhelt között megállapodás jöjjön létre.*

3. § (3) *A közvetítő feladata, hogy a közvetítői eljárás során pártatlanul, lelkiismeretesen, a szakmai követelmények szerint közreműködjön a megállapodás létrehozásában. A közvetítőnek tiszteltetben kell tartania az eljárásban résztvevők méltóságát, és biztosítania kell, hogy a résztvevők egymással szemben is tiszteltetlennel járvanak el.*

Nem csupán a hívő emberek körében elfogadott tény, hogy a Tíz (Isteni)³⁰ szó minden ember lelkében felhangzik, ha még el nem rongálódott, az erkölcsileg lezüllött közszellem hatására, a

²⁸ BARSI i.m.

²⁹ Sigmund FREUD: Az Ősvalami és az Én. Pantheon Kiadás, Budapest.

³⁰ Kiv 20,1-20

lelkiismeret egy hangot fogó készülék, mely Istenre van hangolva, és törvényeire. Nem egy 'szuperegő' (Freud) hangja, de egy kívülünk lévő, felettünk álló valakinek a hangja. A valami nem adhat hangot, nem szólíthat meg valakit... A valaminek nincs közöltnivalója, még inkább nincs erkölcsi mondanivalója. Lehet nevelni a lelkiismeretet? Igen, de nem a természettudományos módszerrel, nem 'izmusokkal', ferde ideológiákkal (sztálinizmus, antiszemitizmus, globalizmus...). Kirkegaard Sören Aabey evangélikus költő, filozófus szerint az ember *szintézis*; a végtelenség és a végesség, az időbeliség és az örökkévalóság, a szabadság és a szükségszerűség szintézise. A szintézis a kettő közötti viszony. „Az emberi élet nem adottság, hanem feladat, amit meg kell oldani.” Szerinte a kereszténységnek a létezéshez van küldetése.

Szentágothai János anatómus professzor azt állítja, hogy „*az emberi személynek nincs reprezentációja az agyban, a személy Isten felé irányul és végtelen.*” Freund Tamás a Magyar Tudományos Akadémia korábbi elnöke így beszél egy előadásában 2014-ben:

„*Az agy amit az evolúció hozott létre nem képes kitermelni az olyan nem anyagi entitást – nevezük én tudatnak, elmének, szabad akaratnak, léleknek, de leginkább ezek együttesének –, amely irányítóként hat vissza az őt létrehozó idegsejtek hálózatára. Inkább azt tudom elképzelni – tette hozzá –, hogy mint az anyag evolúciójának csúcsa, az emberi agy vált alkalmassá, hogy rajta keresztül a teremtő eredetű lélek meg tudjon nyilvánulni az anyagi világ és a többi lélek számára.*”

Az emberi agy közvetítő, amin keresztül az ember képes kiteljesíteni akaratát, képességeit. Minden ember agya egy 'ős közvetítő' az anyagi és szellemi között, valamint az ember és ember között. Az agy az, amely felismeri és érti a lelkiismeret hangját is.

Az ember úgynevezett 'ébredő lelkiismerete' gyökereit az *animista* korszak meséiben is felfedezhetjük. Már ősidők óta történetek útján tanuljuk meg az alapvető erkölcsi üzeneteket, hogy mi az *igazság*, a *jóság*, a *szeretet*, az *irgalmasság*, hogy a *jó* mindig győzedelmeskedik a gonoszság, a hazugság és a gyűlölet fölött. A gyermek a mesék által megtapasztalja, hogy a jó mindig diadalmaskodik a rossz felett. Az animizmus kutatói szerint a gyermeki mesevilág egyfajta átvezetés az anyaméhből hozott őslélményből, amelyben a szeretet mindent áthat, átvezet a világ megértéséhez. Az alapüzenet az, hogy a szeretet győz.

A történelem számos példát szolgáltat válsághelyzetekre (ütközésekre), amikor az embernek lelkiismereti alapon kellett döntenie. Mindannyian tapasztaljuk, hogy a lelkiismereti megfontolásból hozott döntéseink gyakran járnak szorongással. Ez a feszültség sokszor fakadhat a felettes én elvárásaiból, és arra mutat rá, hogy két, egymással összefüggő, de nem azonos valóságról van szó. A *felettes én* inkább az érzelmek és a társadalmi normák területéhez kapcsolódik, míg a *lelkiismeret* az értelem és a szabad akarat világához tartozik.

Ennek egyik legnyilvánvalóbb bizonyítéka, amely szembeállítható a freudi pszichológiával, az *önfeláldozás* és a vértanúság. Amikor valaki szabadon, minden külső és belső kényszerszertől mentesen, saját legelemibb ösztönét – az önfenntartási ösztönt – is háttérbe szorítja, feláldozza életét valamilyen magasabb *erkölcsi jó* érdekében, (családjáért, hitéért, hazájáért) a lelkiismeret legmélyebb működését tapasztalhatjuk meg. Fontos tisztázni, hogy a lelkiismeret belső hangja nem azonos a *társadalom ítéletével*. Ez elől a hang elől nem lehet elmenekülni, még akkor sem, ha ideig-óráig elnyomjuk magunkban.

A *keleti hagyományban* a lelkiismeretet gyakran egy *belső szemként* értelmezik, amely mindent lát, míg a *nyugati gondolkodásban* inkább *belső hangként* tartják számon, amely irányítja az embert. Függetlenül attól, hogy valaki hívó vagy sem, a lelkiismeretet mindenki parancsoló sugallatként éli meg, nem pusztán érzélem, nem vélemény, hanem *belső törvény*, amely bizonyos dolgokat megparancsol,

másokat megtilt. Ez a belső hang (szem) olykor nem egyértelmű, nem mindig sugallja mindenkinek ugyanazt, de abban biztosak lehetünk, hogy kötelező erővel rendelkezik, egyértelmű a jelzése, és nem tűr ellentmondást. Kötelez, figyelmeztet, fenyeget, és egy meghatározott jövőt zár magába. Mintha a lelkiismeret valaki más hangja lenne, amely közvetlenül a személyiségünkhöz szól. Ez a hang egy személyes megszólítottságot feltételez. Egy személy szava a személyhez. Elő szó az eleven emberhez. Ez a hang olykor szégyent, máskor bűnbánatot, de akár vigasztalást is kiválthat. Sokak számára a lelkiismeret olyan, mint egy láthatatlan *tanító* egy belső készülék, bíró, amely néha Isten ítéletét közvetíti. Bár a hangját ideiglenesen el lehet nyomni vagy *'elhangolni'*, végleg nem lehet kiiktatni. Éppen ezért a lelkiismeret helyes működésének finomhangolása az emberré válás folyamatának szerves része. Az *eltorzult* és megkötött lelkiismeret ugyanakkor nem vezet jó eredményekre, tévutat jelent, negatív énképet és jellemrajzot takar. Az önismeret teljes hiányához vezethet, míg végül patológiássá teheti a személyt.

A lelkiismeret funkciója nem csupán az, hogy segítsen különbséget tenni jó és rossz között, hanem az, hogy megtartsa minket a jó erőterében, és ezáltal az igazság szolgálatába állítson. Ahogyan a lelkiismeret által *'más szemüvegen'* át látjuk a világot és önmagunkat, ugyanúgy a bűn és az erkölcsi romlás egyik következménye, hogy *'megromlik a látásunk'* és ennek következtében a szemünk felnyílik a rosszra is, és elveszítjük az ártatlanságot és tisztánlátást. *Barsi Balázs* úgy fogalmaz, hogy amikor az ember *mezítenül látja önmagát*, ahogyan a Teremtés könyvében³¹ olvassuk, nem Isten szemével szemléli saját létét, ezért ekkor belső szegénységet, szégyent tapasztal meg.³²

A lelkiismeret nemcsak jogokkal, de kötelességekkel is felruház bennünket. Jogai abban állnak, hogy felszabadít, lehetővé teszi, hogy szabadon döntsünk (választás válsága). Kötelessége viszont, hogy helyesen irányítson minket, segítve a jó és rossz közötti választást, a helyes, jogos, illő, méltányos, igaz melletti kiállást. Támogató szerepe van, mint a segítőtársnak, mint egy közvetítőnek, aki a helyes úton tart és eközben felelős döntésre készítet. A *torz lelkiismeret* – amely a bűn egyik következménye – elveszíti helyes irányát, már nem ismeri a kötelességet, csak korlátlan jogokat követel magának. Ezzel szemben az *egészséges lelkiismeret* képes felismerni az *igazságot*, és annak megfelelően szabályozza a cselekedeteinket.³³

Newman hangsúlyozza, hogy az *igazság* fontosabb, mint a lelki békesség. Ez azt jelenti, hogy az igazság keresése olykor belső viharokat okoz: szorongást, feszültséget, sőt válságot is. De ezek a belső küzdelmek szükségesek ahhoz, hogy közelebb kerüljünk az erkölcsi rend és az igazság megértéséhez, a belső harmóniánkhoz. Az *'igazság mindenek felett'* alapvetően a *nyugati* kereszténység egyik legbensőbb és legmeghatározóbb eszménye.³⁴ Az igazsághoz való ragaszkodás ebben az esetben nem egy megkötést jelent, és nem egyenlő a válság fenntartásával. Azonban az igazsághoz vezető folyamat (processus) megengedi (feltételezi) a szorongást és feszültséget, az érzelmi nehézségeket, mert ezek, sok esetben, a folyamat részei, az igazság győzelmének feltételei. A *keleti* népek másképpen gondolkodnak. Első látásra talán ellentétes gondolkodást tapasztalhatunk a keleti jogszemléletben és kultúrában a békesség és az igazság vonatkozásában. A béketeremtés, sok esetben, előbbre valóbb a keleti gondolkodásban, mint az igazság felderítése.³⁵ A tárgyalás alapú és peren kívüli egyezségi tárgyalások tekintetében a két

³¹ Ter 3,10

³² BARSÍ Balázs: A forrástól az óceánig. Ferences Rendtartomány, Budapest, 2021.

³³ Byung-Chul HAN: A kiégés társadalma. Typotex, Budapest, 2019.

³⁴ Fiat iustitia aut (et) pereat mundus, Legyen igazság, még ha belepusztul is a világ, I. Ferdinánd császár és király

³⁵ VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

szemlélet találkozását tapasztalhatjuk. A közvetítői eljárások egyik lényeges eleme a jövőre irányultság a béke megteremtése – vagyis a jövőbe tekintés, a megbékélés és az előrelépés lehetőségének keresése. Ugyanakkor a béke nem alapulhat az igazság elvetésén. Azzal együtt, hogy béketeremtés az elsődleges cél az oda vezető út az igazságkeresés útja kell legyen. *Finkey* Ferenc, neves büntetőjogász szerint: *a helyes büntetőeljárás a múltat vizsgálja, kutatja, de a jövőre tekint, és a jövőt akarja formálni.*³⁶ *Finkey* gondolata arra mutat rá, hogy a jog (törvényesség) célja nem kizárólag a múltbeli bűnök feltárása, a történeti tényállás felderítése, az igazság kiderítése; hanem az is, hogy útmutatást adjon a jövő számára, és hozzájáruljon az egyén és a közösség békés fejlődéséhez.

³⁶ FINKEY Ferenc: Büntetés és nevelés. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 95.

Az igazságszolgáltatás eszközei és fejlődése

A bírói folyamat egyik legfontosabb sajátossága, hogy a bíró a *normával* – törvények betartatásával – foglalkozik. Azt is mondhatjuk, hogy a bíró a norma miatt létezik: ő az, aki értelmezi, magyarázza, aktualizálja, majd a konkrét élethelyzetekre alkalmazza a jogszabályokat. Azonban munkája során nem csak alkalmazza az írott jogot, de annak szellemét, a jog dogmatikáját és szellemét is figyelembe kell vennie. A bíró a döntések mestere, és döntése során jogot alkalmaz. Tevékenysége során kimondja, hogy az egyes embert mi illeti meg, és az milyen módon hajtható végre. Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy bizonyos esetekben és jogi kultúrákban a bírói jogalkotás is ismeretes. Az egyes szerzők körében a bírászkodás jogalkalmazás, joghoz kötöttség jellemző rá. A bíróság a normát alkalmazza, kimondja (*iurisdictio*). Más vélekedés szerint a jogszabályokat a konkrét bírói döntések teszik csak normává, ekkor lesznek élővé. Marton Géza mondta: „Minden törvény vak, látóvá azt a bíró szeme teszi.”³⁷ Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a bírói hatalom lényege, hogy semleges. A bírák a 'jogot' saját jogértelmezésük szerint állapítják meg. A bírói munka alkotói tevékenység, de nem jogalkotás. Az állandó bírói gyakorlat általános szabályt keletkeztethet, jogforrási erővel rendelkezik (jogegységi határozat³⁸). A jogfejlesztő jogalkalmazás szerve hazánkban a Kúria.

Ha a jog eszményét kutatjuk, akkor elsősorban a *mérték* (norma) önállóságáról és annak szuverénvé válásáról beszélhetünk. Az ókori görög kultúrában, a klasszikus görögöknél, a mai értelemben vett jogfogalom még nem létezett. Bár ismertek voltak bizonyos szokások és szabályok, a 'törvény' – mai értelemben vett, kodifikált, általánosan kötelező, írott norma (tétéles jog) – hiányzott. A görög mindennapokban a jog inkább széttöredezett, folyékony és rugalmas gyakorlat volt, amelyet a közösség határozott meg. Ez nem hasonlítható össze a mai törvényi fogalom zárttságával, fegyelmeivel és elhatárolt ágaival.

A jog eszménye a *mérték*. A mértékszabásban a mérték önállóvá válik, megtestesül. Szokás és törvény elválnak egymástól, de kapcsolatban állnak, hatással vannak egymásra. Az alábbi fogalmak és azok jelentéstartalma olvasható ki a korabeli normagyakorlatból:

- a) *Thesmos* – autoritás szabály nem kell hozzá mögöttes közmegegyezés.
- b) *Nomos* – közösségből eredő, közösségtől megismerhető. Alapvető, általános, állandó.
- c) *Nomothetai* – törvényhozó.

A közösségi 'határozmányok' jellemzően nem zárt de élő jogrendszert jelentenek. A görögök nem engedték jogukat *technikálításba* terelni: nem akarták vitáikat technikai folyamatokká silányítani, elkülönült jogászok játékszerévé tenni, mindannyian művelték azt, közösségben és egyénileg egyaránt.³⁹

A görög '*nomosz*' fogalom, a közösség által elfogadott, mindenkire kötelező szabályok rendszerét jelentette. A nomoszt használták akkor, amikor törvényről vagy törvényhez hasonló normákról beszéltek. Fontos volt számukra, hogy a jog *élő gyakorlat* maradjon és ne váljék öncélú jogszokások játékszerévé.

Arisztotelész hangsúlyozta, hogy a jog szerves része a méltányosság. Szerinte a méltányosság igazságos dolog, de nem mindig a törvényi szigor értelmében. A törvény ugyanis mindig általános érvényű, azonban bizonyos esetekben az általános szabályok nem alkalmazhatóak helyesen és igaz

³⁷ LÁBÁDY i.m. 130.p.

³⁸ Alaptörvény 25. cikk (3)

³⁹ VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

módon. Ugyanakkor a méltányosság nem egy korrekció csupán, és a hiba nem a törvényhozóban keresendő, aki rosszul szabta meg a mértéket, hanem a (jog)tárgy természetében rejlik: az emberi cselekvések és helyzetek sokszor olyan egyediek, hogy a törvény nem képes mindenre kiterjedni. Ha a törvényhozó jelen lenne, és ismerné a konkrét esetet, valószínűleg maga is másképp döntene. Ezért a méltányosság célja helyesbíteni a törvényt, amikor az általánosítás miatt igazságtalanság keletkezne. Az *igazságosság* a dolgok elosztásának az erénye, azonban a jog mestersége a *méltányos* elosztás mestersége. „*A méltányosság és más erények megédesítik az igazságosságot*” – írja Hervada.⁴⁰ A méltányosság mérsékli a kötelező erőt, kiegyenlíti a jogot. A mérséklés körébe tartozik, amikor egy büntetéstől eltekintünk, megbocsátunk, haladékot adunk egy tartozásra. A törvény nem lehet kötelező, ha azzal valakinek ártunk, csupán azért, hogy fájdalmat és szenvedést okozzunk, ez ellentétes a jog alapvető elvével: Tedd a jót, kerüld a rosszat! Senki sem köteles a lehetetlenre. Előfordul, hogy a jog nem teljeseedik be némely esetben, az igazságosság csorbát szenved, de egy *méltányos kompenzáció* ilyen esetben is kielégítő megoldásként szolgálhat.

Arisztotelész példaként hozza fel a leszaboszi építőmesterek ólommérőjét. Ez az eszköz könnyen hajlítható volt, így alkalmazkodni tudott a különböző formákhoz és görbületekhez. A jog és a méltányosság viszonya hasonló: a törvény olyan, mint egy merev mérőeszköz, míg a méltányosság olyan, mint az ólommérő, amely rugalmasan illeszkedik az élet sokféle alakzatához. Ez a rugalmasság teszi lehetővé, hogy a jog minden helyzetben igazságosan alkalmazható legyen.

A jog mindig feltételez valamilyen mértéket – egy alapvető igazságot – amelyhez mindent viszonyítani lehet. Ez a mérték mindig velünk van, hozzáférhető, és lehetővé teszi, hogy a bíró döntése ne legyen önkényes, hanem a közösség által elfogadott normákon alapuljon. Az emberiség egyik legmeghatározóbb kincse a törvénytábla és a törvénykönyv, hiszen ezek teremtik meg a közösségi együttélés alapját. Az ókori társadalmakban a törvények elfogadott mértékét nyilvánosan kihirdették, és évről évre megismételték, hogy a közösség emlékezetében megmaradjanak.

A jog feltételez objektív etikai elveket, amelyek kötelező érvényűek. A bíró feladata, hogy független tekintéllyel döntsön a vitákban. Döntése azonban nem önkényes, hiszen mindig a norma logikáját követi, és a jog által meghatározott lehetőségek közül választ. A bíró tehát nem alkotja, hanem alkalmazza a jogot. A döntés alapja nem a bíró személyes véleménye, hanem az a mérték, amely tőle függetlenül már fennáll.

Mindez elvezet bennünket a legnagyobb kérdéshez: Ki mondja ki a végső törvényt? Egy abszolút tekintély, amely minden jog alapja, vagy pedig egy olyan tekintély, amelynek létezése (legitimitása) önmagában is kérdéses? Mi a jog érvényességének garanciája? Mi a törvény, mi annak érvényessége, mi annak garanciája, hogy alkalmazható? Mi garantálja, hogy alkalmaznunk kell a törvényt? Ez a kérdés a jogfilozófia egyik legmélyebb dilemmája, amely mindmáig vita tárgyát képezi.⁴¹

A *római jog* fejlődésének időszakában szigorú fogalmakat alkalmaztak, egyértelmű mértékeket szabtak. A jogi elvek világosak, éles körvonalúak és egyértelműen megfogalmazhatók voltak. A rómaiak gyakorlatias szemléletűek voltak, ugyanakkor jogfelfogásuk mélyen beágyazódott volt az erkölcsi világrendbe. Eljárásaik részletesen kidolgozottak voltak, meghatározásaik, jogfogalmaik, a mai jogelmélet és az egyes jogágak alapjait képezik.

⁴⁰ Javier HERVADA: Kritikai bevezetés a természetjogba. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 70.p.

⁴¹ VARGA i.m.

A jog természetét is meghatározták: az újkort megelőzően a jog a természetszerű fegyelem eszközeként szolgált, az erkölcsi világrend érvényre juttatásának támogatójaként. Nem önkényes kitalációként, nem a hatalom játékként működött, hanem az együttélés rendjének alapjait teremtette meg. A jog célja nem az érdekek és erőviszonyok szerinti, tetszőlegesen változó politika kiszolgálása volt, hanem a közösségi harmónia fenntartása. A jog ugyanakkor szakrális gyökerekről tanúskodik, eredetileg szent és erkölcsi alapokra épült. A római jog egyik jellegzetessége, hogy mindennek felett állt: az ember felett is, mint a közösség rendjének legfőbb vezérelve (joguralom).

Az igazságszolgáltatás fejlődéséhez kapcsolódik a *deliktuális*⁴² viszonyok folyamata, ezeket először nem a jog, hanem a társadalmilag szankcionált szokások rendezték.⁴³ Az állam később e normákat törvényben deklarálta és *szankcióval* látta el, így jöhettek létre az ókorban a legprimitívebb és ősi eredetű elemei a megtorlásnak, melyeknek központi elemük először a *vérbosszú* majd a *talió*⁴⁴ volt. A vérbosszút a kölcsönös gyakorlat tette szilárdná, és a korlátlan bosszúhoz, az elpusztításhoz képest fejlődésnek minősíthető. A vérbosszú korlátozott és meghatározott mértékű volt. A korlátlan viszontpusztítás helyett a deliktuális cselekmény olyan fokú megtorlásának jogát, illetve elviselésének kötelezettségét jelentette, amely általában elégségesnek látszott, a keletkezett veszteség megbosszulásához, a keletkezett bosszú levezetéséhez, a sértett közösség korábbi – más különösen a deliktuózus közösség erejéhez viszonyított – létbiztonságának *helyreállításához*. Azonban az ilyen megtorlás még mindig krudélis (kegyetlen) volt. A vérbosszú közösségi szankció volt. Az egyén felelőssége nem volt markáns, a felelősség a későbbi korok társadalmi és kulturális átalakulásainak eredménye. A családi vérbosszú következménye volt az is, hogy a család egy olyan tagja is áldozattá válhatott a megtorlásnak, akinek még tudomása sem volt az elkövetett cselekményről.

A talió a közösségen belüli deliktuális felelősség intézményeként jelent meg. A talió fogalma szűk értelemben azokat a szankciókat jelölte, amelyek formájukban és mértékükben azonosak voltak a szankciót kiváltó deliktummal, és a sérülttől a deliktuózus félnek el kellett szenvednie. A szankciók súlyosabbika volt az elűzés és az öngyilkosságba hajszolás. Később azonban megjelent a vérbosszú és a talió *megváltásaként* a *pénzfizetés* lehetősége mint *pekuniárus kompozíció*. A meg nem fizetett megváltásról perben döntöttek. Megjelent az okozott kár pénzbeli megtérítésének lehetősége. Ekkor még a kompenzáció és az okozott kár között nem állt fenn szükségszerű összefüggés. A vagyoni szankció egyszerre hordoz kártérítési és büntetési tételeket, s általában sokszorososa volt a tényleges kárnak. A bűncselekménnyel okozott kár fogalma pedig még ettől is eltérő mértéket jelentett és jelent ma is.⁴⁵ A közvetítői eljárásban szereplő kárjótétel

⁴² Ptk. 6:518. § A törvény tiltja a jogellenes károkozást. Ptk. 6:519. § Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.

⁴³ VERES Emőd: *A deliktuális felelősség fejlődésének történelmi fordulópontjai*. In.: A titkos kastély, Ünnepi tanulmányok Mádl Ferenc emlékére szerk.: Király Miklós, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022. 71.p.

⁴⁴ *Ius talionis*, *lex talionis*, *tálio elv* (lemérni, súlyt mérlegelni) büntetőjogi alapelv, mely szerint a bosszúnak, a büntetésnek ugyanolyan jellegűnek és mértékűnek kell lennie, mint amelyet a büntetendő cselekmény okozott. A *ius talionis* igazságosság ősi megnyilvánulása volt. *Kiv* 21,23-24

⁴⁵ Be. 412. § (3) Az eljárás közvetítői eljárás céljából történő felfüggesztésnek nem akadály, ha a gyanúsított a bűncselekménnyel okozott kárt, vagyoni hátrányt, vagy a bűncselekmény elkövetési értékét részben vagy egészben már önként megtérítette, illetve a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette, Be. 419. § (2) a), Be. 556. § (2b) A sértett úgy is nyilatkozhat, hogy meghatározott követelésként a bíróság jogerős ügydöntő határozatában a vele szemben elkövetett bűncselekménnyel okozott kár vagy vagyoni hátrány összegét, illetve a bűncselekmény elkövetési értékét kívánja érvényesíteni.

fogalmához annak megértéséhez a Kúria Büntető Kollégiumának véleménye segít közelebb kerülni.⁴⁶

Igazságosság

A római jogban központi helyet foglalt el az *igazságosság* (veritatis), amely nemcsak jogi, hanem erkölcsi kategória is. A római gondolkodás szerint, ami igazságos, az törvényes és jogos.

Az igazságosság fogalmát a (δικαιοσύνη) 'dikaiosyne' kifejezés jelölte, amely arra utalt, hogy az igazság nem magától értetődő, hanem keresni, kutatni kell. Az igazság tehát nem egy rögzített dolog, hanem az adott helyzetből fakadó felismerés, amelyre az érintetteknek rá kell találniuk. Ez a gondolat gyökeresen eltér a mai, merevebb jogfelfogástól. A görög jogot mindenekelőtt az igazságosság megtestesülésének tekintették: olyan *erkölcsi* mércének, amely mindenkire egyformán vonatkozik. A 'dika' kifejezés jelentése szokás, rend és törvény, amely a természet örök rendjére utal. Hasonló fogalmakat más kultúrákban is találunk: a buddhizmusban a 'dharma', a perzsa hagyományban pedig az 'asha' fejezte ki ugyanezt a tartalmat. Mindegyik kifejezés arra a meggyőződésre épül, hogy a jog és az erkölcs a természet örök rendjéből fakad. Szent Ágoston egyházatya, filozófus úgy gondolta, hogy az erkölcsi normák és a jogszabályok le kell, hogy fedjék egymást. Georg Jelinek jogtudós szerint az erkölcs és a büntetőjog összetartozik, hiszen amit a büntetőjog tilalmaz az erkölcstelen is egyben. A rómaiak amennyiben a *ius* szabályai nem adtak számukra kielégítő megoldást az erkölcsi (*mos*) szabályokhoz folyamodtak. Az erkölcsök, Platon⁴⁷ szerint, eltűnnek az emberek elől; kikopnak, és helyettük maradványként, a törvények jelennek meg, melyek az erkölcs tükörképei.

⁴⁶ A büntetőjogi tárgyú büntető kollégiumi vélemények felülvizsgálatáról szóló 2/2013. (VII. 8.) BK vélemény. A tevékeny megbánás (Btk. 29. §) megállapításának nem feltétele a bűncselekménnyel okozott kár maradéktalan megtérítése. A bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátétele a sértett által elfogadott módon és mértékben nem azonos a Btk. 459. § (1) bekezdésének 16. pontja szerinti kár megtérítésével. Ez az értelmezés az anyagi és eljárási rendelkezések valós tartalmát adja. E megállapítás elfogadása nem okoz fennakadást a gyakorlatban, mert erre nézve a Btk. és Be. szabályozása által „tudomásul vett” eltérés nem eredményezi a törvény sérelmét. Ebből az is következik, hogy a közvetítői eljárás eredményes lehet és a tevékeny megbánás sikeresen alkalmazható akkor is, ha az elfogadott, illetve a megtérített kártérítési összeg az elkövetési értéktől (okozott kártól, vagyoni hátránytól stb.) eltér, attól akár alacsonyabb, akár magasabb.

A közvetítői eljárásban született megállapodás szerinti kár összegének nincs jelentősége a bűncselekmény minősítése szempontjából. A Btk. 13. §-ának (2) bekezdése alapján a közvetítői eljárás eredményeként az elkövető és a sértett között létrejött megállapodásnak tartalmaznia kell, hogy az elkövető a bűncselekménnyel okozott kárt megfizeti. Ennek összegében tehát az elkövetőnek és sértettnek meg kell állapodnia, amiből az is következik, hogy a megállapodás szerinti (megtérítendő) kár fogalma nem azonos a Btk. 459. § (1) bekezdésének 16. pontja szerinti törvényi kárfogalommal. Ez azt jelenti, hogy az elkövető cselekményének jogi minősítése szempontjából közömbös a megállapodás szerinti kárösszeg. A terhelt jóvátételre való képességét nem lehet kizárólag a személyes képességei alapján megítélni [Be. 221/A. § (3) bek. b) pontja]. A Btk. 29. §-ának (1) bekezdése a tevékeny megbánás feltételeként azt rögzíti, hogy a terhelt „a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette”. Annak eldöntése, hogy a jövődöbéli megállapodásból fakadó nem anyagi, hanem esetleg személyes természetű kötelelem teljesítése mennyiben tapad a terhelt személyéhez, a közvetítői eljárásra utaláskor általában nem állapítható meg. A megállapodásban a sértett hozzájárulásával a terhelt azt is vállalhatja, hogy a nem közvetlenül a személyéhez tapadó kötelezettségek teljesítéséről, egyéb módon gondoskodik. Erre figyelemmel a terhelt jóvátételre való képességét komplex módon és a sértett érdekeinek a szem előtt tartásával kell mérlegelni a közvetítői eljárásra irányuló döntéshozatal során. Ha a megállapodás természete (pl. személyes gondozás) ezt nem zárja ki, akkor közömbös, hogy a jóvátételt ténylegesen ki teljesíti. A terhelt jóvátételre való képességét ezért nem lehet kizárólag a személyes képességei alapján megítélni. Elég a képességet valószínűsíteni, és az indítvány elutasításához egyedül a jóvátételi képesség nyilvánvaló hiánya vezethet.

⁴⁷ PLATÓN: Az állam VI.

Homérosz Íliaszában is megjelenik az a gondolat, miszerint létezik a mindennek felett álló, örökérvényű igazság, amely független az emberi akarattól és annak változásaitól. Ebből következik a jog feltalálásának elve is: a bíró feladata nem csupán a szabályok alkalmazása, hanem az adott helyzetben rejlő igazság felismerése. A római jogfelfogás szerint tehát a jog nem egyszerűen a szabályokból származik, hanem fordítva: a szabályok abból a mélyebb igazságból vezethetők le, amelyet a bíró az adott ügyben felkutat. A bíró így nem csupán a törvény végrehajtója, hanem az igazság keresője is.

A *Digesta*⁴⁸ összeállítása jelentős mérföldkő volt a jogfejlődésben. Rendszerbe foglalták a joganyagot, különböző forrásokat, állásfoglalásokat és magyarázatokat gyűjtöttek össze. Elsőre kaotikusnak tűnhetett, mégis alapvető változást hozott: a jogot írásban, összefüggő formában rendszereztek, és ezáltal lehetővé tették, hogy az emberi kapcsolatok jogilag egységes keretek alapján szabályozhatóvá váljanak –, jogintézményeket foglaltak egységbe. A *Digesta* megalkotásával a római jog egy magasabb szintű rendszerbe emelkedett. A cél az volt, hogy a korábban felhalmozódott, szétszórt joganyagból egy összefüggő, koherens rendszert hozzanak létre, amely mindenki számára hozzáférhető és alkalmazható. Ez a gyűjtemény nem csupán a törvények összefoglalása volt, hanem a jogi gondolkodás és az ítélkezési gyakorlat alapja is.

A római jogban két alapvető funkció jelenik meg:

1. Az általános normák megfogalmazása – a jog olyan alapelveket állapít meg, amelyek mindenkire vonatkoznak (dogmatikus rész).
2. A konkrét esetekre való alkalmazás – a bíró feladata az, hogy az elvont normákat értelmezze, aktualizálja és belehelyezze a valós helyzetekbe.

Az igazságszolgáltatás tehát kétpólusú folyamat:

Egyrészt van egy objektív rend, a norma, amelyet a jogrendszer megfogalmaz.

Másrészt szükség van egy olyan bírói döntésre, amely az adott helyzet egyediségét figyelembe véve hozza meg az ítéletet.

A bíró szerepe ezért nem pusztán technikai: nem gépiesen alkalmazza a szabályokat, hanem értelmezi és életre kelti azokat. A bíró a normát elevenné teszi. Ő az, aki 'rendelkezik normalogikával', de valójában csak feltárja azt, ami már eleve benne rejlik a jogban.

A jogalkalmazás folyamata tehát összetett:

A bíró értelmezi a normákat.

Magyarázza azok jelentését.

Aktualizálja őket az adott esetre.

Végül döntést hoz, amelyben a normát alkalmazza.

Ez a gondolkodásmód meghatározta az európai jogfejlődést is. A római jogi hagyományból fakad az a felfogás, hogy a jog nem önkényes, hanem valamilyen magasabb rendű mértéken alapul. A döntés tehát nem a bíró személyes preferenciájától függ, hanem azoktól az objektív elvektől és igazságtartalmaktól, amelyek a normákban rögzítve vannak.

Az újkor hajnalán, a *felvilágosult* abszolutizmus időszakában Nyugat-Európában jelentős társadalmi átalakulások zajlottak. Franciaországban és Németországban az uralkodók felismerték, hogy a feudális széttagoeltság mellett nem tarthatják fenn hatalmukat, ezért a jogot a központi államhatalom megerősítésének eszközeként kezdték alkalmazni. Megindult a kereskedelem,

⁴⁸ A *digero* szétválogat, szétoszt (úgy, hogy közben rendez) igéből. Többes számú szó, általában valamilyen rendszerezett gyűjteményes művet jelentett. *Digesta* vagy görögül *Pandektai*, a *Corpus Iuris Civilis* második része, a Iustinianus császár alatt összeállított törvénygyűjtemény.

mezőgazdaság és az ipar átfogó szabályozása, a jogalkotás pedig egyre inkább intézményesült. Az államigazgatás megszervezéséhez bürokratikus apparátus kiépítésére volt szükség, amelynek feladata az uralkodó által alkotott törvények következetes alkalmazása lett.

A francia polgári törvénykönyv (*Code Civil*), Napóleon nevéhez kötődik, korszakos jelentőségű volt. A törvénykönyv célja a jog egységesítése, rendszerezése és biztosítása volt. Ugyanakkor a kodifikáció nem volt hibátlan: az élet sokfélesége miatt mindig maradtak hézagok a szabályozásban. Ez vezetett ahhoz a jogelvhöz, hogy a bírónak kötelessége ítélni akkor is, ha az adott esetre nincs kifejezett törvényi rendelkezés. A bíró tehát nemcsak végrehajtó, hanem alkalmazó, értelmező és hézagkitöltő is. Ez a vita új irányzatokat indított el a jogfilozófiában: vajon a bíró alkot-e jogot, vagy csupán feltárja és alkalmazza azt?

Az igazság keresése azonban nem pusztán jogi, hanem egzisztenciális kérdés is. Erre hívja fel a figyelmet *Lev Nyikolajevics Tolsztoj*, az orosz irodalom és a világirodalom egyik legnagyobb alkotója. Kutatásának, gondolkodásának mozgatórugója, hogy hogyan találhatja meg az ember az örök igazságot, miközben megállapítja, hogy minden egyes emberi létezés egyedi, megismételhetetlen, és így az *igazság is mindig személyes* megtapasztalást igényel. Tolsztoj műveiben nemcsak erkölcsi kérdéseket boncolgat, hanem lelki vívódását is átadja, az ember végső dolgokra vonatkozó kérdéseivel kapcsolatos szembesülését és küzdelmét is megörökíti. Írásaiban jelenik meg a gondolat, miszerint az ember élete nem lehet független az örök igazságtól – minden döntésünk valamilyen módon ehhez a magasabb rendű mércéhez viszonyul. Tolsztoj számára az emberi létezés legnagyobb dilemmája, hogy mit tehet az ember a reménytelenül egymagában álló, egyedi létező? A kérdés azért jelentős, mert minden emberi személy egyedi és megismételhetetlen. Mindenkinnek saját magának kell szembenéznie döntéseivel, bűneivel, választásaival. Tolsztoj drámája abban áll, hogy az ember, aki tudatára ébred saját szabadságának, ráébred felelősségére is. Ha például valaki embert öl, felmerül a kérdés érdemes-e a megbocsátásra, megbocsáthat-e valaha önmagának?

A kérdés nem pusztán erkölcsi, de ontológiai (lételmélet) súlyú. A helyzetek egyedisége, a szereplők belső drámája és a felfokozott lelkiismereti küzdelem adják meg Tolsztoj műveinek sajátos feszültségét. Az ember egzisztenciális magánya, az isteni igazság keresése és a saját bűneivel való szembenézés állandóan jelen vannak műveiben.

A filozófia központi kérdése az emberi lét és az igazsággal való kapcsolat. Az igazsághoz való alkalmazkodás mindig küzdelemmel jár. A lelkiismeret ennek a küzdelemnek a belső terepe: itt dől el, hogyan látjuk magunkat, másokat és Istent. Az ember szabadsága nem abszolút: nem azt jelenti, hogy mindent megtehetünk, hanem azt, hogy szabadon választhatjuk az igazságot. Döntéseinkben ott rejlik az önmeghaladás lehetősége, de a bűn kockázata is. „*Az embernek választania kell: vagy engedelmeskedik az igazságnak, vagy önmagát veszíti el.*” Ezért a lelkiismeret finomhangolása – vagyis annak folyamatos tisztítása és érzékennyé tétele – az emberré válás egyik legfontosabb feladata.

A méltányosság elve

A jog értelmezésének problémája már az ókorban is felmerült. Arisztotelész ír a méltányosságról és a leszoboszi építőmesterek ólommérőjéről. A méltányosság lényege, hogy kiigazítja a törvény szerinti igazságot ott, ahol az általános szabály nem tudja megfelelően kezelni a konkrét egyéni esetet.

Arisztotelész szerint:

- a) a törvény mindig *általános* érvényű,
- b) az emberi cselekvések és a valóságos helyzetek azonban *egyediek*, ezért az általános szabály sokszor hézagos,
- c) a törvényhozó maga is elismerné, hogy bizonyos esetekben *módosítani* kellene a szabályt, ha tudott volna ezekről az egyedi körülményekről (alkalmazás).

Az ólommérő a leszboszi építőmesterek egy olyan eszköze volt, amely könnyen hajlítható, és így alkalmazkodott az egyenetlen felületekhez. Ez szimbolizálja a jog méltányossági szerepét.

A törvény az egyenes mérce. A méltányosság az ólommérő, amely idomul az élet görbületeihez.

Ezért a méltányosság nem a törvény tagadása, hanem a törvény kiegészítése (kiteljesítés). A bíró feladata az, hogy kiigazítsa az írott törvény hiányosságait oly módon, ahogyan *valószínűleg maga a törvényhozó is döntene*, ha ismerné az adott helyzet sajátosságait.

Minden egyes jogi döntés feltételez valamilyen mértéket – egy viszonyítási pontot, amely alapján megállapítható, mi az igazságos és helyes megoldás. Ez a mérték nem tőlünk függ, hanem fölöttünk álló, objektív elv (logos). Egy kijelentés, kinyilatkoztatás, közmegegyezés.

A jog és a mérték kapcsolata elengedhetetlen:

- a) a mérték lehet írott törvény.
- b) lehet hagyomány, szokás, erkölcsi alapelv.
- c) de mindig hozzáférhető, jelen van a közösségben, és kötelező erővel bír.

Ez a gondolatmenet alapozza meg azt a felismerést, hogy a jog nem csupán emberi kreálmány. Az emberiség történetében valóban óriási újítás volt a törvénytábla és a törvénykönyvek megalkotása, mert ezek segítségével a közösség láthatóvá, kimondottá (promulgáció) és ismételtetővé tette a normákat. Az elfogadott mértéket (normát) nyilvánosan kihirdették és időről időre megismételték, ezzel is biztosítva a jog folytonosságát.

Ebben a körben értelmezhető a norma fogalmunk. A normális nem valamilyen irányultságot, nem egy elavult múltbéli eszmeiséget jelent, amely már nem tartható vagy szégyellnivaló, hanem az igazság és a legalitás foglmainkhoz kapcsolódik.

A jog fejlődésében a *szokásjog (consuetudo)*⁴⁹ mindig kiemelkedő szerepet játszott. Az emberi közösségek már az írott törvények előtt is közösen elfogadott normák alapján éltek. Ezek a szabályok nem írásban léteztek, hanem a közösség szokásainak, hagyományainak és belső rendjének részei voltak.⁵⁰

A szokásjog sajátossága, hogy:

- a) nem egyéni döntésből, hanem közösségi tapasztalatból fakad,

⁴⁹ A szokásjognak (íratlan törvény) hármas ereje van: törvénytáblázó, törvényrontó és törvénytóltó. Ha a törvény kétséges, a szokás gyakran megadja a helyes értelmet; lerontja azt, ha ellentétben áll vele; és pótolja a hiányzó törvényt.

⁵⁰ CIC 23. kán. A hívők közössége által bevezetett jogszokás csak akkor rendelkezik törvényerővel, ha a törvényhozó jóváhagyta. Érvényességét az alábbi kánonok szabályozzák.

CIC 24. kán. 1. §. Nem válhat törvényerejűvé az a szokás, amely ellenkezik az isteni joggal.

2. §. A kánonjoggal ellentétes, vagy a kánoni törvényt pótló szokás is csak akkor nyerhet törvényerőt, ha ésszerű; az a szokás viszont, amelyet a jog kifejezetten elvet, nem ésszerű.

CIC 25. kán. Csak az a szokás nyerhet törvényerőt, amelyet egy olyan közösség, melynek már törvény adható, a jog bevezetésének szándékával követ.

CIC 26. kán. Hacsak az illetékes törvényhozó külön jóvá nem hagyta, a hatályos kánonjoggal ellentétes vagy a kánoni törvényt pótló jogszokás csak akkor nyer törvényerőt, ha törvényesen és folyamatosan teljes harminc évig követik; az olyan kánoni törvénnyel szemben pedig, amely a jövőbeli jogszokásokat illetően eltöltő záradékkal rendelkezik, csak az évszázados vagy az emberemlékezetet meghaladó szokásnak lehet érvénye.

CIC 27. kán. A szokásjog a törvények legjobb magyarázója.

- b) túlmutat az egyéni akaraton, mert mindenkit egyformán kötelez,
- c) időben állandó, de mindig képes alkalmazkodni az új helyzetekhez.

Ebből fakad a jog egyik alapvető elve: a norma mindig valamiféle magasabb rendű mértéket fejez ki. Nem egyszerűen 'szabály', hanem az igazság megnyilvánulása. A törvényhozó feladata ezért nem csupán az, hogy új törvényeket alkosson, hanem hogy feltárja és kimondja azt, ami eleve létezik – azt az igazságot, amelyet a közösség ismer, elfogad és megél.

A jogi normák *kötelező ereje* nem csupán abból fakad, hogy törvénybe foglalták őket és hatályba léptek. Sokkal mélyebben gyökereznek, az objektív igazság adja meg számukra a legitimitást (jogerőt).

Egy törvény akkor tekinthető legitimnek, ha:

- a) Igazságos, vagyis összhangban áll azzal a magasabb rendű mértékkel, amelyhez minden ember lelkiismeretében kapcsolódik.
- b) Közösségi érvényű, tehát nem egyetlen személy akaratát kényszeríti rá másokra, hanem mindenki számára elfogadható.
- c) Megfelel az emberi méltóságnak és a természetes törvényeknek.

A jog tehát nem önkényes nem lehet a hatalmi eszköz, hanem híd az ember és az igazság között. A törvények arra szolgálnak, hogy közelebb vigyenek bennünket ahhoz az erkölcsi és igaz rendhez, amely bennünk és körülöttünk is létezik.

A bíró szerepe az igazságszolgáltatásban

„A büntető bírónak soha nem szabad azzal a csüggeteg gondolattal fogni hozzá egy büntető per lebonyolításához, hogy az igazságot nem lesz képes megvalósítani, elég tehát, ha azt megközelíti. Az erős akarat itt is biztosabban diadalmaskodik, mint a bizonytalankodás vagy a megalkuvás.” (Finkey)⁵¹

„Ne kövess el jogtalanságot és ne ítéld igazságtalanul! Ne nézd a szegény személyét, s ne légy tekintettel a hatalmas arcára: igazság szerint ítéld felebarátodnak. Ne légy rágalmaszó, se besúgó a nép között. Ne törj felebarátod vérére – én vagyok az Úr! Ne gyűlölködj szívedben testvéreddel szemben, hanem fedd meg nyíltan, hogy ne legyen bűnöd miatta. Ne állj bosszút, és ne tarts haragot néped fiaival szemben: szeresd felebarátodat, mint önmagadat – én vagyok az Úr! (Lev 19,15-19)

A bíró nem egyszerűen végrehajtó, hanem értelmező és döntéshozó. Feladata, hogy

- a) az általános normát összevesse a konkrét helyzettel,
- b) felismerje, hogy melyik norma az, amely a leginkább kifejezi az igazságot az adott esetben,
- c) kimondja az ítéletet, amely egyszerre támaszkodik a törvényre és alkalmazkodik a valóság sokféleségéhez.

Ezért a bíró tekintélye nem önmagából fakad, hanem abból, hogy közvetítő a jog és az igazság között. Amikor ítélt, nem pusztán jogszabályt alkalmaz, hanem értelmezi a valóságot is. Ez egy teremítő aktus, mert az ítélet egyszerre formálja a jogot és alakítja a közösség életét.

A jogrend alapvető célja az igazság keresése. Ez azonban soha nem könnyű, ugyanis az igazság nem mindig nyilvánvaló, az élethelyzetek gyakran összetettek, és több szempontból is értelmezhetők. Továbbá más és más érdekek ütközésének lehetnek a színterei.

⁵¹ FINKEY Ferenc: Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban. A Magyar Jogi Szemle kiadása, Budapest, 1927. 24.p.

Az emberek érdekei, vágyai és félelmei torzíthatják a látásunkat. Ezért fontos, hogy az igazságszolgáltatás nem pusztán formai eljárás, hanem egy intenzív benső törekvés is legyen. Ahhoz, hogy a jog valóban szolgálja az igazságot, szükség van lelkiismereti megfontolásra – mert a lelkiismeret mint belső *'iránytű'*, segít felismerni mi a helyes, és mi az ami az igazság alapján jár a feleknek. Az igazságszolgáltatás mindig közösségi, párbeszédre és személyes interakciókra alapul. Az igazság nem magánügy, hanem mindenkit érint. Az ítélt dolog a *'res iudicata'* mindenkit kötelez nem csak a feleket, mindenki köteles azt elfogadni. Az igazságszolgáltatás ugyanakkor nyitott kell legyen a magasabb rendű értékek iránt – mert az emberi jogrendszer önmagában soha nem tud teljes lenni. A lelkiismeret szerepe kulcsfontosságú ebben a folyamatban. Ha a lelkiismeret egészséges, akkor képes megkülönböztetni a jót a rossztól, és így irányt mutat a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is. Ha azonban a lelkiismeret torzul, akkor az ember elveszíti a helyes mértéket, saját vágyai és érdekei válnak *'törvényvé'*. Ekkor a jog elveszítheti kapcsolatát az igazsággal, és pusztá hatalmi eszközzé süllyedhet. Ezért hangsúlyozza Newman, hogy az igazság sokszor fontosabb, mint a lelki béke. Az embernek olykor vállalnia kell a belső vívódást, a kétséget, a feszültséget, mert csak így lehet hűséges az igazsághoz. Az igazság keresése tehát nem mindig kényelmes, de nélkülözhetetlen.

Nietzsche gondolkodásával azért keltett botrányt egész életében, mert mindvégig a fennálló és kizárólagosnak hitt uralkodó *hagyománnyal* szemben érvelt. Habár mindezt teljességgel költői formában tette, gyakran mégis látszólag ostobaságokat és értelmetlenségeket mondott – olyan kijelentéseket, amelyeket sokan inkább bosszantónak, meghökkentőnek vagy különösnek érzékelhettek. Mindez azonban éppenséggel annak volt köszönhető, hogy olyan merev és átható erővel, olyan hevesen és végérvényesen tagadta annak az igazságát, amit az akkori kor szelleme szinte egyedül szalonképesnek, követendőnek tartott, s amit bármely épeszű ember joggal állíthatott. De hogyan is fogalmazhatjuk meg magát a hagyományt? Mi annak természete? Közismert, hogy az egymást váltó generációk mindegyike a maga számára választja ki azokat az elemeket és szempontokat, amelyeket az elmúlt idők örökségéből követendőnek tart. Vagyis saját céljai érdekében dönti el, *mit* és *minegre* vállal fel a múltból, és mit hagy maga mögött. Végső soron tehát nyelvünk fogalmiságának és közvetítő jellegének pusztá látszata mögött mélyen emberi szándékaink és gyakorlati elkötelezettségeink rejlenek. Mindez csupán egyfajta *csupaszc* *alcája* annak, amit gondolunk, érzünk és hiszünk.

Hamvas Béla számára az emberiség egész gondolkodása romlott – hiszen, szerinte, romlottnak is kell lennie, ha úgy véli, hogy intellektuális teljesítménye kimerülhet abban, hogy az *'a-t'*, vagy pedig egy ezzel szembeni *'non a-t'* választjuk. A világ szerinte valamiféle egész, olyan teljesség, amelyhez az ember minden képességére érzelmi, érzéki, intuitív, szemlélődő mozgósításával, és semmiképpen sem csupán üres fogalmi intellektuális eszközökkel kell közelítenie. Úgy vélte, hogy intellektuális teljesítményünk nem merülhet ki pusztán abban, hogy átvesszük a korábbi hagyományokat, vagy éppenséggel, hogy szembeszegülünk velük. Hamvas szerint az embernek minden képességét – érzelmi, érzéki, intuitív, szemlélődő világát – mozgósítania kell. A világot nem lehet pusztán üres, száraz fogalmi és intellektuális kategóriákon keresztül megközelíteni. Aki így próbálja megérteni, az épp a lényegét veszíti el. Hamvas szerint valamikor régen, talán már a görög bölcselkedés hajnalán, az emberiség elveszítette azt a világgal szembeni alázatát, amely nélkülözhetetlen volna a valóság mélyebb megértéséhez. A görög *szünbolon* szó a mítosz szerint abból ered, amit Arisztóphanész elmesél, az ember eredetileg gömb alakú, kétarcú és négy lábú

lény volt.⁵² Elbizakodottsága miatt Zeusz kettévágta, hogy meggyengítse. Az ember azóta szümbolon, amely a másik fele teljessége után sóvárog.⁵³

Térjünk vissza most a bíró szerepéhez, amely különösen fontos a hagyomány, az igazság és az ítélet összefüggésében. A bíró eljárása nem pusztán arra irányul, hogy a jogi precedensekből és törvényekből formálisan levezesse döntését. Sokkal inkább az igazságos döntés lehetőségeit kell kutassa. Ez a fajta feladatkör inkább hasonlít a zenei komponáláshoz, ahogyan egy zeneszerző hangokból teremt egyedi harmóniát, úgy a bíró is egyedi esetek egyedi igazságát keresi, hogy döntésében a kiegyensúlyozás, az igazság harmóniája és a jogos dolog szólama jelenjen meg. *Civero* hasonló módon, több írásában kiemeli, hogy az igazságszolgáltatást valami rejtett zeneiség határozza meg. A jog (joggyakorlás) ebben az értelemben művészet, egyszerre hordozza magában a szerkesztés kötöttségét és a szabadság terét. A főkérdés az, hogy hogyan lehet az egyedi ügy egyedi igazsága mellett érvelni a mindenkor rendelkezésre álló precedensek (joggyakorlat) és törvények alapján? Miképpen biztosíthatja magának a bíró azt a szabadságot, hogy döntését valóban az ügyre, a felek helyzetére és a valóság konkrét körülményeire figyelemmel alakítsa ki? A zene lehetővé teszi, sőt magában hordozza az egyéni és az általános összekapcsolását. Ez viszont nem mondható el a geometria szigoráról, amely merev és statikus. Mindazonáltal a jogász és az erkölcsfilozófus sohasem kételkedett abban, hogy bármennyire egyedi is egy élethelyzet hivatalos megítélése, annak erkölcsi és jogi tanulságai az igazság szolgálata mindenkor csak valamilyen korábbi minta, viszonyítási alap bizonyítása révén és annak analógiájára épülhet fel.

Először rögzítünk egy elvet, egy szabályt, egy normát, egy *mérvét*, majd a konkrét eseményt értelmezzük és szemléljük, az elvből levonjuk a következtetést, amely kimondja, hogy az adott elvből ez a tanulság következik. Egy ily módon levont tanulság, annak közlése, már közelebb áll a zene nyelvéhez, annak egyediségéhez, megéléséhez és hangulatához, az egyénre gyakorolt hatásához.

Kant különösen hangsúlyozza az egyén erkölcsi autonómiáját. Az autonóm, felelős, személyes választás, az emberi méltóság lényege. Ennek ellentéte a heteronómia, vagyis az, amikor az ember saját helyzetértékelését kizárja, és engedi, hogy akaratát kívülről törjék meg. Kant szerint egy olyan kultúrában, ahol a társadalmi együttélés alapját kizárólag a kényszerítő jog adja, mindannyiunknak egyetlen dolgunk marad: a parancsok követése. Saját erkölcsi megfontolásaink, dilemmáink ebben az esetben háttérbe szorulnak. Az így felfogott jog kettősségre épül: szétválík a *belső* és a *külső*, a morális és a legális szféra. Az előbbi a lelkiismeret dolgához tartozik, ahhoz, ami a személyiségünk legbenső lényegéből fakad, ami lelkünk békességében vagy viharaiban zajlik. A társadalmat azonban közvetlenül nem ez érdekli, a külvilág számára elsősorban a külső cselekedetek számítanak. A különválasztásnak az éles hangsúlyát hozta magával a nyugati kultúra: *'ne bántsuk felebarátunkat, ne vegyük el a közösség tulajdonát, ne éljünk vissza a ránk bízottakkal'*. Kantnál a lelkiismeret veszi át a *felettes*-én helyét. Erkölcsi alanya nincs erőszaknak kitéve, ellentétben Freudnál. Szerinte minden embernek van lelkiismerete, és belső bíró figyel, fenyegeti és tartja általában respektus (félelemmel elegyített tisztelet) alatt; ez a benne lévő törvények és azok felett álló, örökös hatalom, nem olyasvalami amit ő maga állít elő, hanem a lényéből van benne meg!⁵⁴

A *'kanti alany'*, akárcsak a freudi, meghasonul: egy másik parancsára cselekszik, miközben ez a „másik” mégis része önmagának, annak az eredendően intellektuális és morális adottságnak, amelyet lelkiismeretnek nevezünk. A különlegessége ennek az állapotnak az, hogy általa az

⁵² Platón: *Lakoma*

⁵³ Bvung-Chul HAN: *A rítis eltűnése*. Typotex, Budapest, 2023. 15p.

⁵⁴ Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat, Budapest, 1991.

embernek ugyan saját magával akad elszámolnivalója, ám az esze mégis arra kényszeríti, hogy úgy intézze ezt, mintha egy másik személy parancsolta volna meg neki. E meghasonlásból kiindulva beszél Kant a *megkettőzött énről*, vagy akár *kettős személyiségről*. Az 'erkölcsi alany' ugyanis egyidejűleg vádlott és bíró is. Az engedelmes alany nem a vágy alanya, hanem a kötelességé; ezért a kanti alany teljesíti kötelező feladatait, miközben elnyomja saját hajlamait. Kant istene – ez a mindent birtokló erkölcsi lény – nemcsak büntető és elítélő hatalomként jelenik meg, hanem, és ez egy rendkívül fontos szempont, amelyet ritkán vesznek figyelembe, *gratifikáló*⁵⁵ hatalomként is. Az erkölcsi alany, mint kötelességet teljesítő alany, ugyan elnyomja minden örömet okozó hajlamát az erény javára, ám az 'Erkölcsi Isten' a fájdalommal végzett munka fejében üdvösséggel jutalmazza meg az egyént. A boldogság tehát pontosan az erkölcsiség mértékében van meghatározva. Az erkölcsi teljesítmény kifizetődik: az erkölcsi alany, aki az üdvösség érdekében vállalja a fájdalmat, tudatában van a gratifikációnak, és belsőleg kapcsolatban áll a *gratifikáló hatalommal*. Ebben a rendszerben nem fenyeget a jutalom elmaradásának válsága, hiszen Isten nem ver át: bízhatunk benne.⁵⁶

Ezzel szemben a késő modern 'teljesítő alany' már nem végez kötelező feladatokat. Számára nem az engedelmesség, a törvény és a kötelesség teljesítése a mérvadó, hanem a szabadság és az önkéntesség. A munkától elsősorban élvezetet vár. Nem követi a másik parancsát sem: leginkább önmagára hallgat, hiszen arra vállalkozik, hogy saját jogon létezzen, saját egóját teljesítse ki. Így megszabadítja magát a parancsoló másiktól, a másik *negativitásától*.

Ez az elszabadulás azonban nemcsak felszabadít és egyenrangúvá tesz, hanem újfajta kötöttségeket is hoz. A szabadság *végzetes dialektikája* révén a szabadság maga válik *új korláttá*. A másikra való vonatkozás hiánya mindenekelőtt gratifikációs *válságot* idéz elő. A gratifikáció, mint elismerés, magasabb szintre emelné az egyént és a közösséget, ám ennek hiánya a gratifikációs *válság* forrásává válik. Sok gondolkodó a *nárcizmust*, illetve a nárcisztikus zavarokat is ehhez a jelenséghez köti. A nárcizmus azonban – ha személyiségzavarként tekintünk rá – éppen az ellentéte az önzésnek: az önmagunkba való túlzott elmerülés nem hoz örömet, inkább fájdalmat okoz saját magunknak. Az én és a másik közti határ eltörlése azt jelenti, hogy az én sohasem fog tudni valóban újjal, valóban mással találkozni. Elnyeli a másikat, és addig alakítja, míg végül önmagát ismeri fel benne. Ezzel azonban az 'új' vagy a 'másik' elveszíti értelmét. A nárcisztikus személy nem tapasztalatokat akar szerezni, hanem mindent megélni és birtokolni szeretne. Mindenben, ami szembejön vele, saját magát akarja megélni. A valódi tapasztalatban viszont a másikkal találkozunk – ez képes megváltoztatni minket, valóban mássá tesz. Az élmények ezzel szemben csak meghosszabbítják az ént, kiterjesztik azt a másban, a világban. Az élmények így kiegyenlítődnek, de a másikkal szembeni határ elmosódik: a határ anarchiájában az én *diffundál*⁵⁷, szétterjed.

Ebben a környezetben a teljesítménykényszer további eredmények elérésére kényszerít bennünket. A gratifikáció így soha nem jut nyugvópontra, a hiány és a vétkesség érzése állandósul. Mivel az ember végső soron önmagával versenyez, megpróbálja saját magát is újra és újra felülmúlni. Ez azonban elkerülhetetlenül a *burnouthoz*, a kiegészhez vezet. A lelki összeomlás következményeként, a teljesítő alany végül „*balálra valósítja meg önmagát*”.⁵⁸

Kant számára létezik kapcsolat a belső és a külső világ, a *morális* és a *legális* szféra között.

⁵⁵ Ajándékozás, jutalmazás, kártalanítás

⁵⁶ Bvung-Chul HAN: A kiégés társadalma. Typotex, Budapest, 2019.

⁵⁷ Összekeveredik, összezavarodik

⁵⁸ HAN i.m. 72.p.

Byung-Chul HAN a kintről és a bentről, a saját és a más, belső és külső, a pozitív és a negatív világról és a kettő kontrasztjáról értekezik 'A kiegészítés társadalma' című művében. Így fogalmaz: a szegényházakból, bolondok házából, börtönökből, kaszárnnyakból, gyárakból, templomokból álló fegyelmes társadalom már nem a ma társadalma. Helyébe egy egészen más társadalom lépett mely fitneszszalonokból, irodaházakból, bankokból, repülőtéri várókból, bevásárlóközpontokból és genetikai laborokból áll. A XXI. század társadalma a teljesítmény társadalma. Tagjai nem engedelmes hanem teljesítő alanyok.⁵⁹ Az emberi immunrendszer batárokat és védekező álláspontot alakított ki a negatívumokkal szemben, a mai társadalmi hatások arra készítetik az embert, hogy döntse le a batárokat, ne védekezzen a rosszal szemben. A batárok útját állják az univerzális cserekereskedelemnek. Ezért kell, hogy ne viszolygjunk a mástól, ne legyen önvédelmi mechanizmusunk, olvadjunk fel egy végtelen elfogadásban, a hibridizáció ellentmond az immunizációnak. Ha mindent kizárólag pozitívan szemlélünk, ez is egy csapda, elveszítjük világos látásunkat és védekezőképességeinket. A pozitívitás erőszaka nem feltételezi az ellenségeskedést, az ellentmondást, ezáltal a láthatatlan erőszak új formáit hozza létre. Eredményes, mivel folyamatos önmegfeleléshez, kizsákmányolás tökéletes formájához vezet. Védtelen az ember, mert elfelejtett védekezni. Ennek következményei a lelki összeomlás, idegi eredetű betegségek, burnout, figyelembírányos hiperaktivitás, mert megszűnt a kint és bent, a saját és a más. A pozitívitás túltengése az Én túlbevüléséhez vezethet.⁶⁰

⁵⁹ HAN i.m. 21.p.

⁶⁰ HAN i.m. 14-20.p.

A keleti jogfejlődés

Figyelemre méltó Kína kulturális fejlődése, különösen filozófiája és jogfejlődése. A kínai jog nemcsak fejlett, hanem rendkívül nagy múltú is. A kínai császárság történelme még a Római Katolikus Egyháznál is régebbi, így hatalmas tapasztalatokkal és bölcseséggel rendelkezik. Tudjuk azt is, hogy Kína mindig birodalmi jellegű volt, mind méreténél, mind államszervezeténél fogva. Amit Európában később államiságként megismertünk, az Kínában eleve birodalmi keretek között működött, mindig is.

Kína ugyanakkor eltérő szabályozási eszközöket dolgozott ki, amelyek sajátosan tükrözik gondolkodásmódját, szemléletét és lényeglátását. A kínai jogelmélet kapcsán ki kell emelnünk a 'li' fogalom jelentését. A *li* egyetemes érvényessége onnan ered, hogy az ókor kiemelkedő bölcselői az emberi természettel és a kozmikus renddel összhangban fogalmaztak meg normákat és szabályokat. A *li* a norma világához tartozott s a keleti emberek jogeszmé világát testesítette meg. A törvényeknek ezzel szemben aligha lehetett erkölcsi érvényességük, hiszen azok csupán az emberek pillanatnyi alkotásai, amelyek célja gyakran a politikai hatalom megszerzése és megtartása volt – legalábbis a kínai gondolkodás szerint.

A *li* tehát a kínai jogi gondolkodásban olyan mérce, olyan norma, amely közvetlenül összefügg az emberi természettel és a kozmikus renddel. A törvények (írott jog) ezzel szemben pusztán emberi találmányok, amelyek a hatalmasok hatalmát és uralmuk megmaradását szolgálják.

A kínai jog egységes és osztatlan hagyományából a *legizmus* – vagyis a 'fa' – a Kr. e. III. században alakult ki, egy uralkodó csoport támogatására. Ez a gondolkodási irány volt az, amely a törvények alapját lefektette.

Alapvető kérdés minden kultúrában, hogy milyen szabályokat kell elfogadnia *jogként* egy becsületes, erkölcsi hiteles, önmagát komolyan vevő embernek, illetve közösségnek. Ezzel kapcsolatosan gyakran bizonytalanságok is felmerülnek. A kérdések nem pusztán jogi természetűek, hanem mély filozófiai, antropológiai, erkölcsi és társadalomfilozófiai problémákat is érintenek.

*Konfuciusz*⁶¹ szerint az emberhez, erkölcsi minőségű, kifinomult válaszok illenek, valamint ezek árnyalatait is kifejező értékelés illik. Éles kontrasztok, végletes és szélsőséges megfogalmazások ezzel aligha férnek össze. Az emberi közösségben alapvető, hogy mindannyian *erkölcsi minőséget képviseljünk*. Az erkölcsi értékek mindannyiunkban rejtve vannak, belülről fakadnak, ezért eleve feltételezhető, hogy minden ember képes eldönteni különféle helyzetekben, mi a helyes cselekedet, mi a jogos magatartás.

A kínai gondolkodás szerint lényeges, hogy cselekedeteink ne mások tetszését szolgálják. Nem az a cél, hogy pusztán jót tegyünk, vagy egy ránk erőszakolt külső normának megfeleljünk. A *legalitás* – vagyis a pusztá törvénynek való megfelelés – egy olyan kultúrában, ahol a képmutatás, a kibúvókeresés vagy az önös érdek által vezérelt viselkedés ismeretlen, vagy legalábbis nem meghatározó, kevésbé fontos. Ehelyett mindenekelőtt annak a váagnak kelle cselekvésre késztetnie az embert, hogy megélje saját erkölcsi minőségét. Úgy kellett élni, hogy 'az *arát*' *megőrizze* – ne veszítse el méltóságát, és ne engedje, hogy bárki kívülről rákényszerítse az értékítéletét.

⁶¹ Kínai nevén Kongzi 孔子 vagy Kongfuzi 孔夫子 – Kr. e. 551–479 között élt.

Konfuciusz tanítása szerint: „Ha a népet törvénnyel kormányozzák és büntetéssel fenyegetik, akkor az emberek kerülőutakat keresnek és elvesztik szégyenérzetüket. Ha viszont erény erejével kormányozzák, és erkölcsőséggel irányítják, akkor az emberek megőrzik szégyenérzetüket és a helyes úton maradnak.”

A kínai bölcsélet egyik megragadó sajátossága, hogy kerüli a külső tekintélyek kényszerét, és inkább közös kompromisszumra (*konszenzusra*) törekszik a béke érdekében. Konfliktusok esetén a formalizált és rideg megoldások helyett, párbeszédre törekednek. A múltbeli vitákra, esetekre is csak ritkán hivatkoznak, kivételes alkalmakkor, és akkor is inkább tanulsgékként, semmint kötelező érvényű precedensként.

A legfontosabb szempont, hogy minden külső kényszert mellőzzenek, és úgy tartsák mederben a párbeszédet, hogy a felek maguktól, közösen juthassanak egyetértésre. Ügyelnek arra, hogy a vita során ne hangozzanak el szélsőséges vagy bántó megfogalmazások. A cél, hogy minden fél megőrizze méltóságát, és tiszteletteljes kommunikációval elkerüljék a polarizálódást, a szembenállást. A kínai modellben nincs végleges győztes és vesztes, nincs felperes és alperes: mindenki *egyenrangú morális státuszban* vesz részt a vitában. A résztvevőket áthatja annak tudata, hogy közös csónakban eveznek, közös a sorsuk, és céljaikat csak együtt érhetik el. A társadalmi béke csak akkor maradhat fenn, ha mindenki megőrizheti az arcát (*méltóságát*), és így térhet vissza a mindennapokhoz.

A vitában álló feleknek maguknak kell megoldaniuk konfliktusaikat, ebben elkötelezettek. A felelősséget nem háríthatják másokra. Olykor azonban egy *mediátor* – egy kölcsönösen elfogadott, harmadik személy – közvetítőként jelen lehet, de szerepe inkább segítő, mint döntőbíró.

A keleti szemlélet merőben eltér az európai, kontinentális modelltől. Európában ugyanis inkább a „*fiat iustitia aut (et) pereat mundus*”⁶² – elv uralkodik, ahol a hangsúly a formális jogalkalmazáson és a bírói ítéleten van. Az igazság bizonyítása az eljárási szabályok célja. A peres eljárás alapja történeti tényállás tisztázása és annak megfeleltetése a jogi tényállásnak. Mi történt a múltban, mi a per tárgya, ki felelős, ki a vétkes? Ezek állnak az eljárások fókuszában, bizonyítékok és bizonyítási eszközök. Ha Kínában kudarcot vall a közösségen belüli békeltetés, az ügy a *mandarin* elé kerül. Ám a mandarin feladata nem az igazság kiderítése, hanem az, hogy *megbüntesse* mindazokat, akik képtelenek voltak békés úton rendezni konfliktusukat, vitáikat. Már önmagában az a tény, hogy a felek a mandarinhoz fordulnak, elrettentő erejű.

Ezért a mandarin beavatkozása büntetésnek számít, nem pedig igazságszolgáltatásnak. A cél az, hogy informális konfliktusfeloldás történjen, a felek meggyőző módon, maguk között rendezzék nézeteltéréseiket. Ilyenkor nincs győztes és vesztes, mert maga a vita, sőt az azt kiváltó konfliktus is nyomtalanul eltűnik. A vita feloldásával mindenki nyer, és nem érzi magát hátrányosabb helyzetben, mint amilyenben korábban volt. A vita feloldása a konfliktus forrásának és okának eltűnését, megsemmisülését jelenti. Az *In integrum restitutio*⁶³ ezt fejezi ki, visszahelyezzük a feleket a válság előtti állapotukba, a konfliktust megelőző ártatlanságot állítjuk helyre.

Európában ezzel szemben a formális konfliktuskezelés uralkodik, válsághelyzetekben többnyire külső tekintélyhez fordulunk, és bírósági pereket indítunk. A bíróság mesterségesen, formális keretek között, ünnepélyes módon, külső tekintélyére támaszkodva dönt. Az ítélet viszont szinte mindig polarizált helyzetet teremt, van győztes és van vesztes, és ez alapvetően másfajta társadalmi kultúrát hoz létre. A győztes-győztes pozíció nem jellemző a processusos eljárásokra. Az ítélettel valaki veszít és a másik nyer.

⁶² Legyen igazság, még ha belepusztul is a világ (I. Ferdinánd császár és király)

⁶³ Előbbi (eredeti) állapotba való visszahelyezés

Vizsgáljunk meg egy másik helyről, *Pápua Új-Guineából* származó példát. A törzsi gyakorlatra hagyatkozva tekintsük át, hogyan tárják fel a sérelmeket és a konfliktusok természetét a törzsi közösségekben. Ha sérelmek adódnak, amelyeket az érintettek nem tudnak maguk között rendezni, alapvetően képtelenek a megegyezésre, a közösséget szükséges bevonni. A közösség ereje meghatározó, a közösség lesz az, amely belép minden egyes egyén konfliktusába. Ez a folyamat családi, rokonsági szinten, majd törzsi szinten egyre nagyobb csoportokat ölel fel annak érdekében, hogy az adott személyek vitáit feloldják és megnyugtatóan rendezzék.

Az alapelv az, hogy minden egyes konfliktus valamilyen szinten a közösségen belül teljeseedik ki. Hatás és ellenhatás működik, és emberi kapcsolataink a konfliktusokon keresztül is hatnak másokra a közösségen belül. Kitekintve, látnunk kell, hogy a katolikus keresztény tanítás szerint is a bűn nem csupán az egyént sérti (sebz), de az egész egyház közösség sebződik általa.⁶⁴

Ezekben a közösségekben nincs bíróság, semmiféle formális döntéshozó fórum, nincs intézményesített eljárás. Ha a felek egyike belefárad a tétlenségbe, és nem tűri tovább a feloldatlan viszályt, nyílt szakítást hirdet. Ez a döntés azonban visszavonhatatlan, ilyenkor a helyzet erőszakossá válik, és gyakran kár- vagy sérelemokozással végződik.

Az, ami ilyenkor történik, az ószövetségi zsidó hagyományban *salom*-nak⁶⁵ nevezett *békesség* elvesztéséhez vezet. Ez a békesség a közösség fennmaradásának egyik legfontosabb eleme. Ha bármilyen okból háborúskodásig fajul a helyzet, a közösség további léte, stabilitása kérdőjeleződik meg, alapjai pedig megrendülnek. Ezért a közösség legelemibb érdeke, hogy belső vitáit, válságait rendezze, és ne engedje, hogy a bosszú révén ellenségeskedés és háborúskodás terjedjen el.

Ha a békétlenség eluralkodik, és az egyik fél végül felülkerekedik, míg a másik alulmarad, az természetes módon a háborúskodás formáját ölti. Ilyenkor az egyensúly megbomlik, a kölcsönös megértés és a békés szándék megtörik, ami végső soron az egyik fél erkölcsi vagy akár fizikai megsemmisüléséhez vezethet. Ha a béke felborul, a közösség jövője is veszélybe kerül. Ezért mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az ilyen helyzetek kialakulását megakadályozzák.

Ez a gondolat vezet el bennünket a *mandarin*⁶⁶ szerepéhez a keleti kultúrák igazságszolgáltatásában. A mandarin a császár képviselője, és kizárólag a császári törvényeket alkalmazza, mégpedig nem azért elsősorban, hogy minden egyes egyén egyéni igazságát szolgálja, hanem azért, hogy *a birodalom békéjét megőrizze*. A császári jog, birodalmi jog célja nem az, hogy a több százmilliós, különféle rangú és státuszú emberekből álló lakosság minden tagjának személyes igazságát biztosítsa.

Az *európai*, római gyökerű, individualista életszemlélettel és a professzionális jogi eljárásokkal szemben itt más logika érvényesül, a mandarin az egyének helyett dönt. A döntés célja nem a személyes *elégítél*, hanem a *salom*, vagyis a közösségi béke fenntartása. A császári törvényeknek keleten kizárólag ez a céljuk: biztosítani a béke lehetőségét. Nem az, hogy minden vita igazságos, egyedi szabályok szerint oldódjon meg és jusson nyugvópontra. Ha egy konfliktust helyi szinten nem lehet megoldani, az a közösségi békét veszélyeztet. Ezért az uralkodó kötelessége, hogy a

⁶⁴ „A bűn egy ember által jött be a világba és a bűn által a halál. És így a halál átment minden emberre, mert Ádámban mindenki vétkezett.” (Róm 5,12)

⁶⁵ Salom (béke, békesség). A szó békesség jelentése átfogóan értendő. A salom jelent nyugalmat, biztonságot, jólétet, egészséget, elégedettséget, teljes harmóniát, sikert, de vigasztalást is. A salom tehát kiterjed az élet minden területére, és alapvető jelentésében is hordoz egy olyan értelmet, amit a Filippiekhez írt levél említ: Isten békésege, ami minden értelmet felülmúl (Fil 4,7).

⁶⁶ A kínaiak működtették a modern hivatalnok-rendszer őst. A későbbi korokban a hivatalnokok népes seregéről kapta Kína a „mandarin-állam” elnevezést. A bürokráciát a kínaiak tökélyre fejlesztették. A kifejezés a tanácsos, miniszter szóból származik, amely a hindin és a szanszkrit ’mantrin’ (tanácsos) fogalomból vezethető le.

törvényt alkalmazva közbelépjen, és megbüntesse mindazokat, akik képtelenek vitáikat megoldani saját hatáskörben. Maga az a tény, hogy valaki az előjáróhoz fordul, már önmagában gyanússá teheti az egyént. Ez ugyanis azt jelzi, hogy az illető képtelen saját konfliktusait rendezni, elvesztette egyensúlyérzékét és tartását, és ahelyett, hogy közösségi megoldást keresne, önző módon a saját igazságát tolja előtérbe. Ez pedig veszélybe sodorhatja az egész közösség békéjét és harmóniáját. A keleti kultúrákban ezért az elsődleges elvárás az, hogy minden egyes személy maga próbálja feloldani konfliktusát, rendezni vitás dolgait. A *feloldás* – ebben a szövegkörnyezetben – azt jelenti, hogy a probléma megszűnik, lezárul, megnyugtató módon megoldódik.

Ha azonban a felek nem képesek erre, a megoldás gyakran egy informális *közvetítő* bevonása. Egy *bölcs ember*, a falu *vezetője*, *tanító* vagy *pap* segít irányítani a megbeszélést. Ez egy közbülső megoldás, ahol a vitát *tárgyalások útján*, egy *harmadik, semleges fél* segítségével lehet rendezni, feloldani. Minden konfliktuskezelési normarendszerben azonban van egy határ, meg kell határozni, meddig terjedhet a vita, hogyan szabhatunk határt az *eszkálációnak*. Ha az események egy bizonyos ponton túlhaladnak a megszabott határon, a helyzet megítélése megváltozik. Ettől a ponttól nem az kérdés, hogy, kinek van igaza, hanem az, hogy kinek a hibájából és kérlelhetetlen magatartásából vált lehetetlenné a vita békés rendezése. Ki volt az aki 'túlzott igazságmagyarázatával' megakadályozta a közös *kompromisszumot*. Ilyenkor az a személy válik felelőssé, aki nem volt hajlandó lemondani, alázatot gyakorolni, kiengesztelődni, megbocsátani. Az ilyen hozzáállás nemcsak a problémák feloldását, hanem a közösség békéjének fenntartását is veszélybe sodorja.

Kínában *Konfucius* egyik legfontosabb eszméje a *li* volt. Alapgondolata, hogy *mindnyájan szuverén, autonóm erkölcsi lényeknek születünk*. Mindannyiunknak magunknak kell tudnunk megítélni, hogy *mennyi az, ami nekünk jár*, mi számít *méltányosnak* abban a helyzetben, amelyben éppen vagyunk. Vitáinkat bármely helyzetben *belső, morális tartásunk* alapján kell megoldanunk, amely bennünk fakad, és amely meg kell, hogy alapozza döntéseinket. A vitákat úgy kell feloldanunk, hogy eközben embertársaink méltóságára és erkölcsi integritására is egyenlő mértékben ügyeljünk. Erkölcsi rendünk autonóm, mert *velünk született*, ugyanakkor konkretizálása, alkalmazása ránk van bízva.

Ezzel szemben a császári törvények – melyek a *fa* jogrendjét követik – más alapelven működnek. Feladatuk nem az, hogy minden egyes ember személyes erkölcsi döntéseit támogassák, hanem hogy a birodalmi lét keretein belül fenntartsák a békét és a biztonságot. A *fa* célja tehát elsősorban az, hogy *elrettentsen és büntessen* – önmagáért, önmagában. Még az is elképzelhető volt, hogy akit tanúként idéztek be a császári hivatalnak elé, tömlöcbe kerülhetett, sőt vagyonát is elkobozhatták, holott csupán tanúként volt jelen, és feltehetően még igazat is mondott. A *fa* tehát birodalmi büntetőpolitikát és büntetőjogot képviselt.

Az alapvető elv az volt, hogy a konfliktusainkat ott és akkor kell rendezni ahol, és amikor felmerülnek, nehogy elmérgesedjenek, elintézetlenek maradjanak, és saját korlátozott körükön túl zavart okozzanak, mely által veszélyeztetik mások vagy a közösség békéjét.

Nem véletlen tehát, hogy ezekben a kultúrákban az alanyi jog fogalma, vagyis a jogosultság tudata, nem alakult ki olyan erőteljes módon mint a nyugati jogrendben. A jogelmélet történetében például a marxista jogelmélet is hasonlóan gondolkodott: tagadta a *juss* önálló létét, és csak a tételezett, objektív jogot, azaz a törvényt ismerte el, mint önálló összetevőt. Úgy vélte, hogy az ember *jussa* csupán a törvényből származik, annak vetülete és következménye.

Természeti törvény, természetjog

Más megközelítések – például a természetjogi gondolkodás – azt vallják, hogy léteznie kell egy alapul szolgáló jognak, akár tételezett formában, akár mint szellemi, természeti rendünk alkotóeleme, amely erkölcsi alapokon nyugszik és deontológiai jelleggel bír. Az ősi civilizációkban, sőt az úgynevezett természeti népeknél is elterjedt meggyőződés volt, hogy az emberi jogok nem pusztán szabad akaratból, önkényből születnek, hanem természeti rendünk részei, sokszor isteni eredetűek. A nyugati világ ezt nevezi természetjognak.

Kínában hagyományosan nem létezett valódi jogrend, mert kultúrájuk erkölcsileg autonóm egyének kölcsönös együttműködésére épült. Ez olyannyira így volt, hogy szinte a jog eszméjének tagadását is jelentette. Mindenki teljes mértékben önálló, erkölcsi szigetként létezett a világrend tengerében, és, a kialakult szokások és rítusok alapján, maga szabott törvényt önmagának.

A japán kultúrában sohasem beszélnek nyíltan erkölcsi kérdésekről vagy érzelmekről. Mi, nyugati emberek, ezzel szemben gyakran túlzottan érzékenyek vagyunk, tudatunk mélyén ott hordozzuk erkölcsi félelmeinket és szorongásainkat, továbbá hajlamosak vagyunk szinte boncolásszerűen kommunikálni ezekről. A nyugati kultúra a fogalmi szigorúság eszméjében gyökerezik, mindent megnevezünk, rendszerezünk, és ezzel elgondolhatóvá tesszük azt is, ami talán nem lenne az. A távol-keleti kultúrákban viszont nem az elvont, fogalmi kommunikáció az elsődleges eszköz, hanem a szemlélődés, a megélés.

A japán ember például kimegy az erdőbe, virágok közé, megáll egy kőkereszt vagy szent hegy előtt, és szemlélődik. Nem elméleti okoskodás döbrenti rá a lényegre, hanem a közvetlen tapasztalás. Az emberek nem kávéházi vitákban keresik az igazságot, hanem a természetben, szent helyeik és kedvenc növényeik társaságában. Ez a szemlélet ismert a nyugati világban is, közel áll például Assisi *Szent Ferenc* és más misztikusok gondolkodásához, akik beszélgettek a teremtet világgal, a természetben éltek, és összhangban voltak a Teremtésből fakadó renddel. Itt megfigyelhető a kereszténység átfogó és univerzális (katolikus) jellege.

„A valódi törvény ugyanis helyes, a természet fennálló rendjével egybevágó, amely 'rend' mindenbóvá szétárad, megváltoztathatatlan és örök. E törvény lerontása az isteni jogba ütköző dolog, s az is tiltott, hogy azt részben érvénytelenítsék, és éppoly kevésbé lehet egészében véve érvénytelenné tenni. A szenátus vagy a nép révén sem oldozhatjuk azonban fel magunkat az ehhez a törvényhez való kötődéstől. Rómában sem lesz más törvény, s megint más Athénban, s ismét más most, majd megint más később, hanem valamennyi népet mindenkor egyetlen örök és megváltoztathatatlan törvény fog össze és valamennyinek az Isten lesz mintegy egyetlen közös mestere, parancsolója. Ő ennek a törvénynek az alkotója.”⁶⁷ – írja Ciceró.

A nagy kérdés, ami elhagyta Pilátus száját is: „Mi az igazság?”⁶⁸ Ennek kiderítésében és tartalmának meghatározásában segítségünkre vannak a természetjog alapján gondolkodók, mint Jacques Maritain, aki úgy véli, hogy a jogok eredete, az igazság eredete, a *természeti törvényeken* keresztül az örök törvényre vezet vissza. Meglátása szerint, ezen természeti törvényeken keresztül, az ember, mivel kulturális lény, megismerheti ezek eredetét, feltárul előtte, hogy a törvények megismerésének kitüntetett alanya.⁶⁹ Az ember történelmi tapasztalatok nyomán nyert lelkiismeret-tudata fejlődik, és ennek egy pontján képes felismerni kötelező erejű emberi jogokat.

⁶⁷ Wolfgang WALDSTEIN: A szívébe írva. Pázmány könyvek, SZIT. Budapest, 2012. 70.p.

⁶⁸ Jn 18,38

⁶⁹ FRIVALDSZKY János: Természetjog és emberi jogok. PPKE JÁK, Budapest, 2010. 15.p.

A *hajlam* az elsődleges a gondolkodásában, a megismerés által tűnik fel, e hajlam által az ember a törvényeket képes felismerni. Az ember számára a 'jó' eléréséhez objektív és rendezett tudásra van szükség, annak érdekében, hogy a jó eléréséhez és biztosításához való jogot, mint kötelező jelleggel előírtat, általános érvénnyel meg lehessen fogalmazni. Ezeket fel kell sorakoztatni. A jó megfelel az igazságnak, amely egy eredeti tapasztalat. Nem definiáljuk a fényt, az ízek létét, sem a jót. A jó az, amire mindenki vágyik, önmagáért (*per se nota*).

Természetjogi gondolkodás és jogfilozófia alapjai ebben a szemlélődő, megtapasztaló, és gondolkodó emberi világban fogalmazódnak meg, és öltének testet. A természetjogi gondolkodók közé sorolhatjuk *Aquinói Szent Tamást*, aki *Arisztotelész* tanításaiból táplálkozott, valamint *Szent Ágostont* is. Ugyancsak a természetjogászok közé tartozik *Hugo Grotius*, akit nemcsak a természetjog kiemelkedő alakjaként tartunk számon, hanem a geometriai axiómák és a logikai rendszerek híveként is. Grotius fő műve, a '*A háború és béke jogáról*' (*De jure belli ac pacis*) tulajdonképpen nem más, mint a természetjogi tanítás lebontása és gyakorlati alkalmazása. Ha a természetjog axiómájaként ismerünk el bizonyos feltételeket és alapelveket, akkor abból logikai szükségszerűséggel következik a teljes jogi rendszer, beleértve a háborúra és békére vonatkozó szabályokat is.

Az axiomatikus megközelítés felkínál egy különösen figyelemreméltó és *paradox* tételt. Grotius kifejti, hogy a természetjog önmagában érvényes. Olyannyira, hogy még ha fel is tennénk, hogy Isten nem létezik, a természetjog akkor is kötelező érvényű maradna, és továbbra is kötelezné az embereket. Ez azt jelenti, hogy a természetjog önmagában vett, önmagában megalapozott érvényességgel bír. Grotius ezzel azt állítja, hogy amint a természetjog létrejött, annak érvényessége független bármilyen külső akarattól, még Istentől is. Ha Isten egyszer megalkotta, azt, még Ő maga sem változathatja meg. Ugyanakkor Grotius nem állítja és nem is feltételezi, hogy Isten nem létezik, pusztán hipotetikusán állítja, miközben azt akarja illusztrálni, hogy a természetjog akkor is fennmaradna ha emberek nem lennének. Ez ugyanakkor rendszeren belüli paradoxon, hiszen Grotius saját rendszerén kívülről nézve nyilvánvalóan abszurd a gondolat, ugyanis éppen az emberi társadalom léte teszi értelmessé, hogy a természetjogról egyáltalán beszélhessünk. A természetjogot úgy képzelhetjük el, mintha a világ maga egyetlen hatalmas óraszerkezet lenne, amelyet Isten alkotott. Az órásmester minden törvényt eleve beépített az órába. Amikor a szerkezetet megindította, vagyis megteremtette a világot, onnantól kezdve a rendszer önállóan működik. A természetjog törvényei érvényesek és változatlanok. Minden élőlénynek, a társadalomnak és az embernek megvan a maga helye ebben a rendben. A Teremtő immár a távolból, bizonyossággal és derűvel szemléli saját művét. Az ember feladata, hogy helyét és szerepét megtalálja ebben a teremtett rendben.

Immanuel *Kant* megállapítja írásaiban, hogy az erkölcsi törvények tudata minden emberben benne él. Ha szívünkben hallgatunk az erkölcsi törvény szavára, amikor valóban szükség lenne rá, ráébredünk, hogy nem dönthetünk sem nélküle, sem ellene. Senki nem oldhat fel minket a döntés felelőssége alól. Az embernek személyes kötelessége, hogy döntéseiért felelősséget vállaljon. Ez azt jelenti, hogy a bennünk lévő erkölcsi törvény kötelez bennünket, hogy megfelelő döntéseket hozzunk élethelyzeteinkben, személyes konfliktusainkban és válságainkban egyaránt.

A főszabály szinte minden kultúrában jelen van: '*Ne tedd felebarátoddal, amit nem kívánsz, hogy veled tegyenek.*'⁷⁰ Ez a Bibliai irodalom (Tóra) lényege, a többi szabály pedig csak ennek kifejtése.

⁷⁰ Szeresd felebarátodat, mint önmagadat! (Mk 12,30-31) Úgy szeressétek egymást, amint én szeretlek titeket! (Jn 13,34) Ne légy bosszúálló, és ne gyűlölkj néped fiaival. Szeresd embertársadat úgy, mint magadat. Lev 19,18

Hasonló elvet találunk a filozófiai fejtegetésekben is. Az erkölcsi ítéletekből kiinduló gondolkodás vezetett el a joghoz. A jog, mint rendszer önállósult és a társadalmak kulturális fejlődésének meghatározó alapjává vált. Bár úgy gondoltuk, hogy a jog kívül van rajtunk, valójában bennünk lakozik, hordozzuk. Társadalmi gyakorlataink, szokásaink és erkölcsi mintáink révén mi magunk fedezzük fel, és hívjuk fel újra és újra. Ezért ősi dilemmáink a mai vitáinkban is újraformálódva jelennek meg. Az elhagyott régi mintákat újra megtaláljuk, és ezzel felismerjük, hogy a jog nem pusztán külső szabályrendszer, hanem belső emberi tapasztalat.⁷¹

A természeti törvények észszerű törvények összessége, amelyek az ember sajátos célja felé történő irányultságának vagy természetes *hajlamainak* rendjét fejezik ki, azt a rendet, ami az ember sajátja, amiben emberi személyként eredeti méltóságában bontakozik ki.⁷² *Hervada* szerint ezek a hajlamok tartalmuk szerint az alábbi módon oszthatók fel:

- a) *Lét megőrzése* –, *élet és fizikai erkölcsi integritás hajlam,*
- b) *Az emberi faj elsődleges közössége, és annak megőrzése, férfi és a nő egysége, gyermekek nemzése és nevelése,*
- c) *Hajlam a természetfölötti felé* –, *transzcendens irányultság,*
- d) *Hajlam a munkára* –, *teremtésben, alkotásban való részvétel,*
- e) *Hajlam a társulásokra, emberi kapcsolatok, közösségek felé,*
- f) *Kapcsolat, beszéd, értés, megértetés, önkifejezés,*
- g) *Hajlam az emberek közötti szolidaritásra, felelősség a cél eléréséért folytatott küzdelemben,*
- h) *Hajlam a tökéletesedésre, fejlődésre, hősiességre, áldozatra,*
- i) *Hajlam a kultúra, a művészet formái iránt, amik a szellemi magaslatok szintjébe emelik az embert.*⁷³

A hajlam minden ember sajátja. Azonban nem szabad összekeverni a természetes hajlamokat a természeti törvényekkel. A természeti törvény a hajlam észszerű szabálya, nem maga a hajlam. Az értelem képezi a természeti törvényt a hajlamok alapján parancssá, előírassá. Tenni kell azt, amire a hajlam irányul! A hajlam egy kötelezettséggé alakul át. A természeti törvény kötelező erejének magyarázatára szokás felhozni a létezés elméletét. A létezés célja, hogy legyen, ez egy belső kötelezettség. Mivel az ember felfogja, hogy létezik, célja, hogy e létezést megismerve uralja is azt. Uralni pedig csak akkor képes, ha személylvé válik. Valaki lesz. A létezés előtt nincs semmi. Az ember követeli magának a létezést. Az ember a *már* és a *még nem (nincs)*, két pólusa közt mozog az időben. A lét a tökéletességre irányul, *cél* felé haladó lét. A legfőbb célja az emberi méltóságából fakad, és a tökéletességre⁷⁴ irányul. Az az ember, aki méltatlanul viselkedik, lop, másokat megkárosít, hazudik, csalást követ el önmagát céltalanságba taszítja, elveszti személyi mivoltát, kiüresedik.⁷⁵

A jog fogalma végső soron az emberi felelősséghez kapcsolódik. Mindannyian aktorok vagyunk ebben a világban, és mint cselekvő alkotók, felelősségünk döntéseink tekintetében, elodáztatatlan. A természetjog, az erkölcsi törvények és a társadalmi gyakorlataink együttesen határozzák meg, hogy milyen világot építünk.

⁷¹ VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

⁷² Javier HERVADA: Kritikai bevezetés a természetjogba. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 147.p.

⁷³ HERVADA i.m. 148.p.

⁷⁴ Mt 5,48

⁷⁵ HERVADA i.m. 154.p.

Jogforrások

Jog, erkölcs, illem, szokás

A *szokás* pusztán egy tény: egy adott cselekedet ismétlődése. A szokás megszegésével nem sértünk szabályt, mivel a szokás nem szabály. Az emberek jellemzően a bal csuklójukon viselik az órájukat, de ha valaki a jobb kezén hordja, ezzel semmiféle normát nem szeg meg. Nem azonos a szokás a *jogszokással*!

Az *illem* a jó modor szabályait jelenti; történeti kontextusban *'etikettként'*, diplomáciai közegben pedig *'protokollként'* definiálják. Az illemszabályok a kulturált viselkedés normáit írják le. Céljuk a társadalmi érintkezés gördülékenyebbé tétele (ki lép be először az ajtón, kézfogáskor ki nyújthatja a kezét, ki szólíthat meg kit, s milyen megszólítással, avagy hogyan kell elhelyezni a nagykövetekeket egy hivatalos ebéden); jelezhetnek csoportthovatartozást is (Angliában az evőeszközök helyes használata azonosítja a felső középosztályba tartozást a hasonló háttérrel rendelkezők körében.), továbbá tiszteletet is kifejezhetnek (például sapka levétele templomban vagy kézfogás előtt a kesztyű levétele).⁷⁶

Az illemszabályok földrajzilag, társadalmi csoportonként és koronként is eltérnek. Jelentős részük íratlan, bár a történelem során születtek részletesen kidolgozott illemszabálykönyvek, kódexek is – például egyes királyi udvarokban. Az illemszabályok megszegése rendszerint a *'kulturálatlanság'* vagy *'illetlenség'* bélyegét vonja maga után, és végső soron társadalmi kirekesztéshez vezethet.

Az *erkölcsi* szabályok természetéről nincs egységes álláspont, ugyanis kiterjedt filozófiai (morálfilozófiai, etikai, keresztény erkölcsstani) irodalma van a moralitásnak, különösen a joghoz fűződő viszonyukat illetően.

- a) *Tartalmitlag* gyakran két egymást metsző halmazként ábrázolják erkölcs és jog kapcsolatát: vannak szabályok, amelyek mindkét halmazba tartoznak, és vannak, amelyek csak az egyikbe.
- b) Általánosan elfogadott nézet, hogy kölcsönös *kauszális*⁷⁷ kapcsolat áll fenn jog és erkölcs között, egyes erkölcsi normák megváltozása hatással lehet a jogi szabályozásra (például a homoszexualitás erkölcsi elfogadása hozzájárult a meglegházasság jogi elismeréséhez Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, más országok nem emelték egyforma rangra az azonos neműek kapcsolatát és jogilag más utat kerestek⁷⁸), míg jogi változások is formálhatják az erkölcsi ítéletalkotást (például a deszegregációs szabályok vagy a gyűlöletbeszéd tilalma a rasszista beszéd erkölcsi megítélését is befolyásolja).⁷⁹
- c) *Fogalmi* szinten felmerül a kérdés, vajon valamely normát csak akkor nevezhetünk jognak, ha legalább minimális erkölcsi mögöttes tartalommal bír? Lehet-e erkölcsileg kirívóan elfogadhatatlan szabály mégis jog, törvényi szintre emelt immoralitás nevezhető-e jognak? Azok, akik szerint a jog fogalmába szükségszerűen beletartozik valamiféle erkölcsi tartalom, alapvetően természetjogi gondolkodásúak; azok pedig, akik szerint a diktatúrák törvényei is

⁷⁶ JAKAB András: *Jogforrási rendszer* (https://jak.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/2166539/file/7_2_A_jogforrasi_rendszer.pdf)

⁷⁷ Oksági, okszerűen összefüggő

⁷⁸ A bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény

⁷⁹ JAKAB i.m.

jogilag elfogadhatóak és legalitással rendelkeznek (legfeljebb erkölcsileg elítélendőek), a pozitivista jogi gondolkodás képviselői.⁸⁰

A vita leágazásai attól függenek, hogy a szerzők milyen erkölcsfogalmat alkalmaznak (a társadalom erkölcsi felfogása vagy egy 'helyes', filozófiai/vallási erkölcs), és mit értenek szükségszerű összefüggésen (csupán célszerűségi érvet vagy erkölcsi követelményt is). Az erkölcsi szabályokat fontosabbnak tartjuk, mint az illemszabályokat, és a megsértésük súlyosabb társadalmi elutasítást vált ki. Az erkölcsi szabályok különböznek a jogtól, szokástól és illemtől is abban, hogy azokat csak szándékosan lehet megsérteni.

A jogi szabályok megkülönböztető jellemzője a többi szabályrendszerhez képest:

- a) *strukturáltságuk*, léteznek külön szabályok a jog alkalmazására, kikényszerítésére, módosítására, érvényességük megállapítására (ún. másodlagos szabályok – szemben az elsődleges, magatartást szabályozó normákkal);
- b) professzionális és *intézményes* keretek között működnek, míg az illem, a szokás és az erkölcs szabályai csak esetlegesen és rendszertelenül.

A magyar (elsősorban marxista) jogelmélet gyakori tétele szerint a jogot az állami kényszer különbözteti meg az erkölcsről. Ezt azonban el kell vetnünk ugyanis sem a kánonjog, sem a nemzetközi jog nem rendelkezik klasszikus állami kényszerrel, mégis jognak tekintjük őket, a *soft law* jelensége is ellentmond az állami kényszer szükségességének, továbbá a magánjogi szabályok is alapvetően önkéntes jogkövetést várnak el.

Jogi aktusok

A jogi aktusok olyan cselekedetek, amelyek vonatkozásában azt feltételezzük, hogy megtételük esetén keletkezik egy normatív vagy egyedi jogi rendelkezés, amely jogi hatást vált ki (normatív vagy egyedi jogi rendelkezést hoz létre), és mindez azzal a szándékkal történik, hogy a joghatás bekövetkezzen (vagyis – a hagyományos terminológiával élve – 'joghatás kiváltására irányulnak').⁸¹ Ez utóbbi feltétel azért szükséges, hogy a jogellenes cselekményeket – például a bűncselekményeket –, amelyek szintén joghatással járnak (az elkövető büntetőjogi felelősségre vonása révén), kizárjuk a jogi aktusok köréből. A bűncselekmények elkövetőinek ugyanis nem célja, hogy joghatás keletkezzen (azaz, hogy őket megbüntessék). Kivéve néhány ritka,

⁸⁰ A transzcendens megalapozásnak lehetőségét elvető jogfelfogás a jogpozitívizmus. Szerinte jogos az, amit a törvény előír, ami meghatározott jogi közösségen belül érvényes. Kifejezetten csak a pozitivista tudósok jelentkezése után, a 19. századtól beszélhetünk jogpozitívizmusról mint külön irányzatról. Ekkor a jogfilozófia helyére a *jogelmélet* lépett, amely a tevőleges (pozitív) jog lehető legelfogulatlanabb elemzését kívánja, minden etikai-politikai előítélettől mentesen (H. Kelsen). A *törvénypozitívizmus* mottója: „A törvény, az törvény!”. Ez a '*normativista pozitívizmus*' kizárólag az államnak tartja fenn a törvényhozás jogát, s még azt sem ismeri el, hogy a bíró mérlegelheti a szóba jövő lehetőségeket. A '*tiszta jog*' irányzata (Kelsen) még azt is tagadja, hogy a jogtudománynak normatív jellege lenne, a jogban föltételezett '*kell*' Kelsen szerint merőben elméleti jelentőségű, üres gondolati forma. Mindezek a megjelenési formák ma is élnek. Sokan valamiféle jogdogmatikát vallanak, ahol a jogi elvek változhatatlanok, és megmagyarázhatatlanok. A jogrend szentesítésére így egyetlen lehetőség marad: az állam jogalkotó szerepének erősítése. Állam és jog azonos - vallja Kelsen.

Platón szerint az (emberi) törvények az örök isteni törvény vetületei. *Arisztotelész*nél a jog az emberek egymáshoz való viszonyának törvényes szabályozása, mely vagy *polgári* (politikon dikaion), vagy természetjog (phüszikon dikaion). Az előbbi emberi megegyezés gyümölcse lévén változékony, a természetjog ellenben mindig és mindenütt egyforma. A tételes jognak a természetjog szellemében történő alkalmazása a *méltányosság*, melynek igazolását az adja, hogy a természetjog korábbi, mint a tételes jog.

⁸¹ Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. (ford. Bibó István) Budapest, Rejtjel, 2001.

patologikus esetet – például ha valaki börtönbe akar kerülni –, amellyel sem a jogrendszer, sem a jogdogmatika nem tud érdemben mit kezdeni.

A *jogi aktus* kifejezés egyszerre jelölheti a cselekedetet magát (a törvényhozási tevékenységet, törvényhozó hatalom), vagy annak az eredményét, vagyis a létrejött jogi normatív rendelkezést, például magát a törvényt.⁸²

Ezzel szemben *reálaktusnak* nevezzük azt a cselekedetet, amelyről nem feltételezzük, hogy jogi rendelkezést (sem normatív, sem egyedi) hoz létre – például egy körlevél elküldése a munkatársak részére. A reálaktus olyan cselekedet, amellyel kapcsolatban nem gondoljuk, hogy normatív cselekedet jött volna létre.⁸³

A magyar jogrendszerben a jogi aktusok két alapvető típusát különböztetjük meg a *normatív* aktusokat s az *egyedi* aktusokat.

- a) *Normatív aktusok* például az Alaptörvény, jogszabályok (törvények, rendeletek), közjogi szervezetszabályozó eszközök (normatív határozatok, normatív utasítások), alkotmánybírósági határozatok (jelentős részük ún. *negatív normatív aktus*), illetve a Kúria önkormányzati rendeletet megsemmisítő döntései. A Kúria normatív aktusai a jogegységi határozatok, egyéb normatív aktusok. A 'normatív' kifejezés alkotmányjogi értelemben, általános szabályozásként értendő.
- b) *Egyedi jogi aktusok* például a bírósági határozatok (ítéletek), egyedi országgyűlési vagy kormányhatározatok, közigazgatási határozatok, szerződések és egyéb jognyilatkozatok, hatósági intézkedések.

A normatív aktus tartalmazhat általános (normatív) és konkrét (egyedi) rendelkezéseket is. Az egyedi aktusok kizárólag egyedi rendelkezéseket foglalhatnak magukba.

Szükséges kitérni arra is, hogy egyes jogi aktusok tartalmazhatnak olyan szövegrészeket, amelyeknek nincs jogi relevanciájuk – például a preambulumban az emléktörvények, amelyek csupán szimbolikus jelentőséggel bírnak.⁸⁴

Normatív és egyedi rendelkezések megkülönböztetése

Hagyományos (téves) elképzelés, hogy a normatív rendelkezések általános alanyokra vonatkoznak (minden pedagógus köteles...) az egyedi rendelkezések pedig konkrét címzetteknek szólnak (Kompromisszum Péter és Pereskedő Pál kötelesek...). Ebben a formában azonban az egyedi és a normatív nem teljes mértékben elkülöníthető fogalmak, ugyanis a konkrét címzettet is (egyediesítő) tulajdonság révén határozzuk meg.⁸⁵ Pontosabb megközelítés ezért, ha a normatív rendelkezések nyitott címzetteknek vonatkoznak – azaz olyan körre, amelyhez új személyek is tartozhatnak a jövőben. Az egyedi rendelkezések pedig zárt címzettekhez szólnak – azaz csak azokhoz, akikre az aktus kibocsátásának pillanatában vonatkozik, és ez később nem bővíthető. Egy bírósági büntető végzés kizárólag a meggyanúsított és jogerősen elítélt személyre vonatkozik,

⁸² Az extern normatív aktusok olyan normatív, azaz jogi kötőerővel bíró aktusok, amelyek az államszervezeten kívülre irányulnak (pl. törvények), míg az intern normatív aktusok az államszervezeten belülre irányulnak (ilyenek például a közjogi szervezetszabályozó eszközök). Az intern jogi aktus címzettjei tehát csupán az állam és az állami szervek lehetnek, míg az extern jogi aktusok esetében az állami szervek és az államszervezeten kívüli jogalanyok is. Az Alaptörvény T) cikke alapján csak az Alaptörvény alapíthat olyan jogi aktust, amely az államszervezeten kívülre irányul.

⁸³ JAKAB i.m.

⁸⁴ Nagy Imréről és mártírtársairól szóló 1996. évi LVI. törvény

⁸⁵ JAKAB i.m.

rá nézve hoz létre kötelezettséget, szab ki büntetést, vagy felmentő ítéletet hoz. Ha másra is ki akarjuk terjeszteni a döntést, ahhoz új, módosított, vagy másik ítéletre van szükség.

A magyar jogirodalomban a '*norma*' szó kettős jelentéssel bír, jelölhet normatív aktust, de jelölhet normatív rendelkezést is.

Jogforrási rendszer

A jogforrási rendszer azon szabályok és mechanizmusok összessége, amelyek meghatározzák, milyen formában és mely szervek alkothatják meg a jogot; továbbá milyen jogosultsági sorrendben állnak egymáshoz viszonyítva ezek a források. Magyarországon a jogforrások között megkülönböztetünk *írott* jogforrásokat (törvények, rendeletek), valamint íratlan jogforrásokat (jogszokások). Az írott jogforrások közé tartoznak továbbá a nemzetközi szerződések, valamint az alkotmányos dokumentumok, az Alaptörvény. A jogforrások fajtáit és alkalmazhatóságukat az állam és az állami szervek hatásköre, valamint a jogalkotás rendje is szabályozza.

A magyar jogi irodalom különbséget tesz *belső* és *külső* jogforrás között. Belső jogforrás az az erő, az a tekintély, amely a jogot megalkotja, létrehozza. Külső jogforrás az a külső alak, amelyben a jogszabály megjelenik, s amelyből megismerhető. A külső jogforrás az írott jognak és a szokásjognak az összessége. Írott az írásba foglalt és szabályszerűen kihirdetett jogforrás, így írott jogforrás a törvény, a rendelet és a szabályrendelet. Nem írott vagy íratlan az írásba nem foglalt, ki nem hirdetett jogforrás, amelyet az arra feljogosított szervek szabálynak fogadtak el és alkalmaznak is. Nem írott jogforrás a szokásjog. Kissé pontatlan az íratlan kifejezés, hiszen a szokásjog nagy részét is rögzítették, írásba foglalták.

A jogforrási hierarchia

A jogforrási hierarchia mutatja meg, hogy mely jogforrások állnak magasabb, illetve alacsonyabb szinten egymáshoz képest, és hogy az alacsonyabb szintű szabályozások nem lehetnek ellentétesek a magasabb szintűekkel.

A hierarchia a következőképpen alakul:

- a) Alaptörvény a legmagasabb rendű jogforrás, minden más jogszabálynak összhangban kell állnia vele.
- b) Törvények az Országgyűlés által alkotott jogszabályok, vagy azok, amelyek törvényerejű jogszabályokkal egyenértékűek.
- c) Rendeletek, ide tartoznak a kormányrendeletek, miniszteri rendeletek, illetve más, jogalkotói hatáskörrel rendelkező szervek rendeletei.
- d) Az önkormányzati rendeletek olyan helyi jogszabályok, amelyek az önkormányzat illetékességi területén belül állapítanak meg normákat.
- e) Egyéb normatív aktusok – például normatív határozatok, utasítások, amelyek általában részletesebb, de alacsonyabb szintű szabályozást tartalmaznak.

Hatály és érvényesség

Valamennyi jogforrásnak hatályban kell lennie, azaz jogilag érvényesnek kell lennie az adott időpontban. Érvényességük feltétele az is, hogy ne álljanak ellentétben a magasabb rendű jogforrásokkal valamint az általánosan elfogadott *jogelvekkel*⁸⁶. A nemzeti bíróságok joggyakorlatában kialakult általános jogelvek, melyek hosszú évszázadok jogászai bölcsességét és élettapasztalatát kristályosították ki egy-egy elvben, az emberiség közös kulturális kincsét képezik. Az általános jogelvek mára széles körben elfogadottá váltak mint a nemzetközi jog és az európai jog kitüntetett jelentőségű jogforrásai. Ebből a kulturális kincsből merítettek a nemzetközi választottbíróságok, a Hági Állandó Nemzetközi Bíróság és utódja, a Nemzetközi Bíróság, valamint a luxemburgi Európai Bíróság. Az általános jogelvek intézménye már hosszú ideje a jogi gondolkodás homlokterében áll, elsősorban az elvek körét, természetét és funkcióját övező bizonytalanság miatt. Számos részletes elemzés született már a témában, ám mindezidáig nem került sor a nemzetközi jogi, illetve európai jogi általános jogelvek összehasonlító elemzésére. Így érdemes megvizsgálni, hogy milyen kapcsolatot találhatunk a bírói ítélkezési gyakorlatban feltárt általános jogelvek között az európai és a nemzetközi jogban. Külön figyelmet kíván annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy az európai jogban elfogadott általános jogelvek vajon kizárólag a tagállamok jogából közvetlenül kerülhetnek-e az Európai Bíróság látókörébe, vagy a nemzetközi bíróságok és választottbíróságok azon megállapításai, melyek szerint egy elv általános jogelvnek minősül a nemzetközi fórumok előtt, befolyásolhatja-e annak általános jogelvként történő elfogadását az Európai Unió jogában is.⁸⁷

Honnan tudható meg, hogy egy normatív aktus létezik és hogy mikortól létezik? Általában véve egy normatív aktus akkor jön létre, amikor megvalósul a megalkotására vonatkozó szabályban megfogalmazott tényállás. A magyar jogrend minden normatív aktusára nézve is megállapítható, hogy létezési kritériumuk a jogalkotási eljárásuk utolsó kötelező lépése. Magyarországon bármely jogszabály, az Alaptörvény és egy Alaptörvény-módosítás akkor létezik, ha kihírdették⁸⁸. Ez általában azt jelenti, hogy közlik valamelyik hivatalos lapban, a Magyar Közlönyben. A jogszabály attól az időponttól kezdve létezik, amikor megjelenik egy hivatalos lapban, azaz amikor kihirdetésre kerül. A magyar jogi terminológiában egy normatív aktus *érvényességén* annak 'bizonyos súlyos hibáktól mentes létezését' értjük. Az érvényességnek nincs mértéke vagy kiterjedése, egy normatív aktus vagy érvényes (azaz létezik bizonyos súlyos hibák nélkül), vagy nem. Az érvényességnek önmagában – azaz hatályosság nélkül – általában nincs jogkövetkezménye vagy jelentősége. Az érvényességhez két konjunktív feltételnek kell fennállnia a *létezésnek* és a bizonyos *súlyos hibáktól* való mentességnek.

Amit a jogszabályok esetében kihirdetésnek nevezünk, azt a közjogi szervezetszabályozó eszközöknél a közzétételnek mondjuk. A kettőt (közzététel és kihirdetés) egy szóval *publikációnak* nevezzük. Törvények esetében szólnunk kell még a publikációtól megkülönböztetendő *promulgációról* is, amely két mozzanatból áll: I. a köztársasági elnök általi aláírásból és II. a kihirdetés köztársasági elnök általi elrendeléséből. A köztársasági elnök e két cselekedetével lényegében igazolja, hogy álláspontja szerint a törvény érvényes. A kihirdetéssel egy időben az

⁸⁶ Btk. 2. § (3)

⁸⁷ Dr. SZABÓ Marcel: *Általános jogelvek a nemzetközi bíróságok és az Európai Bíróság joggyakorlatában*. Európai jog, 2012/2., 26-34. o.

⁸⁸ Alaptörvény T) cikk (1) bekezdés

áttekinthetőség érdekében néha más aktusokat is megjelentetnek. Ennek két alapvető formája az *inkorporálás* és az *egységes szerkezetbe* foglalás.⁸⁹

A *hatály* a norma – akár mint normatív rendelkezés, akár mint normatív aktus – tartalmát jelenti. Normatív aktusok esetében gyakran találunk kifejezett rendelkezéseket, amelyek a hatály tisztázásához némi segítséget adnak. Maguk az egyes normatív rendelkezések nem szólnak saját hatályukról, azt külön rendelkezésekben kell megállapítani, legtöbbször egy törvény utolsó szakaszai állapítják meg a hatálybalépés időpontját. Négyféle hatályt különböztetünk meg: személyi, időbeli, területi és tárgyi hatályt. A hatálya nem jelent mást, mint azt, hogy egy jogszabály adott térben, adott időben, illetve adott személyekre ténylegesen is alkalmazható, illetve alkalmazandó. Egyes esetekben előfordulhat az is, hogy egy szabály érvényes és hatályos, de nem alkalmazandó. A hatályba lépés napjától kezdődően a hatály megszűnéséig tekinthetünk egy adott jogszabályt általánosan kötelezőnek (időbeli hatály). Az időbeli hatály mellett megkülönböztethetünk személyi hatályt, aszerint, hogy a jogszabály mely személyi körre nézve bír kötelező erővel, továbbá területi hatályt, annak fényében, hogy a jogszabály mely területen érvényesül. Így a központi jogszabályok területi hatálya Magyarország területére terjed ki, míg az önkormányzati rendeletek hatálya pedig a kibocsátó helyi önkormányzat területére.⁹⁰

A magyar jogforrási rendszer történetében nagy szerepe volt az íratlan jogforrásoknak, különösen a szokásoknak és a történeti alkotmánynak. A szokásjog egyes korszakokban nemcsak alsóbbrendű, hanem gyakorlati és elméleti tekintetben is lényeges forrás volt, pótolta a törvény hiányát, például ítélkezés során vagy helyi szokásként. A magyar jogirodalomban ismét a Törvényerejű szokásjog. *Werbőczy Tripartituma* és az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* a szokásjog útján váltak törvényerejűvé. Mind az országgyűlés, mind az államfő kifejezett hozzájárulása megvolt ezek megalkotásához, a törvényalkotás alakításainak mellőzése okából azonban nem váltak törvénné, nem hatályosultak. A kormányhatóságok gyakorlatából is kialakult szokásjog, továbbá az autonómiák gyakorlatából ugyancsak keletkezett szokásjog. Ezek leginkább jogtörténeti jelentőséggel bírtak. A bírói szokásjog is ide sorolható. A bíróságok és jogalkalmazó szervek ezen jogalkalmazói tevékenységük keretében az általános szabály és a konkrét eset közötti áthidalás során, konkretizálják, alkalmazzák és továbbfejlesztik az adott szabályt. A szabályok holt betűje ezúton lesz élő, eleven joggá.

⁸⁹ JAKAB i.m.

⁹⁰ Btk. 2-3 §; Btk. 463. §, Ptk 1:1. §, Ptk. 8:4. §

Jogvita

A jogvita jogszabályok értelmezése és alkalmazása terén keletkező vita. A polgári perek tárgya, felek között fennálló jogi érdekellentét. Amennyiben két személy (természetes vagy jogi személy) között jogvita támad, amely már peres eljárást igényel súlya és tárgya miatt, 'A' és 'B' személy perbe lép. Az egyik fél *felperes* lesz, míg a másik *alperes*. A pert valamelyik bíróság folytatja le - természetesen kezdetben - első fokon. Ebbe a peres eljárásba belép egy harmadik személy a *bíró*. A jogvita ettől kezdve már nem két személy között folyik, hanem legalább három személy között: alperes és felperes, továbbá a bíró (vagy bírói tanács). A jogvitába tehát beavatkozott egy olyan személy (bíró), akinek eddig a jogvitában nem volt semmiféle szerepe, valószínűleg fogalma sem volt arról - amíg reá nem szignálták a pert - hogy ez a vita egyáltalán létezik. A per előkészítésében és folyamatában, az eddig semleges bíró elveszíti eddigi függetlenségét és - előbb vagy utóbb - a vitában állást foglal meggyőződése alapján.

A per (*iudicium*): bíróság hatáskörébe tartozó kérdés törvényes előírások szerint, bíróság előtt lefolytatott megvitatása és eldöntése. Sajátossága, hogy bírói hatalommal rendelkező szerv előtt folyik. Fajtái a tárgya szerint:

1. *peres eljárás* (*iudicium contentiosum*). Tárgya természetes vagy jogi személyek jogainak érvényesítése, megvédése, illetve jogi tények kinyilvánítása (*iudicium civile*).
2. *büntető peres eljárás*. Tárgya a büntetés kiszabása (egyházjogban: önmagától beálló büntetés kinyilvánítása büntetendő cselekményre CIC 1400.k. 1.§ 2., 1717-1719.k., 1721-1728.k.).
3. *közigazgatási peres eljárás* (*iudicium contentioso-administrativum*). Tárgya a közigazgatási hatalom intézkedéséből támadt jogvita.

A bírónak lehet kötelessége, hogy a per kezdetén, de később is, föltéve hogy reményt lát a megbékélésre, buzdítsa és segítse a feleket a méltányos megegyezésre. Ennek kapcsán meg kell jelölnie számukra az ilyen megállapodás alkalmas módozatait is, s esetleg tekintélyes, bölcs emberek közvetítését is igénybe kell vennie (CIC 1446.k. 2.§).

Mint a viták általában, a jogviták is természetes velejárói a társadalmi együttélésnek. Ezek megoldására az emberek hagyományosan az állami igazságszolgáltatási rendszerben indítanak pereket. Ezek mellett viszont az úgynevezett alternatív vitarendezés (a továbbiakban: AVR) is egyre nagyobb népszerűségnek örvend a világban. Az AVR egy gyűjtőfogalom, ami az igazságszolgáltatási rendszerrel párhuzamosan működő azon módszereket foglalja magában, amiknek célja jogviták megoldása. Általánosságban elmondható, hogy az AVR fontos eleme a vitás felek önkéntes részvétele és elköteleződése a vita megoldása mellett. Az AVR abban is különbözik a hagyományos peres eljárásoktól, hogy a felek érdekeit és igényeit figyelembe véve igyekszik lezárni a vitákat (ENCJ, 2017), ami növeli a résztvevők bizalmát a vitarendezési folyamatban. Az AVR módszerek leggyakrabban egy pártatlan és a vitában álló felek által választott vagy legalábbis általuk kölcsönösen elfogadott személy vagy testület közreműködésével működnek.

Az alternatív vitarendezés a kereskedők és fogyasztók közötti jogviták egyszerű, gyors és költségkímélő, bírósági eljáráson kívüli megoldását kínálja. Az alternatív vitarendezés fejlettségi szintje azonban az Unió területén még nem elég magas és nem elég egyenletes. Sajnálatos, hogy a fogyasztói jogviták peren kívüli rendezéséért felelős testületekre vonatkozó elvekről szóló, 1998. március 30-i 98/257/EK bizottsági ajánlás (3) és a fogyasztói jogviták megegyezésen alapuló megoldásában részt vevő, bírósági eljáráson kívüli testületekre vonatkozó elvekről szóló, 2001. április 4-i 2001/310/EK bizottsági ajánlás (4) ellenére az alternatív

vitarendezési mechanizmusok létrehozása még nem történt meg kielégítő módon az Unió valamennyi földrajzi térségében és piaci szegmensében, ezek megfelelő működése ezért nem mindenhol biztosított. A fogyasztók és a kereskedők még mindig nincsenek tisztában a rendelkezésükre álló alternatív jogorvoslati mechanizmusokkal, és csak a polgárok csekély hányada tudja, hogyan nyújthat be panaszt egy alternatív vitarendezési fórumhoz. Azokon a területeken ugyanakkor, ahol az alternatív vitarendezési eljárások rendelkezésre állnak, jelentős minőségbeli különbségek tapasztalhatók az egyes tagállamok között, és a határokon átnyúló jogvitákat az alternatív vitarendezési fórumok gyakran nem kezelik hatékonyan.⁹¹

A bírósági eljáráshoz képest az alternatív vitarendezés általában gyorsabb, egyszerűbb és olcsóbb. Az *alternatív vitarendezés* magában foglalja a panaszkezelés összes olyan formáját, amelynek során a felek a közöttük fennálló jogvitát anélkül rendezhetik, hogy bírósághoz fordulnának. Idetartozik a közvetítés, a békéltetés, a választottbírói eljárás, illetve ombudsman vagy panaszbizottság igénybevétele. Az alternatív vitarendezés keretében egy semleges harmadik felet lehet felkérni – hivatalosan bejegyzett vitarendezési testületet –, hogy közvetítsen a fennálló jogvitában. Ez a testület megoldást javasolhat a panasszal kapcsolatban, előállhat mind a két félre nézve kötelező megoldással, vagy egyszerűen csak egy asztalhoz ülteti a vitás feleket abból a célból, hogy kölcsönösen elfogadható megoldást találjanak.

Az alternatív vitarendezés mind az igazságszolgáltatási rendszer, mind a vitában álló felek számára *előnyökkel* járhat.

- a) Tehermentesítheti a gyakran túlterhelt bíróságokat.
- b) Csökkentheti a vitarendezés költségeit, amelyek az állam és a szembenálló felek számára is jelentősek lehetnek.
- c) Lerövidítheti az eljárások idejét, mivel jellemzően rövidebb határidőkkel dolgozik, mint a bíróságok.
- d) A felek érdekei felől való megközelítés átláthatóbbá és elfogadhatóbbá teszi a folyamatot, csökkentve a jogszabályok értelmezéséből adódó nehézségeket.
- e) Az AVR a jogviták rendezését a hagyományos bírósági rendszeren kívül teszi lehetővé.
- f) Magyarországon elérhetők az alapvető AVR típusok: tárgyalás, közvetítés (mediáció), választottbíráskodás és a békéltető testületek.
- g) Ezek az eljárások általában gyorsabbak és olcsóbbak, valamint a felek számára elfogadhatóbb döntéseket eredményezhetnek.
- h) Az egyre népszerűbb online vitarendezés tovább csökkentheti a költségeket és növelheti a hozzáférhetőséget.
- i) Az AVR nagyobb részvételt, kreatívabb megoldásokat, és hosszútávon kielégítőbb eredményeket biztosíthat.
- j) Az eljárások bizalmasabbak és kevésbé formálisak, így kevésbé stresszesek a résztvevők számára.

Hátrányok:

- a) A felek közötti hatalmi egyensúlyhiány hátrányos helyzetbe hozhatja a gyengébb felet (pl. fogyasztó–nagyvállalat viszony).

⁹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/11/EU Irányelve (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói alternatív vitarendezési irányelv)

- b) Előfordulhat, hogy nem biztosított megfelelő jogi védelem (pl. tanácsadás, fellebbezés joga).
- c) Az AVR eljárásokat egyesek időhúzási taktikaként is használhatják.
- d) A közreműködő személy vagy testület túlzott befolyással bírhat.
- e) Az információk megbízhatósága a felek jóhiszeműségétől függ.

Az AVR típusai

Tárgyalás

- a) Önálló, informális egyezkedés, amelyet a vitás felek közvetlenül folytatnak egymással.
- b) Ez a legkönnyebben elérhető forma, a világon leggyakrabban alkalmazott megoldási mód.
- c) Teljes mértékben a felek irányítása alatt áll.

Közvetítés (mediáció)

- a) Egy független, mindkét fél által elfogadott közvetítő segíti a vitát rendezni (feloldani).
- b) A mediátor szerepe, hogy olyan környezetet teremtsen – amely elősegíti a megegyezést.
- c) Kvázi bírói szerep, azonban nem dönti el a vitát a folyamatért felel, melynek célja az egyezségkötés.
- d) Feladatai közé tartozik a jog- vagy érdekvita tisztázása, a közös érdekek feltárása, az egyezség pontjainak kidolgozása és visszaigazolása.

Választottbíráskodás

- a) A legközelebb áll a hagyományos bírósági eljáráshoz.
- b) A felek egy önként választott bírói fórumhoz fordulnak.
- c) Lehet eseti vagy állandó bíróság; döntéseik jogerős ítéletnek minősülnek.
- d) Fellebbezésre nincs lehetőség, csak az ítélet érvénytelenítésére.

Békéltető testületek

- a) A fogyasztói jogviták gyors, hatékony és olcsó rendezésére szolgálnak.
- b) A fogyasztók és a gazdasági kamarák azonos számú tagot delegálnak, valamint egy független személy is részt vesz.
- c) Az eljárást a fogyasztó kezdeményezheti.
- d) A testület döntése ajánlás, kivéve, ha az eladó vagy szolgáltató előzetesen elfogadta annak kötelező érvényét (alávetés).
- e) Az eljárás nem zárja ki a bírósági utat.

A különböző országokban alkalmazott AVR módszerek, illetve azok módszertana jelentős eltéréseket mutathatnak. *Európában*, jellemzően, háromoldalú (ügyfél–mediátor–ügyfél) közötti mediáció. Az *Amerikai modell* úgynevezett 'collaboration', négyfős (ügyfél–ügyvéd–ügyvéd–ügyfél) struktúrára épül, és teljesen eltérő megközelítést alkalmaz.

Perbefogással és viták rendezésével kapcsolatosan a Didaszkália XI. fejezet részletes utasításokat tartalmaz.

„A keresztény számára szép dicséret, hogy nincs rossz szava senkihez. Ha azonban az ellenség mesterkedése folytán valaki kísértésbe esik és perbe keveredik akkor igyekezzék megszabadulni tőle, még akkor is, ha emiatt veszteség éri, csak nehogy pogány bíróhoz forduljon. Ne fogadjátok el pogányok tanulságát senki ellen a mieink közül, mert a pogányok által az Ellenség mesterkedik Isten szolgálai ellen. Mivel pedig a pogányoknak a bal oldalra kell állniuk, ezért bal kéznek nevezték őket Üdvöztőnk mikor ezt mondta: 'Ne tudja bal kezetek mit

csinál a jobb.' Tehát a pogányok ne tudjanak vitáitokról és ne fogadjatok el tőlük tanúságot magatok ellen, s ne is vessétek alá magatokat ítéletüknek. Abogyan az evangéliumban is mondja: 'Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, istennek, ami az istené.' Fogadd el tehát inkább, hogy vesztesség ér, és igyekezz annál inkább békét teremteni, mert ha anyagi kárt szenvedsz a békeség kedvéért, többet nyersz isten előtt, mert féled őt és a parancsai szerint élsz. Ha pedig a testvérek pereskednek egymással, ami távol legyen és meg ne történjék, akkor nektek vezetőknél, rögtön tudnotok kell, hogy nem az Úrban való testvériség műve amit az tesz, aki ilyen szemtelenül jár el. Ítéletek tehát a bűn súlyossága szerint bármi legyen is az. Legyetek inkább az emberségre hajlok, hogy inkább különbség nélkül mindnyájan éljete, semmint hogy elpusztítsátok azokat, akiket ítélettel elmarasztaltok. Ha viszont valaki ártatlan, de a bírók személyválogatásból elítélhetik, akkor az igazságtalan bírák ítélete miatt ne veszít semmit Isten előtt. Sőt ez inkább nyereség lesz számára, mert az emberek csak rövid időre ítélték el igazságtalanul, utána viszont az ítélet napján, mivel igazságtalanul marasztalták el, bírója lesz az igazságtalan bírónak.'"⁹²

A Szent Apostolok Egyházi Kánonjai melyek 300 körül íródtak (XIII.), említést tesznek az igazságos ítéletről, a békeltetés párhuzamáról valamint az igazságszolgáltatás cselekvőitől elvárt magatartásról.

Kéjás: „Szakadásokat ne okozz, hanem békítsd ki a vitakozókat; ítélj igazságosan; ne légy személyválogató, mikor valakit bűnnel vádolsz. Mert semmit sem ér a gazdagság az Úr előtt, sem a méltóság nem tűnik ki, sem a szépség nem használ, hanem egyenlő előtte mindenki.”⁹³

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye - (2011. április 25.) 25. cikk

- (1) A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el. A legfőbb bírósági szerv a Kúria.
 (2) A bíróság dönt büntetőügyben, magánjogi jogvitában, a közigazgatási határozatok törvényességéről, az önkormányzati rendelet más jogszabályba ütközéséről és megsemmisítéséről, a helyi önkormányzat törvényen alapuló jogalkotási kötelezettsége elmulasztásának megállapításáról és törvényben meghatározott egyéb ügyben.

Az egészségügyi közvetítői eljárásról szóló 2000. évi CXVI. törvény

1. § (1) A közvetítői eljárás célja az egészségügyi szolgáltató (a továbbiakban: szolgáltató) és a beteg között a szolgáltatás nyújtásával összefüggésben keletkezett jogvita peren kívüli egyezséggel történő rendezésének elősegítése, a felek jogainak gyors és hatékony érvényesítése.

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény

18. § (1) A békeltető testület hatáskörébe tartozik a fogyasztói jogvita bírósági eljáráson kívüli rendezése. A békeltető testület feladata, hogy megkísérelje a fogyasztói jogvita rendezése céljából egyezség létrehozását a felek között, ennek eredménytelensége esetén az ügyben döntést hoz a fogyasztói jogok egyszerű, gyors, hatékony és költségkímélő érvényesítésének biztosítása érdekében. A békeltető testület a fogyasztó vagy a vállalkozás kérésére tanácsot ad a fogyasztót megillető jogokkal és a fogyasztót terhelő kötelezettségekkel kapcsolatban.
 (5/2023. (VI. 19.) IM rendelet a békeltető testületi elnöki és tagsági feladat ellátására vonatkozó kiválasztási eljárás szabályairól és a békeltető testületi elnökök és tagok díjazásáról, képzéséről és a békeltető testületi alapvizsga szabályairól, valamint az online adásvételi vagy online

⁹² ERDŐ Péter: Az ókori egyházfegyelem emlékei. Szent István Társulat, Budapest, 2018. 225.p.

⁹³ ERDŐ i.m.: 326.p.

szolgáltatási szerződéssel összefüggő határon átnyúló fogyasztói jogvita esetén eljáró békéltető testületek kijelöléséről)

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (Ktv.)

1. § (1) E törvény célja, hogy elősegítse a természetes személyek és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári és közigazgatási jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza.

(2) E törvény hatálya nem terjed ki a külön törvényben szabályozott más közvetítői vagy békéltetői eljárásra, továbbá a választottbírói eljárás során lefolytatandó közvetítésre, kivéve ha a külön törvény, vagy annak felhatalmazása alapján kiadott rendelet másként rendelkezik.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.)

407. § (1) Az ügyészség és a terhelt a XCIX. Fejezet szerinti, egyezség esetén lefolytatandó eljárás érdekében a vádemelés előtt egyezséget köthet a terhelt által elkövetett bűncselekmény vonatkozásában a bűnösség beismeréséről és ennek következményeiről (a továbbiakban: egyezség). Az egyezségkötésnek nem akadálya, ha a gyanúsított a bűncselekmény elkövetését beismerte.

412. § (1) A közvetítői eljárás a gyanúsított és a sértett megegyezését, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő, a gyanúsított, illetve a sértett indítványára, vagy önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás. A gyanúsított a közvetítői eljárás alapján szolgáló hozzájárulását és indítványát védője útján is megteheti.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény (Bktv.)

2. § (1) A közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató nyomozó hatóságtól, illetve ügyésztől független közvetítő bevonásával – a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre.

(2) A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a sértett és a terhelt között megállapodás jöjjön létre.

Munkaügyi Közvetítő és Döntőbírói Szolgálat - Szervezeti, Működési és Eljárási Szabályzata

4. A Szolgálat célja: járuljon hozzá a munkahelyi, az ágazati, illetve az ágazatközi szociális béke megőrzéséhez; működjön közre a munkaügyi érdekviták hatékony rendezésében, a konfliktusok lehető leggyorsabb megoldásában; segítse a munkaügyi kapcsolatok kultúrájának fejlesztését.

Békéltetés abban az esetben, amennyiben a konfliktusba került felek kollektív szerződésben, illetve megállapodásban munkaügyi jogvita (kollektív jogvita) esetére békéltető személy bevonásában egyeztek meg. A közösen felkért békéltető egyezség létrehozását kíséri meg. A békéltető az egyezséget köteles írásba foglalni (Mt. 199/A. §).

2017. évi LX. törvény - a választottbíráskodásról

A békéltetésről és a választottbíráskodásról az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében, Stockholmban, 1992. december 15-én létrejött Egyezmény és az Egyezmény 13. Cikke alapján létrehozott Pénzügyi Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1996. évi XIII. törvény

A Magyar Köztársaság és a Svájci Államszövetség között, Budapesten, 1992. december 17-én aláírt választottbírói és békéltetési Szerződés kihirdetéséről szóló 1996. évi XVIII. törvény

1. Cikk *A Szerződő Felek arra törekcszenek, hogy vitáikat tárgyalások útján rendezzék. Ha a tárgyalások a megkezdésüket követő egy év elteltével nem vezetnének eredményre, a vitát bármelyik Fél az alább leírt megfelelő eljárásnak vetheti alá.*

„Inkább döntőbíróhoz kell folyamodni, mert a döntőbíró a méltányosságot tartja szem előtt, az arbitrátus eljárása során a méltányosság érvényesül a törvénnyel szemben.” *Arisztotelész*

„A döntőbíró nemcsak úgy dönthet, ahogyan a törvény és az igazság előírja, hanem úgy is, ahogyan az emberiség és a könyörület megköveteli.” *Seneca*

Mediáció tipológiája

A mediáció tipológiája vonatkozásában a szakirodalom többféle közvetítői szerepköréről értekezik. A mediátor esetében elsődleges a pártatlanság, az elfogulatlanság, de említést kell tennünk egy olyan meghatározásról is mely szerint a mediátor lelkiismeretes kell, hogy legyen. A mediátor szerepe támogató. Alapvetően a tipológiai különbségek a pártatlanság és semlegesség kérdéskörében merülnek fel. Az *evaluatív*⁹⁴ mediáció esetén a közvetítő iránymutatással szolgál a felek számára, segítségükre van abban, hogy eligazodjanak vitájukkal összefüggésben és a megoldásra fókuszálva a helyes irányba tereli őket. Ezt a helyes irányt segítik a az erkölcsi normák és az illem bevett gyakorlatai is. A *facilitatív*⁹⁵ mediáció esetében a közvetítő egy lépéssel hátrébb helyezkedik el, kizárólag a folyamatot irányítja, nem értékeli, nem ad tanácsot. A kiindulópont itt a felek együttműködési hajlandósága. Feltáró módon a felek mint kompetens személyek saját igényeik szerint és érdekeik mentén kívánják rendezni vitájukat. A mediátor itt a megfelelő kommunikációt és az információcserét segíti elő, bármilyen véleménye sértené pártatlanságát, semlegességét. A *transzformatív*⁹⁶ mediáció esetében a felek közti válságokkal tűzdelt viszony javításán, a konfliktus feloldásán van a hangsúly, és nem az a legfontosabb, hogy mindenáron megoldás szülessen a krízishelyzetben –, hogy az eljárás megállapodással végződjön. A felek kapcsolatának javítása a cél, amelynek indirekt következménye lehet egyezség megkötése, de nem mindenáron. Az alapfeltevés, hogy minden ember képes konfliktusainak meghatározására, továbbá arra is, hogy rendezze vitáit a másik személlyel. Az érdekek kölcsönös elismerése alapvető elvárás a folyamat során. A *problémamegoldó* mediáció sajátja, hogy erősen megoldás orientált. Célja, hogy minden lehetséges eszközt megragadva a feleket olyan helyzetbe hozza, amelyben a megállapodás megkötése szinte kézenfekvő. A feleket együttműködésre, együttgondolkodásra készíti a közvetítő, a mediátort mint szakértőt kéri fel és így is tekintenek rá. A mediátor határozza meg a folyamatot és a témákat, amelyek mentén haladni fognak és így egy koordinált eljárás végén egyezsége jutnak. Cél az előretekintés, saját tervek, elképzelések szem előtt tartása. A *narratív* megközelítés fókuszában a történet áll – amit bár minden résztvevő másként élt meg –, a módszertan ennek alakításával és értelmezésével dolgozik. A közvetítő feladata, hogy az egyéni, konfliktusokkal terhelt történeteket feltárja, és ezek értelmezése során,

⁹⁴ Értékelő

⁹⁵ Elősegítő

⁹⁶ Átalakító

segítse a feleket átalakítani saját történetüket a megbékélés jegyeit magában foglaló eseményekké. Célja, hogy a személyek közti viszonyrendszert átformálja és a másik félről alkotott képet megváltoztassa. A mediáció alapja a bizalmi légkör kialakítása, és a tiszteletteljes párbeszéd elősegítése. A történeteket konfliktus-mentesíteni, és új köntösbe bújtatni a legfontosabb feladata a közvetítőnek. A párbeszéd terelésével segíti a feleket, hogy visszatáljanak a bizalmi kapcsolataikhoz. A *keresztény* mediátor célja, hogy oly módon támogassa a résztvevőket vitáik és válságaik közepette, hogy munkálkodása révén nem kizárólag evilági materiális érdekeket, de lelki illetve mentális szempontokat is a közös nézőpontba emel, ami által támogatást nyújt viták feloldásában. A keresztény közvetítő megszemélyesít olyan értékeket, amelyek az emberi bölcsélet és (keresztény) erények világából valók. Értérendszeret testesít meg, amely szavak nélkül is, de a retorika eszközeivel, tárgyalásos úton vezeti a feleket a megbékélésre, ami magában foglalja a kiengesztelődést is. A közvetítés során az igazság és a megbékélés egyensúlyának megteremtése a cél. A felek vitáját egy tágabb történetbe helyezi el, ezáltal a transzcendens, az ember világát meghaladó megoldásokat is láttatni enged a vita feloldása érdekében. A keresztény mediátor egy olyan ősi közvetítői szerepet hordoz, amely magától Krisztustól ered.⁹⁷ A közvetítés teológiája csak olyan vallásoknál jöhet elő, ahol Istent, mint személyt tisztelik. Vallástörténeti szempontból Isten világa és az embereké el van választva egymástól, nincs átjárás, ezért a kereszténységben kezdettől fogva Krisztust, mint összekötőt, közvetítőt ábrázolták, aki kapcsolatot teremt Isten és az emberiség között.⁹⁸ Pál Timóteusnak írt levelében fogalmaz úgy, hogy egy az Isten és egy a közvetítő Isten és ember között, az ember Jézus Krisztus.⁹⁹ Ez a közvetítői szerep egy preegzisztenciális¹⁰⁰ hivatás, melyet a felkent Messiás¹⁰¹ kell, hogy betöltsön.

⁹⁷ „Jézus Krisztus az egyetemes Közvetítő és Megváltó, Isten Igéje, aki által minden teremtetett, megtestesült, hogy mint tökéletes ember mindenkit üdvözítsen és összefoglalja a mindenséget, élők és holtak bírása legyen. Ez az üdvözítő közvetítés magában foglalja a megváltó Krisztus, a legfőbb és örök pap áldozatának egyetemességét.” Hittani Kongregáció Dominus Jezus nyilatkozata. Dr. Diós István (ford.), Kézirat gyanánt, Budapest, 2000.

⁹⁸ Walter KASPER: *Jézus a Krisztus*. Budapest, Vigilia Kiadó, 1996., 262.

⁹⁹ 1Tim 2,4-6

¹⁰⁰ Rom 11,36

¹⁰¹ Jelentése: Isten küldötte, felkent. Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/E/Messiás.html>

Jó erkölcs

Az erkölcsi jó, másképpen a *jó erkölcs*, Cicero szerint négy alapvető forrásból táplálkozik.

- a) Az első forrás az igazság megismerésében és a gyakorlati *bölcsességben* rejlik. Ez az emberi társadalom fennmaradását szolgálja, hiszen a közösség akkor működhet helyesen, ha *mindenkinek megadjuk, ami őt megilleti, és becsülettel megtartjuk a szerződéseket*.
- b) A második forrás az emelkedett lélek nagyságában és szilárdságában található, amely a tántoríthatatlan bátorságot és *lelki erőt* jelent.
- c) A harmadik forrás az, amikor minden tettünk és megnyilatkozásunk összhangban áll, és *mértéktartással* párosul. Ez a szerénység, az *önuralom* és a higgadság záloga.
- d) A negyedik forrás pedig magában foglalja a *szerénységet*, a mértékletességet, valamint azt a *lelki békét*, amelyben a lélek minden zavara elcsendesedik, és minden dolog a maga helyes mértékét nyeri el.¹⁰²

Cicero szerint az *illendőség* is a jó erkölcs része. Az illendőség és az erkölcsi jó szorosan összefonódik, mégis különböznek egymástól. Az illendő mindig erkölcsileg helyes, és ami erkölcsileg helyes, az mindig illendő. A különbség inkább elméleti, mint gyakorlati: az erkölcsi jó a helyes cselekvés elve, míg az illendőség annak külső megnyilvánulása.

Bármilyen, ami illik, az az erkölcsi jóból fakad. Éppen ezért az illendőség és az erkölcsi jó szinte minden vonatkozásban találkozik. Cicero azt is hangsúlyozza, hogy az illendőséghez tartozik értelmünk és beszédképességünk bölcs használata is, valamint az, hogy megfontoltan hajtsuk végre mindazt, amit tennünk kell.

Ezzel szemben az *igazságtalanság*, a *csalás*, a *tévedés* és a *mértéktelenség* ellentétesek az illendőséggel. Ami igazságos, az mindig illendő; ami igazságtalan, az sohasem az.

Hasonlóképpen, a *lelki erő* is csak akkor illő, ha férfiasan és bátor lélekkel nyilvánul meg. Ami ezzel ellentétes – például a gyávaság vagy a túlzott alázat –, nem méltó az emberi természethez, és ezért nem tekinthető illendőnek.

Az illendőség tehát szorosan összefügg az erkölcsi jóval: annyira, hogy feltárásához nincs szükség mély elméleti vizsgálódásra, mert a kapcsolat szinte szemmel látható. Mégis, elméleti síkon megkülönböztethetők: ahogy a test szépsége nem választható el az egészségtől, úgy az illendőség sem választható el az erénytől. A kettőt csupán az értelem és a gondolkodás képes elválasztani.

Cicero kétféleképpen határozza meg az illendőséget:

- a) *Általános* értelemben: az illendőség minden olyan magatartást jelent, amely összhangban van az erkölcs egészével, és kifejezi az ember felsőbbrendű természetét, amely megkülönbözteti őt az állatvilágtól.
- b) *Szűkebb* értelemben: az illendőség az erkölcsösség egyik eleme, amely az önuralommal, a mértékletességgel és a bölcsességgel együtt alkot egységet.

Összességében tehát az illendőség és az erkölcsi jó elválaszthatatlanok egymástól, ám megértésükhöz Cicero szerint szükséges látni azt, hogy az erkölcsi jóból fakad minden, ami valóban illő, és hogy az önuralom és mértéktartás által nyeri meg igazán nemes alapját.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)

Ptk. 6:96. § *Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.*

Ptk. 7:38. § Végrendeleti rendelkezések érvénytelensége

¹⁰² Cicero válogatott művei. Európa könyvkiadó, Budapest, 1987.

(1) A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző, az érthetetlen, lehetetlen és ellentmondó feltétel érvénytelen. A feltétel érvénytelensége a végrendeleti rendelkezés érvényességét nem érinti, kivéve, ha megállapítható, hogy az örökbagyó a rendelkezést a feltétel nélkül nem tette volna meg.

Bktv. 13. § (3) A megállapodásban vállalt kötelezettségek más jogait és jogos érdekeit nem sérthetik, a kötelezettségeknek meg kell felelniük a jogszabályoknak, és nem ütközhetnek a jó erkölcsbe.

Btk. 208. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A jóerkölcs tartalmát a bírói gyakorlat tölti ki. A judikatúra eddigi eredményei a jövőben is hasznosíthatók. Így például a Ptk. alapján is helytállóak azok a megállapítások, amelyeket a Legfelsőbb Bíróság egy elvi határozatában tett, miszerint a szerződéses szabadság nem korlátlan, a törvény nem fogadja el érvényesnek azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik az általánosan kialakult erkölcsi normákat. A jóerkölcs a kialakult értelmezés szerint – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki (EBH2003. 956.). A közerkölcs erkölcsi közfelfogást is jelent a társadalmilag helyesnek tekintett magatartási szabályokról. Az üzleti életben a tisztességesen gondolkodó emberek értékrendje az a mérce, amely a jóerkölcs absztrakt fogalmának meghatározásánál irányadó. A kvalifikált munkákért járó díjazás több százszorosát meghaladó jövedelem megszerzése nyilvánvalóan a társadalom erkölcsi rosszsallását vonja maga után. A Legfelsőbb Bíróság egy másik elvi határozata szerint a jóerkölcsbe ütközőnek az a szerződés minősül, amelyet jogszabály nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege, azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért azt az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti (EBH2005. 1234., BH2000. 260.).¹⁰³

A katolikus tanítás szerint az erkölcs (a belső, szellemi erőnek külső megnyilatkozása), a morál az Isten képére és hasonlatosságára teremtetten ember létformája, melytől emberi méltósága és üdvössége függ. A morál szó használata sokrétű a hagyományban általános értelemben szokás, külső cselekvésmód, melyet másoktól átvéve követünk (éthosz); szoros értelemben az emberre vonatkozó természeti és tételes (isteni és emberi) törvényeket megtartó cselekvésmód; legszorosabb értelemben *erény*. A XX. századi magyar polgári használatban általános értelemben a társadalom szempontjai szerint helyesnek tartott emberi magatartás, olyan emberi cselekedet amely kötelezően meghatározó, koronként és közösségekként változó szabályok összessége. Az Egyház tanításában általános értelemben szokás, másoktól szoktatással átvett, általánosságban követett cselekvésmód; szoros értelemben az emberre vonatkozó természeti és tételes (isteni és emberi) törvényeket megtartó természetfölötti cselekvésmód. Legszerosabb értelemben az isteni és erkölcsi erények. A morál tudománya az erkölccstan (II. János Pál p. a *Veritatis splendor* enciklikában foglalta össze az Egyház erkölcsi tanítását).

¹⁰³ Vékás Lajos, In: Gárdos Péter, Vékás Lajos (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

Aquinói Szent Tamás a keresztény erkölcsi életet a három *isteni* és a négy *sarkalatos erény* alapján fejti ki. Morális tanába beledolgozza az arisztotelészi, a sztoikus és az új-platonikus meglátásokat, valamint a korábbi teológusok tanítását. Az erényeket a lélek jó *készségeinek* (*habitus*) nevezi, mely alkalmassá tesz a jó megtételére. Az erkölcsi erények rangját az adja meg, hogy milyen közel állnak az értelemhez, első az okosság, majd az igazságosság, a lelki erősség és a mértékletesség. Az erkölcsi erények lényegükben az okossághoz kapcsolódnak, nélküle értéktelenek. Az okosság teszi a magatartást erkölcsivé. Az embernek minden erényben gyakorolni kell magát, mert ha egyik gyöngülni kezd, az magával hozza a többi hanyatlását is. Egy-egy bűnös tett gyengíti a természetes erényes magatartást, de nem szünteti meg, mert az erényt azt csak az ellentétes *vicium* olthatja ki. *Petrus Lombardus* – Augustinus alapján – így határozza meg az erényt: a lélek jó készsége, amely az életet helyes irányba tereli, amely nem is használható rosszra, s amelyet Isten maga hoz létre az emberben. *Platón* az általa elgondolt, az ember három lelki rétegéhez kapcsolta az alapvető erényeket: az értelmi részhez a *belátást* és a *bölcsességet*, a szellemi erőhöz a férfias *bátorságot*, az ösztönös részhez a *mértéktartást*. *Arisztotelész* szerint az erények gyakorlással megszerezhető *készségek*, tetteink belőlük fakadnak. Segítségükkel az ember uralkodhat szenvedélyein és ösztönein, alárendelheti őket az arany középutnak, amelyet az értelem diktál, és így elérheti a boldogságot.¹⁰⁴

Hiszen ti szabadságra kaptatok meghívást, csak a szabadság ne legyen kibúvó a testnek, hanem szeretetben szolgálatok egymásnak! Mert az egész törvény egyetlen mondatban teljesedik be, mégpedig ebben: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” (Lev 19,18) De ha egymást marjátok és rájátok, vigyázzatok, ne hogy felfaljátok egymást! Azt mondom tebát: Lélek szerint járjatok, és ne teljesítsétek a test kívánságait! Mert a test a Lélek ellen vágyakozik, a Lélek pedig a test ellen. Ellenkeznek egymással, hogy ne azt tegyétek, amit akartok. Ha a Lélek vezet titeket, nem vagytok a törvény uralma alatt. A test cselekedetei nyilvánvalók: paráznaság, tisztátalanság, bujaság, bálványimádás, mágia, ellenségeskedés, viszálykodás, versengés, harag, veszekedés, széthúzás, szakadás, irigység, részegeskedés, tobzódás és hasonló. Ezekről előre mondom nektek, mint előbb is mondtam, hogy akik ilyen dolgokat tesznek, nem nyerik el Isten országát. A Lélek gyümölcse pedig a szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jószág, bűség, szelídség, önmegtartóztatás. Ilyenek ellen nincsen törvény. Akik pedig Krisztus Jézuséi, megfeszítették testüket a vétkekkel és a kívánságokkal együtt. Ha a Lélek által élünk, járjunk is a Lélek szerint! Ne vágyódjunk a hiú dicsőség után, egymást ingerelve, egymásra irigylkedve!”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Magyar Katolikus Lexikon, <https://lexikon.katolikus.hu/E/er%C3%A9ny.html>

¹⁰⁵ Gal 5, 13-26

A közvetítés (mediáció) szabályozása

A közvetítői eljárás a kontinentális és angolszász jogrendekben

A közvetítés olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.¹⁰⁶ A mediáció lényege abban áll, hogy képes a feleket egymás felé fordítani és ezt nem a szabályok rájuk erőszakolásával teszi, hanem azáltal, hogy segíti kapcsolatuk újszerű és közös átgondolásának kialakítását. Következmenyeképpen megváltozik a felek egymáshoz való viszonya.

A közvetítői eljárás során a konszenzus elérése a felek aktív részvételét igényli, míg a semleges harmadik fél a közvetítő segítséget nyújt a tárgyalási és megegyezési folyamatban.¹⁰⁷ Ugyanakkor a döntés meghozatala, illetve a megoldás kialakítása továbbra is a felek és jogi képviselőik kezében marad. Az ügyfeleknek fontos tudniuk, hogy a bírósági közvetítés egy lehetőség arra, hogy saját kezükbe vegyék ügyük, konfliktusuk feloldását, jogvitájuk rendezését – magánautonómiájuk körébe helyezve azt. Ugyanakkor biztonságot ad számukra a tudat, hogy ha nem sikerül megállapodniuk, és a peres eljárás során sem tudnak egyezsége jutni, a bíróság – *ultima ratio* – mögöttük áll, és végső soron döntést fog hozni.”¹⁰⁸

A közvetítés – mint a vitarendezés egyik alternatív módszere – hosszú utat járt be, mielőtt széles körben elterjedt volna világszerte. A különböző szervezetek és kormányok jogalkotási mechanizmusain keresztül integrálódott az egyes államok jogrendszereibe, és mára gyakorlata ismertté és elfogadottá vált.

A mediáció történeti előzményeit vizsgálva megállapítható, hogy az alternatív vitarendezési egyes formái, annak gyökerei a törzsi társadalmakban keresendők. A közösségekben konfliktus esetén gyakran egy semleges harmadik fél bevonásával törekedtek a vita feloldására, úgy, hogy lehetőség szerint egyik fél érdekei sem sérültek súlyosan, és a közösség érdekei sem kerültek veszélybe. A törzsi szabályok szerint, ha valakit sérelem ért, először az elkövetőhöz fordult, majd ha ez nem vezetett eredményre, a köztiszteltben álló személyek közösségéhez folyamodott. A modell megértéséhez nem kell a törzsi világ távoli elméleteit kutatnunk. A keresztény eszmeiség és kultúra ugyancsak ismeri a konfliktuskezelésnek ezt a módját, amit a történelem során számos alkalommal a Szentszéki diplomácia alkalmazott. Máté evangéliuma módszertani részletekbe menően kifejti a keresztény békítő szemléletet. „*Ha testvéred megbántott, menj, és figyelmeztess négy szemközti. Ha hallgat rád, megnyered testvéredet. Ha nem hallgat rád, vigyél magaddal egy vagy két másik embert, hogy két vagy három tanú bizonyítsa a dolgot. Ha ezekre sem hallgat, jelentsd az egyháznak. Bizony mondom nektek: amit megkötök a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldok a földön, a mennyben is fel lesz oldva.*”¹⁰⁹ Az idézett szakaszban a fokozatosság elve, valamint az elkövető és sértett kapcsolata kimerítően bemutatásra kerül. Egy másik fordításban a *megbántott* helyett a *vétkezők*

¹⁰⁶ A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2. §

¹⁰⁷ POKOL Béla: *A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés*. Jogelméleti szemle, 2002.

https://epa.oszk.hu/05200/05288/00009/pdf/EPA05288_jogelméleti_szemle_2002_1_09.pdf

¹⁰⁸ Turcsánné MOLNÁR Katalin: Bírósági közvetítés Magyarországon a kezdetektől 2019. év végéig. (Szerk.: Glavanits Judit) Válogatott Tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Universitas-Győr Nonprofit Kft. 2020.

¹⁰⁹ Mt. 18,15-18.

kifejezés szerepel. Az evangélista által felvázolt mintában, az elkövető egy egyre kiterjedtebb közösség erejét felhasználva, lehetőséget kap a reintegrációra, a sértett pedig ugyanebben a körben a közösség által kap támogatást az igazság bizonyítására, és a jóvátételre.

Az Egyesült Államokban jelent meg a második világháborút követően a közvetítés formalizált eljárása, elsősorban munkaügyi viták kezelése keretében, de fokozatosan más jogterületeken is elterjedt. Napjainkra szinte valamennyi amerikai szövetségi államban jogszabály szabályozza a mediációt, kisebb jelentőségű ügyek esetén pedig gyakorlatilag kötelező eljárási formává vált. Az Egyesült Államokat követően a közvetítés meghonosodott más angolszász államokban is, majd fokozatosan elterjedt az Európai Unió tagállamaiban is.

A közvetítés elterjedésében az *Európai Unió*n belül kiemelkedő szerep jutott az uniós intézményeknek, amelyek jogi eszközeikkel keretet biztosítottak a vitarendezési forma meghonosításához és tagállami jogrendszerekbe való integrálásához. A jogalkotási folyamatokban kizárólag a Parlament, a Tanács és a Bizottság vesz részt. Ezek közül a Tanács rendelkezik a legszélesebb jogalkotási jogosítványokkal. Az uniós jog forrásai különböző csoportokra oszthatók. Elsődleges jogforrások az alapító- és módosító szerződések. Másodlagos jogforrások esetében célszerű megkülönböztetni a kötelező és nem kötelező erejű jogforrásokat. A kötelező jogforrások közé tartoznak a rendeletek, irányelvek és határozatok, míg a nem kötelező erejű források – mint az ajánlások és vélemények – ún. *soft law*-nak minősülnek. Ezek figyelembevétele elvárt, alkalmazásuk pedig elsősorban olyan területeken javasolt, ahol az Uniónak csak koordináló vagy kiegészítő hatáskörrel bír. További jogforrásnak tekinthetők az uniós szervek, hivatalok és ügynökségek által kiadott dokumentumok, az Unió által kötött nemzetközi szerződések, valamint az Európai Bíróság joggyakorlata. Az uniós jogforrások között hierarchikus viszony áll fenn, és – főszabály szerint – ezek elsőbbséget élveznek a nemzeti jogi normákkal szemben. Ezzel szemben azonban a jogirodalomban és egyes tagállamok alkotmánybírósági gyakorlatában találunk ellentmondásokat. Az Európai Unió közvetítésre vonatkozó szabályozása mintegy húsz évre tekint vissza. A témával kapcsolatban több fórumon is megjelentek kezdeményezések, a Bizottság több ajánlást fogalmazott meg, míg a Parlament és a Tanács irányelv formájában is szabályozta a mediáció legfontosabb szempontjait.

Zöld könyv – A konfliktusmegoldás alternatív módjairól a polgári és kereskedelmi jog területén.

A Zöld könyvek (Green Paper) az Európai Bizottság dokumentumai, amelyek az Unió döntéselőkészítő és javaslattevő szervének dokumentumai. Céljuk, hogy közösségi szinten szabályozási javaslatokat vessenek fel egy adott szakpolitika terén, és párbeszédet kezdeményezzenek az érintett szereplők között. Elsősorban vitaindító jelleggel bírnak, és gyakran jogalkotási folyamatok előfutárai. 1993-ban és 2002-ben jelentek meg Zöld könyvek az alternatív vitarendezéssel kapcsolatosan. A tervezet szól a közvetítői titoktartásról, a mediátorok képzési feltételeiről.

Büntető ügyeket érintő szabályok

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19 számú ajánlása – a büntető ügyekben alkalmazott mediációról – kezdeményezte, hogy a mediáció a büntető ügyekben is igénybe vehető lehessen. Az ajánlás szerint a mediáció alkalmazásának feltétele, hogy a felek önkéntes beleegyezésüket adják az eljáráshoz. A dokumentum hangsúlyozza, hogy az adott büntető ügy mediátorhoz történő utalása, valamint a mediáció eredményének megítélése kizárólag a büntető igazságszolgáltatási hatóságok hatáskörébe tartozik. Az Európai Unió Tanácsának a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-én kelt 2001/220/IB

kerethatározata értelmében minden tagállam törekedjen arra, hogy a büntető ügyekben elősegítse a mediáció alkalmazását olyan bűncselekmények vonatkozásában, amelyek esetében azt megfelelőnek tartják. A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az ilyen közvetítés útján elért megállapodást a büntetőeljárásban figyelembe vegyék és annak eredményessége meghatározza az eljárás kimenetelét. A közvetítői eljárás célja, hogy a sértettet kedvezőbb helyzetbe hozza a büntetőeljárás során.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(98)1 ajánlása a családi mediációról

Az *ajánlás* nem kötelező jogi aktus, elvárásokat fogalmaz meg. Ennek ellenére a tagállamoknak figyelembe kell venniük tartalmát, különösen, ha annak egy részét jogforrásokhoz implementálták, vagy az ajánlás egy kötelező közösségi aktus kiegészítésére szolgál. Annak ellenére, hogy a dokumentumnak nincs kötelező ereje, már önmagában az is jelzi a családi jogra vonatkozó mediáció kiemelt jelentőségét, hogy külön ajánlásban szabályozzák. Az ajánlás kitér a mediáció bizalmas jellegére és a titoktartási kötelezettségre. Kiemeli, hogy a közvetítő nem vállalja át a felektől a döntés felelősségét, és pártatlan, semleges marad az eljárás során. A mediáció főszabály szerint önkéntes, és ha a vitában a gyermek is érintett, az ő érdekei elsődlegesek, prioritást élveznek az eljárás teljes időtartama alatt. Az ajánlás felhívja a figyelmet a tájékoztató programok fontosságára is.

Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve

Az *irányelv* olyan jogi aktus, amely a célkitűzések tekintetében kötelező minden uniós tagállam számára. A célok elérésének módját és az ehhez alkalmazott eszközöket a tagállamok szabadon választhatják meg, azonban az irányelvben meghatározott átültetési határidőn belül kötelesek azokat a nemzeti jogba átültetni. Az irányelv célja a közvetítés igénybevételének ösztönzése, különösen határokon átnyúló jogviták esetén, a polgári és kereskedelmi jog területén. Ennek érdekében az irányelv öt lényeges szabályt tartalmaz:

- a) *Kötelezi* a tagállamokat, hogy ösztönözzék a közvetítők képzését, és biztosítsák a közvetítés magas színvonalát.
- b) *Felhívja* a bírokat, hogy a jogvitában érintett feleket *elsőként közvetítés* igénybevételére hívják fel, ha az adott ügy körülményei ezt lehetővé teszik.
- c) *Előírja*, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodások a felek egybehangzó kérelmére, végrehajthatóvá váljanak, bírósági jóváhagyás vagy közjegyzői hitelesítés útján. Kihirdetés ítéletileg.
- d) Biztosítani kívánja a közvetítési folyamat *bizalmas* jellegét, a résztvevők *titoktartási* kötelezettségét, továbbá kimondja, hogy a közvetítő a későbbi jogviták során *nem kötelezhető tanúvallomás megtételére* a közvetítés során elhangzottakról.
- e) Gondoskodik arról, hogy a közvetítés miatt eltelt idő nem veszélyeztetné a bírósághoz fordulás lehetőségét, azaz a bírósági eljárás megindítására előírt határidők a közvetítés idejére felfüggesztésre kerülnek.

A fenti dokumentumok alapján jól látható, hogy az uniós szabályozás több jogterületen is elindította az alternatív vitarendezést. Bár elfogadottak a jelenlegi szabályozási formák az ajánlási kereteken túllépve, az uniós szabályrendszer tovább szélesítené a közvetítés lehetőségét és alkalmazásának eszközeit.¹¹⁰

¹¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex:32008L0052>

Magyarországi szabályozás

A tagállamok a közvetítés lehetőségét eltérő módokon teremtették meg saját nemzeti jogukban. A szabályozások igen változatosak. Bár a mediáció legelterjedtebben a bíróságokon kívül zajlik, több jogrendszerben, így a magyar szabályozásban is megjelenik a bíróságon folyó közvetítés. Hazánkban az implementáció optimális megoldásként az első egységes, törvényi szintű szabályozás gondolata már 2000-ben felmerült.¹¹¹

Az egészségügyi közvetítői törvény

Elsőként egy részterületen, az egészségügyi szolgáltató és a beteg közötti jogviták rendezésére nyílt törvényi lehetőség. Ez a peren kívüli egyezségkötés elősegítését szolgálta, a felek jogainak gyors és hatékony érvényesítése érdekében. Ennek keretében 2000. november 22-én kihirdették az egészségügyi közvetítői tevékenységről szóló törvényt.¹¹² A közvetítői eljárást kérheti a beteg, annak halála esetén a közeli hozzátartozó vagy örökös, valamint a szolgáltató is. A kérelmet a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara részére kell benyújtani, majd az eljárási díj megfizetését követően a felek kiválaszthatják az eljárást vezető egészségügyi közvetítői tanács tagjait a Kamara névjegyzékéből.¹¹³

Speciális szabály, hogy az eljárásba bevont harmadik félként észrevételezési joggal részt vehet a szolgáltató felelősségbiztosítását nyújtó szerződött biztosítója is. A feleket, meghatalmazással, képviselő is képviselheti. Alapesetben, ha a felek másként nem állapodnak meg, a költségeket a szolgáltató előlegezi. Az eljárás során a tanács részletesen meghallgatja a felek álláspontját, és – beleegyezésükkel – másokat is meghallgathat, illetve szakértőt is igénybe vehet. Az eljárás befejeződhet egyezséggel, egyoldalú vagy mindkét fél által kezdeményezett megszüntetési kérelemmel, illetve ha négy hónapon belül nem sikerül megegyezni, a tanács megszünteti az eljárást. Az eljárás akkor is lezárul, ha nem jön létre egyezség. Az egyezség nem teljesítése esetén állami végrehajtó erő biztosítható, a fél kérheti a bíróságtól az egyezség végrehajtási záradékkal való ellátását. Titoktartási kötelezettség terheli a közvetítőt és a szakértőt is.

A közvetítői tevékenységről szóló törvény

A 2002. december 17-én kihirdetett, 2003. március 17-től hatályos, immár egységes szabályozást nyújtó közvetítői tevékenységről (permegelőző közvetítés) szóló törvény indokolása szerint a polgári jogviták bíróságon kívüli rendezésének szabályozása elsősorban azért került előtérbe, mert gyorsabb és költséghatékonyabb megoldást kínál a felek számára, másrészt hozzájárul a bíróságok tehermentesítéséhez, továbbá elősegíti a hazai konfliktuskezelési kultúra kialakítását és megszilárdítását. A törvény meghatározza a közvetítés fogalmát, amely szerint: A közvetítés olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő)

¹¹¹ BÁNDI Gyula: *A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése*. In: Jogtudományi Közlöny. 2000/1. sz.

¹¹² Az egészségügyi közvetítői tevékenységről szóló 2000. évi CXVI. törvény (Ektv.)

¹¹³ Ektv. 4. § (1) A felek a tanács tagjait a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara (a továbbiakban: MISZK) által vezetett közvetítői névjegyzékéből (a továbbiakban: névjegyzék) jelölik ki.

(2) A tanács egyik tagját a jogász, másik tagját más felsőfokú végzettséggel rendelkező közvetítők közül jelölik ki a felek. Ha a felek a közvetítő személyében nem tudnak megállapodni, mindkét fél jelöltje tagja lesz a tanácsnak. A felek megállapodhatnak abban is, hogy a tanács eljárását egy közvetítő folytassa le.

bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.¹¹⁴

A közvetítő feladata a pártatlan, lelkiismeretes közreműködés a felek között, azzal a céllal, hogy elősegítse a megegyezés létrejöttét. A közvetítő nem döntéshozó, nem javaslattevő, hanem a felek kommunikációját kísérő, irányító szerepet tölt be: a *folyamat felelőse*.

A törvény szabályozza a közvetítővé válás feltételeit:

- a) felsőfokú végzettség,
- b) legalább öt év szakmai gyakorlat,
- c) közvetítői szakmai képzés elvégzése,
- d) büntetlen előélet,
- e) nem állhat olyan foglalkozástól eltiltás hatálya alatt, amely kizárná a közvetítői tevékenység végzését.

Az eljárás a közvetítő felkérésével indul. A közvetítő írásban fogadja el a megbízást, és kérhet díjazást, illetve annak előlegezését, amelynek mértékét a felek szabadon állapítják meg. Az eljárás során lehetőség van:

- a) co-mediációra (két vagy több közvetítő együttes eljárására),
- b) szakértő vagy harmadik fél bevonására,
- c) jogi képviselők részvételére – azonban a megállapodást a feleknek személyesen kell aláírniuk.

Az eljárás önkéntes alapon működik, a megállapodás betartása is önkéntes. Ugyanakkor a megállapodás bíróság elé vihető, ahol ítélethatályú¹¹⁵ egyezséggé alakítható, amelynek alapján – a felek kérésére – végrehajtás is kezdeményezhető.

Az eljárás befejeződhet:

- a) a megállapodás megkötésével,
- b) valamelyik fél kérésére,
- c) ha egyik fél sem kívánja folytatni,
- d) ha a megállapodás nélküli eljárás megkezdésétől számított négy hónap eltelt.

A közvetítői tevékenységről szóló törvényt 2012. július 24-én módosították, ekkor került be a jogszabályba a bírósági közvetítés. A bírósági közvetítés során a közvetítői tevékenységet bírósági titkár, rendelkezési állományban lévő bíró végezheti, ha rendelkezik a szükséges közvetítői képzettséggel. A bírósági közvetítés nemperes eljárás keretében zajlik, illetékmentes, és a közvetítőnek sem jár díj. Fontos különbség a piaci alapú (általános) közvetítéssel szemben, hogy bírósági közvetítés csak akkor lehetséges, ha már folyamatban van per, vagy nemperes eljárás valamelyik bíróságon.¹¹⁶

Az eljárás kérelemre indul, célja a felek közötti konfliktus rendezése, de a bírósági közvetítő törekszik a peres jogvita érdemi megoldására is. A bíróság kötelezheti a feleket arra, hogy legalább egy közvetítői megbeszélésen részt vegyenek. A mediáció közös kezdeményezésére a kötelezéstől

¹¹⁴ A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2. §

¹¹⁵ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 239. §

(1) Ha az egyezség – ideértve a 238. § (2) bekezdésében meghatározott megállapodást is – megfelel a jogszabályoknak, a bíróság azt végzéssel jóváhagyja, ellenkező esetben a jóváhagyást megtagadja, és az eljárást folytatja.

(2) Az egyezséget jóváhagyó vagy azt megtagadó végzés ellen külön fellebbezésnek van helye. A jóváhagyó végzés elleni fellebbezésnek az egyezség végrehajtására, a megtagadó végzés elleni fellebbezésnek pedig az eljárás folytatására nincs halasztó hatálya.

(3) A bíróság által jóváhagyott egyezségnek ugyanaz a hatálya, mint az ítéletnek.

¹¹⁶ Kvtv. 38/A. §

számított 15 nap áll rendelkezésre.¹¹⁷ Ez az eljárás is az önkéntesség elvén alapul. A felek nyilatkozatot írnak alá, amelyben kérhetik a teljes közvetítői eljárás lefolytatását. A megszületett megállapodás visszavihető a folyamatban lévő peres vagy nemperes eljárásba, és ítélethatályú bírói egyezségként jóváhagyható. Ez alapján végrehajtás is kezdeményezhető, ha az egyik fél nem teljesíti önként a vállalásait. Amennyiben nem születik megállapodás, az eredeti eljárás – per vagy nemperes eljárás – folytatódik, és a bíróság dönt a jogvitáról.¹¹⁸ A mediáció célja nemcsak a bíróságok tehermentesítése és a gyorsabb, hatékonyabb vitarendezés, hanem egy kulturált konfliktuskezelési forma elterjesztése, a viták ezen alternatív keretek között való rendezése, amely a jogviták emberibb, együttműködésen alapuló megoldását szolgálja.

Közvetítés a polgári jogban

Ptk. a IV. Családjogi Könyvben szabályozza az önkéntes és a kötelező közvetítés lehetőségét. A házastársak a házassági bontóper megindítása előtt vagy a bontóper alatt – saját elhatározásukból vagy a bíróság kezdeményezésére –, kapcsolatuk, illetve a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések megegyezésen alapuló rendezése érdekében, közvetítői eljárást vehetnek igénybe. A közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodásukat perbeli egyezségbe foglalhatják.¹¹⁹ A családjogi mediáció létjogosultságát a Ptk. több ponton is kifejezetten elismeri, sőt, elő is mozdítja – ezt erősíti meg a Ptk. kommentárja is.

Az alternatív vitarendezési eljárásoknak a családjogban létjogosultságuk van, a Ptk. a közvetítői eljárást emeli ki több helyütt (a bontás kérdésén kívül a szülői felügyelettel, illetve kapcsolattartással kapcsolatos viták terén). A mediációnak az a célja, hogy a vitás kérdéseket a felek mindkettejük legalább viszonylagos melegezésére legyenek képesek maguk rendezni. Noha a Ptk. a felek kapcsolatának rendezésére is utal, a közvetítés nem a partnerek békítését szolgálja, hanem azt, hogy a vitás kérdéseket mindkettejük számára vállalható módon rendezzék. A mediátor nem rendelkezik semminemű döntéshozatali jogosultsággal, feladata a felek közötti tárgyalások megfelelő mederben tartása az alternatív vitarendezés eszközeinek segítségével. A mediációs tárgyalások alkalmat nyújthatnak arra, hogy a házastársak a közöttük felmerülő és jogi rendezést is igénylő kérdések kapcsán egymásnak kifejtessék álláspontjukat, és olyan megállapodást hozzanak létre, amelyben nem, vagy nem feltétlenül a jogi érdekeik dominálnak, hanem emberi motivációik, tényleges szándékaik.¹²⁰

A szabályozás lehetővé teszi, hogy a felek már a bontóper megindítása előtt, illetve annak során is közvetítőhöz forduljanak. Ez történhet önkéntes elhatározásból, vagy a bíróság kezdeményezésére. Az eljárás célja, hogy a felek konfliktusaikat közösen, békés úton rendezzék, és olyan konszenzusos megállapodás szülessen, amely nemcsak a vitás kérdéseket oldja meg, hanem hozzájárul a felek közötti viszony normalizálásához is. Az így létrejött győztes-győztes helyzet előnyeit a felek mellett a bíróság, és tágabb értelemben a társadalom is élvezi. A bíróság indokolt esetben *kötelezheti* a szülőket, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – *közvetítői* eljárást vegyenek igénybe.¹²¹

A kötelező közvetítés polgári jogi kódexbe történő beemelése jelentős előrelépést jelent a mediáció hazai fejlődésében. A Kommentár kiemeli, hogy a Ptk. különös figyelmet szentel a

¹¹⁷ Kvtv. 38/B. §, Kvtv. 38/E. §

¹¹⁸ Pp. 239. §

¹¹⁹ Ptk. 4:22. §

¹²⁰ Szeibert Orsolya, In: Gárdos Péter, Vékás Lajos (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

¹²¹ Ptk. 4:172. §

mediációnak a szülői felügyeleti jog gyakorlása körében, lehetőséget teremtve arra, hogy a bíróság – amennyiben ettől eredmény várható – kötelezze a szülőket közvetítői eljárás igénybevételére.

A közvetítői eljárás elsődlegességének célja és oka:

- a) elősegítse a szülők közötti együttműködést,
- b) támogassa a gyermek és a különélő szülő közötti kapcsolattartást, és annak zavartalan működését,
- c) hozzájáruljon a szülői felügyeleti jog megfelelő gyakorlásához.

A közös megállapodás illetve egyezség a személyes bevonódás révén erőteljesebb, mint egy kényszerű bírósági végzés, ezáltal az önkéntes normakövetési hajlandóság is erősebb lehet.

A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) megalkotása során a jogalkotó nagy hangsúlyt fektetett a perelterelő megoldások beépítésére. Ezek célja, hogy a perindítást megelőzően, a perfelvételi szakasz lezárásáig, illetve a per bármely szakaszában, lehetőséget biztosítsanak egyezség létrehozására.¹²²

A Pp. lehetővé teszi, hogy a felek már a perindítást megelőzően is megkísérljenek egyezsége jutni, akár közvetítői eljárás keretében, akár anélkül.¹²³ Ez a szabályozás jelentős változást jelent a korábbi rendszerhez képest. Bár nem kötelező a gazdálkodó szervezetek számára sem a peren kívüli rendezési kísérlet, a jogalkotó továbbra is elsőbbséget biztosít az egyezségi megoldásoknak a per minden szakaszában. Újdonságként jelent meg a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérlet, valamint az, hogy a törvényszék hatáskörébe tartozó ügyekben is lehetőség van ilyen eljárások lefolytatására. Az egyezségi kísérlet nem kapcsolható közvetlenül a keresetindításhoz, vagyis önálló eljárásként kezelendő. Mindkét egyezségi kísérlet bírósági nemperes eljárás, amelyre a Pp. a háttérjogszabály. Az eljárást az egyik fél kérelmére indítják, és az egyezség jóváhagyása ügyében kizárólag bíró hozhat határozatot.

Pp. 167. § (1) Ha közvetítői eljárásban a felek között megállapodás jött létre, annak egyezségeként történő jóváhagyása érdekében bármelyik fél a per megindítása előtt, a perre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon egyezségi kísérletre idézést kérhet. Ha az egyezségi kísérletre idézést a megállapodást megkötő felek közösen kérik, az eljárás bármely hatáskörrel rendelkező bíróságon lefolytatható. A kérelemben fel kell tüntetni a felek nevét, lakóhelyét vagy székhelyét, továbbá ismert azonosító adatait és a bíróság hatáskörét és illetékességét megalapozó tényeket. A kérelemhez csatolni kell a megállapodást.

(2) Az eljárásban a jogi képviselő nem kötelező.

(3) A bíróság az egyezségi kísérlet határnapját a kérelem beérkezésétől számított harminc napon – közös kérelem esetén tizenöt napon – belüli időpontra tűzi ki, amelyre a közös kérelem esetén a kérelmezőket, illetve a kérelmezőt és a kérelmezettet idézi; a kérelmet a kérelmezett részére egyidejűleg kézbesíti.

(4) A bíróság a felek között létrejött egyezséget jegyzőkönyvbe foglalja. Az egyezség jóváhagyására e törvénynek az egyezségekre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni. Bírósági titkár az egyezség jóváhagyása tárgyában határozatot nem hozhat.

(5) Ha a kitűzött határnapon nem jött létre egyezség, a bíróság az eljárást végzéssel eredménytelennek nyilvánítja és lezárja. A bíróság a kérelmezőt meg nem jelenése esetén – a megjelent ellenfél kérelmére – az okozott költség megtérítésére kötelezi.

Pp. 168. § (1) A fél a per megindítása előtt a perre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon akkor is kérhet egyezségi kísérletre idézést, ha megelőzőleg a felek között nem jött létre közvetítői eljárásban megállapodás. Az eljárásra a 167. § rendelkezéseit a (2)–(5) bekezdésben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

¹²² Pp. 167. §, 195. §, 238. §

¹²³ Pp. 167. §, Pp. 168. §

- (2) A kérelemben elő kell adni a jogvita tárgyát és a tervezett egyezség tartalmát is.
- (3) Az eljárásra a kötelező jogi képrisélet e törvényben foglalt szabályait alkalmazni kell.
- (4) Ha a kitűzött határon nem jött létre egyezség, a bíróság a közvetítői eljárás igénybevételének lehetőségéről tájékoztatja a feleket. Ha valamennyi fél úgy nyilatkozik, hogy a közvetítői eljárást igénybe veszi, az eljárás közös kérelmükre szünetel; a szünetelésre – az (5) bekezdésben meghatározott eltéréssel – e törvénynek az eljárás szünetelésére vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.
- (5) A (4) bekezdés szerint szünetelő eljárás folytatásának kizárólag akkor van helye, ha a folytatást határidőben kérő fél a kérelme mellé csatolja a felek között a közvetítői eljárásban létrejött megállapodást; ellenkező esetben a bíróság a folytatás iránti kérelmet elutasítja és az eljárás – megszakítás nélkül – továbbra is szünetel. A szabályszerű folytatás iránti kérelem alapján a bíróság az egyezségi kísérlet új határynapját a folytatás iránti kérelem beérkezésétől számított harminc napon belüli időpontra tűzi ki.

„A perfelvételt lezáró végzés meghozatalát megelőzően a bíróság – ha annak sikerére esély mutatkozik – megkísérli a felek között egyezség létrehozását. A bíróság tájékoztatást nyújt a közvetítés igénybevételének lehetőségéről, annak módjáról és előnyeiről, az esetleges megállapodás bírósági egyezségbe foglalásának lehetőségéről, valamint a szünetelés szabályairól.”

Ez az időpont a legalkalmasabb a közvetítésre, mivel:

- a) a felek és a bíróság számára teljes képet ad a jogvita tartalmáról,
- b) a bizonyítás még nem kezdődött meg,
- c) a felekben gyakran még él a kompromisszumkészség.

Ilyenkor a bíróság aktívan közreműködhet a megegyezés előmozdításában, különösen, ha ennek reális esélye mutatkozik.

Pp. 195. § A perfelvételt lezáró végzés meghozatalát megelőzően a bíróság – ha annak sikerére esély mutatkozik – megkísérli a felek között egyezség létrehozását. A bíróság tájékoztatást nyújt a közvetítés igénybevételének lehetőségéről, annak módjáról és előnyeiről, az esetleges megállapodás bírósági egyezségbe foglalásának lehetőségéről, valamint a szünetelés szabályairól.

A bíró számára kettős feladatot ír elő a közvetítés kapcsán a Pp. Egyrészt a mérlegelési jogkör tekintetében a bíró – ha esélyt lát az egyezségre – kísérletet tesz (tehet) annak elősegítésére. Ez nem kötelező, eseti mérlegelés eredménye. Az eljáró bírónak, ahogy egyébként a közvetítőnek is, tájékoztatási kötelezettsége van a felek irányában. A bíróság köteles tájékoztatni a feleket a közvetítés lehetőségéről, lényegéről, annak előnyeiről, valamint a bírósági egyezség megkötésének szabályairól. Ez a kötelezettség független attól, hogy a bíró lát-e esélyt az egyezségre vagy sem.

Közvetítés a közigazgatási perrendtartásban

A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (Kp.) 2018. január 1-jei hatályba lépésétől kezdődően biztosít lehetőséget közvetítői eljárás lefolytatására közigazgatási peres ügyekben is. E jogterületen a viták rendszerint a magánérdek és a közérdek, illetve magánérdek és magánérdek közötti vitákból erednek. A közvetítői eljárás célja ezen ellentétek békés, konszenzuson alapuló feloldása. A közigazgatási hatóság és magánszemély közti kiegyensúlyozott és egyenlőségen alapuló közvetítői egyezségi megoldást sokan kétségbe vonják, pont a nagyon eltérő pozíciók és erőviszonyok miatt.

Kp. 65. § (1) Ha a jogvita tárgya lehetővé teszi és jogszabály nem zárja ki, a bíróság a felek közt egyezség létrehozását kísérli meg, ha erre az ügy körülményei alapján észszerű időn belül esély mutatkozik.

(2) A bíróság az egyezség létrejötte érdekében

- a) tájékoztatja a feleket az egyezség előnyeiről és feltételeiről,
- b) tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételének lehetőségéről és feltételeiről,
- c) az általa javasolt egyezséget a tárgyalás előkészítése során írásba foglalva vagy a tárgyaláson jegyzőkönyvbe foglalva a felek elé tárhatja, illetve
- d) a feleket egyezségi kísérletre idézheti.

69. § (1) Ha a felek és az érdekeltek hozzájárulnak, a bíróság közvetítést rendel el. A közvetítés során a felek és érdekeltek bírósági közreműködéssel folytatott egyeztetés útján kísérlik meg a jogvita rendezését.

(2) A bíróság az eljárást a közvetítés befejezéséig, de legfeljebb két hónapra felfüggeszti. A felfüggesztő végzés ellen fellebbezésnek csak olyan személy részéről van helye, aki a közvetítéshez nem járult hozzá.

Kp. 70. § (1) A bírósági közvetítőre és tevékenységére a közvetítői tevékenységről szóló törvény rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell. A bírósági közvetítő az ügyet tárgyaló tanácsnak nem lehet tagja.

(2) A közvetítés befejezéseként a bírósági közvetítő

- a) a létrejött egyezséget írásba foglalja, és a perbíróságnak megküldi,
 - b) egyezségkötés hiányában vagy bármely fél kérelmére a perbíróságot a közvetítés eredménytelenségéről értesíti.
- (3) A perbíróság az egyezséget megvizsgálja, és – ha az megfelel a jogszabályoknak – ítélet hatályú végzésbe foglalja.
- (4) Ha a közvetítés a jogvita egészére vonatkozó egyezség nélkül fejeződik be, a perbíróság az eljárást az általános szabályok szerint folytatja.
- (5) A fél a közvetítés során tudomására jutott információt sem a perben, sem azon kívül nem használhatja fel.
- (6) Az egyezség eltérő rendelkezése hiányában a felek a közvetítéssel felmerült költségeket maguk viselik.

Közvetítés a büntetőeljárársban

A közvetítői eljárás, vagyis a mediáció alkalmazására a régi büntetőeljárás törvény¹²⁴ alapján már évek óta lehetőség volt, az új büntetőeljárás törvény¹²⁵ pedig tovább erősítette ezt a jogintézményt. Hazánkban a közvetítői eljárás büntethetőséget megszüntető okként is figyelembe vehető, a tevékeny megbánás jogintézménye keretében¹²⁶.

Btk. 29. § (1) Nem büntethető, aki az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség vagy háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében – vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva – a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. E rendelkezés akkor is irányadó, ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni vagy a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmény a meghatározó.

(1a) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az (1) bekezdésben meghatározott feltételek fennállnak, azonban a büntetés céljának elérése érdekében a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás vagy a sportrendezvények látogatásától való eltiltás kizárása nem mellőzhető. Ebben az esetben a közvetítői eljárás eredményes lefolytatását követően kizárólag foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás vagy sportrendezvények látogatásától való eltiltás büntetés szabható ki.

A közvetítés célja összetett segíti a bűncselekménnyel okozott kár és sérelem jóvátételét (resztoratív cél), valamint az elkövető számára is előnyös, mivel részvételével elkerülheti a

¹²⁴ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

¹²⁵ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.)

¹²⁶ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 29. § (Btk.)

büntetésből eredő megbélyegzést és jogkövetkezményeket, továbbá a felelősségérzet növekedése elősegítheti a jogkövető magatartást a jövőben (preventív cél). A korábbi Be. szerint a közvetítői eljárás csak akkor volt alkalmazható, ha annak lefolytatása a tevékeny megbánás szabálya szerinti büntethetőség megszüntetését vagy korlátlan enyhítést eredményezett. Az új Be. azonban lényegesen kibővítette a közvetítői eljárás alkalmazási körét, amely már nem korlátozódik kizárólag a Btk. 29. §-ában meghatározott tevékeny megbánás szabályai szerint büntethető cselekményekre. A Be. 412. § (1) bekezdése szerint a közvetítői eljárás a gyanúsított és a sértett megegyezését, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét, valamint a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő eljárás, amely a felek indítványára vagy önkéntes hozzájárulásával alkalmazható. Az ügyésznek meghatározó szerepe van az eljárás megindításában, hiszen ő függeszti fel az eljárást a közvetítői eljárás lefolytatása céljából. A Btk. 29. § (3) bekezdésében szereplő, a tevékeny megbánást kizáró feltételek sem zárják ki automatikusan a közvetítői eljárást. A közvetítői eljárás elrendelését bármelyik fél kezdeményezheti, vagy az ügyész hivatalból is indíthatja, azonban mind a gyanúsított, mind a sértett hozzájárulása szükséges. Több gyanúsított vagy sértett esetén valamennyi érintett beleegyezése kell. Az ügyész mérlegeli továbbá a bűncselekmény jellegét, az elkövetés módját, és a gyanúsított személyére is tekintettel dönt a közvetítői eljárás elrendeléséről. A Be. 2025. július 1-i módosítását megelőzően a közvetítői eljárás csak olyan bűncselekmény esetén volt elképzelhető, amennyiben a cselekménynek volt sértettje. Ezt követően a közvetítői eljárás kiszélesítése okán lehetőség nyílt arra, hogy az ügyész feltételes ügyészi felfüggesztés keretében rendelje el a helyreállító szemléletű eljárást (HSZE), melynek keretében amennyiben a helyreállító tervben foglaltakat teljesülnek, a gyanúsított mentesülhet a jogkövetkezmények alól. Ebben az esetben azonban megengedhető, hogy az eljárásból hiányozzon a sértett.¹²⁷ A helyreállító szemléletű eljárás resztoratív igazságszolgáltatás alternatív módszereket került bevezetésre. Továbbá lehetőség nyílik arra is, hogy az ügyész felfüggesztés mellőzése mellett rendelje el a közvetítői eljárást¹²⁸ a büntetőeljárás folyamatában, lehetőséget biztosítva a terheltnek a közvetítői eljárásra, a Btk. tevékeny megbánás anyagi jogi szabálya mellőzése mellett. A terheltek vonatkozásában szinte valamennyi bűncselekmény vonatkozásában ezzel megnyílik a lehetőség a resztoratív modell alkalmazására, azzal, hogy az esetleges megállapodás, vagy annak elmaradása nem lesz közvetlen hatással a jogkövetkezményekre (büntetőeljárás folyamatára), azonban a terhelt kárjóvátételi magatartását, részvételét az eljárásban továbbá a sértettnek nyújtott engesztelése, elégtétele enyhítő körülményként beszámíthatóvá válik részére.¹²⁹

¹²⁷ Be. 419. § e) vegyen részt jogszabályban meghatározott helyreállító szemléletű – a párfogó felügyelői szolgálat által lefolytatott – eljárásban, és az annak eredményeként meghatározott, a helyreállító tervben foglaltakat teljesítse, és ezt igazolja a párfogó felügyelői szolgálat felé.

(2a) A (2) bekezdés e) pontja szerinti kötelezettség előírása esetén a sértett a hozzájárulásával vonható be az eljárásba, de a kötelezettség elrendelésének nem akadálya, hogy a sértett nem adta a hozzájárulását vagy, hogy a bűncselekménynek nincs sértettje.

¹²⁸ Be. 412. § (4) Az ügyészség a (2) bekezdésben meghatározott feltételek fennállása esetén a büntetőeljárás felfüggesztése nélkül is elrendelheti a közvetítői eljárás lefolytatását. Ez a rendelkezés nem alkalmazható, ha a bűncselekménnyel okozott sérelem közvetítői eljárás keretében történő jóvátétele esetén a Btk. 29. § (1) vagy (1a) bekezdése alkalmazásának lenne helye.

¹²⁹ A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény (Bktv.)

15 § (1a) Ha az ügyészség a büntetőeljárást nem függeszti fel, az (1) bekezdés a) és b) pontja nem alkalmazható. Ebben az esetben a közvetítői eljárás azon a napon fejeződik be, amikor a létrejött megállapodásról kiállított okiratot a sértett és a terhelt aláírta.

(4) Ha az ügyészség a büntetőeljárást nem függeszti fel, a terhelt a megállapodásban vállalhatja, hogy a megállapodás teljesítését igazolja a bíróságnak, az ügyészségnek vagy a nyomozó hatóságnak.

Ha a sértett elhunyt, vagy a megállapodás kizárt (agresszív, kegyetlen elkövetési mód miatt), az eljárás a tevékeny megbánás jog intézményének alkalmazása mellett nem rendelhető el. Az ügyész az elrendelés előtt a gyanúsított személyét és előéletét is vizsgálja, például egy konfliktuskereső személyiség kizárhatja a közvetítői eljárás lehetőségét. Ideális esetben a közvetítői eljárás eredményre vezet, és a gyanúsított a sértett beleegyezésével jóvátételt (kártérítést) nyújthat. Amennyiben nem jön létre megállapodás, az eljárás folytatódik, és a bíróság dönt a vádlott bűnösségéről, valamint a megfelelő szankcióról. Ha a közvetítői eljárás eredményeként a tevékeny megbánás a Btk. 29. § (1) bekezdésében foglalt feltételei teljesülnek, az ügyészség megszünteti az eljárást, vagy a Btk. 29. § (2) bekezdése alapján a büntetés korlátlan enyhítésre nyílik lehetőség.¹³⁰ Az eljárás elrendelése és felfüggesztése után az ügy a közvetítő elé kerül. A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységet a 2006. évi CXXIII. törvény szabályozza. A tevékenységet a hatályos szabályok szerint a közvetítői eljárást a pártfogó felügyelő vezeti, az eljárás részleteit a törvény határozza meg.

Az eredményes alternatív vitarendezés és mediáció eredményeként nem csupán a vitás felek közt áll helyre a rend és béke, de a kiengesztelődés eszméjének előtérbe helyezésével a társadalmi béke ugyancsak megvalósulhat.

¹³⁰ Btk. 29. § (2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elkövető az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmények esetében az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében – vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva – a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. E rendelkezés akkor is irányadó, ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni vagy a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmény a meghatározó.

Személyiségi jogsértések, becsületsértés, rágalmazás

Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a Törvényt vagy a prófétákat! Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy beteljesítsem. Mert bizony, mondom nektek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egyetlen ióta vagy egyetlen vessző sem vész el a Törvényből, míg minden be nem teljesedik. Ha tehát valaki a legkisebb parancsolatok közül akár csak egyet is megszeg, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában. De ha valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy lesz a mennyek országában. Mondom nektek, ha a ti igazságotok messze felül nem múlja az írástudókét és a farizeusokét, akkor semmiképpen sem mentek be a mennyek országába. Hallottátok, hogy megmondták a régieknek: Ne ölj! Mert aki öl, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette. Én viszont azt mondom nektek, hogy aki haraggal van testvére iránt, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette. Aki pedig azt mondja testvérenek: „Raká!” (ostoba) – méltó arra, hogy a szanhedrin járjon el ellene. Aki pedig azt mondja: „Bolond!” – méltó a gyehenna tűzére. Ha tehát áldozati adományodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy testvérednek valami panasza van ellened, hagyd ott adományodat az oltár előtt! Menj, békülj ki előbb testvéreddel, és csak aztán térj vissza, s ajándékd fel adományodat! Egyezzz ki azgal, aki vádol, hamar, amíg az úton együtt van veled, hogy vádlód át ne adjon a bírónak, a bíró meg az őrnek, és így börtönbe ne kerülj! Bizony, mondom neked, ki nem jössz onnét, amíg meg nem adod az utolsó fillért is.¹³¹

A személyiségi jogsértésekről, a jog létéről és céljáról, annak teljességéről és annak magasabb szintre helyezéséről a fenti szentírási hely kifejtően beszél. Az idézet rávilágít arra, hogy a törvényeket, ne használjuk ki, főként arra ne használjuk, hogy egyfajta minimalizmusra és szűkkeblűsége vezessen bennünket. A törvénynek inspiráló hatást kell gyakorolnia az emberben, személye legmélyén; fel kell, hogy emelje az embert egy fokozatos igényességgel, magasabb elvárások irányában. A személy-személy közti kapcsolatok fejlesztéséről is szól az idézet, tovább kifejti a bűnből való felismerés és javítás lehetőségét. A törvények betartása és az erények gyakorlása összefüggenek, egymásra épülnek. Erőteljesen a megbékélésre és kiengesztelődésre buzdít. Az ember-ember közti viszály (konfliktus) nem maradhat fenn, a békesség előbbre való mindennél. A megbékélést követően van lehetőség bármilyen továbblépésre. Ha ez nem történik meg a büntetés nem maradhat el. Igazságügyi fokozatosságot is felfedezhetünk az idézetben, valamint annak kihangsúlyozását, hogy a megbékélésnek a pert megelőzően kell megtörténnie. Ez a megközelítés igen közel áll az alternatív vitarendezés és mediáció szellemiségéhez és annak emberhez méltó és a természetes rend szerinti valóságához.

A fenti idézet összefüggésbe hozható a polgári és büntető rendelkezések azon szakaszaival melyek megfogalmazzák és szankcionálni rendelik az emberi méltóságot és az emberi személyt sértő becsületsorbítást és rágalmazást.

A Didaszkália X. fejezete tartalmaz rendelkezéseket becsületsértésről és rágalmazásról.

„Ha hamis testvérek támadnak, akik az Ellenségnek, bennük működő Sátánnak az irigysége és féltékenysége folytán haszong rágalommal – vagy akár igaz váddal – hozakodnak elő egy testvér ellen, akkor tudjátok meg: mindaz, aki vádolni vagy becsülmélni akarja a másikat, a harag fia. Ahol pedig harag van, ott nincs Isten. A

¹³¹ Mt 5,17-26

*harag ugyanis a Sától van, aki a hamis testvérek által mindig megakadályozza, hogy béke uralkodjék az egyházban.*¹³²

A polgári törvénykönyvek és a Btk. egyaránt definiálja és szankciókkal látja el a személyiségi jogvédelem körében az ember méltóságát és személyét sértő cselekedeteket.

Ptk. 2:45. § (1) A becsület megsértését jelenti különösen a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolásra alkalmas, kifejezőmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás.

(2) A jóhírnév megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényt állít vagy hírszétel, vagy valós tény hamis színben tüntet fel.

Btk. 227. § (1) Aki a 226. §-ban meghatározottakon kívül mással szemben

a) a sértett munkakörének ellátásával, köz megbízatásának teljesítésével vagy közérdeklő tevékenységével összefüggésben vagy, b) nagy nyilvánosság előtt, a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a becsületsértést tettelesen követi el.

(3) Nem büntetendő becsületsértés miatt annak a cselekménye, aki az (1) bekezdésben meghatározottakat a közügyek szabad megvitatása körében sajtótermék vagy médiaszolgáltatás útján követi el, feltéve, hogy cselekménye nem irányul a sértett emberi méltóságának nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadására.

Btk. 226. § (1) Aki valakiról más előtt a becsület csorbítására alkalmas tényt állít, hírszétel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha a rágalmozást

a) aljas indokból vagy célból,

b) nagy nyilvánosság előtt, vagy

c) jelentős érdeksérelmet okozva követik el.

(3) Nem büntetendő rágalmozás miatt annak a cselekménye, aki az (1) bekezdésben meghatározottakat a közügyek szabad megvitatása körében sajtótermék vagy médiaszolgáltatás útján követi el, feltéve, hogy cselekménye nem irányul a sértett emberi méltóságának nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadására.

A fenti jogokat az Alaptörvény garantálja, az emberi méltóságot az alapjogi katalógus élére helyezve. A Btk. rendszerében a becsületsorbító tényállításokkal szemben a rágalmozás az ezen kívüli, gyalázkodó jellegű magatartásokkal szemben biztosít büntetőjogi védelmet. E bűncselekményekhez kapcsolódik továbbá egy speciális jogintézmény, a valóság bizonyítása.¹³³ E tényállások a véleményszabadság alapjogának korlátját képezik¹³⁴, s a konkrét esetek büntetőjogi minősítését is sok esetben a jogtárgy és a véleményszabadság mint kollidáló alapjogok közötti mérlegelés dönti el.¹³⁵

A jóhírnév és becsület védelme alkotmányos alapjog, amely a szólásszabadság korlátozását jelentheti. Ezt a lehetőséget kifejezetten elismeri az *Európai Emberi Jogi Egyezmény 10. cikk (2) bekezdése* is. A rendelkezés kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának jogát törvényben, mások jó hírnevének a védelme érdekében korlátozni lehet. Különös jelentősége van ezért ebben a körben a kiegyensúlyozott bírói mérlegelésnek.

¹³² ERDŐ Péter: Az ókori egyházfegyelem emlékei. Szent István Társulat, Budapest, 2018. 218.p.

¹³³ Btk. 229. §

¹³⁴ Alaptörvény IX. cikk

¹³⁵ SZOMORA Zsolt, In: KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez

A másik ember becsületéről vagy becsületének hiányáról tett megállapítás értékítélet. Az emberi értékítélet-alkotás határtalanul összetett és szubjektív gondolati tevékenység. A jog a külsődleges emberi magatartások irányítására megfelelő eszköz lehet, de az ember értékítéletének belső tartalmi befolyásolására alkalmatlan. A jogi becsületvédelem érdeklődésére csak a valamilyen módon kifejezésre juttatott, más személyét érintő értékítélet tarthat számot. Mások személyét minősítő értékítéletek kifejezésre juthatnak szóbeli, írásbeli formában, ritkábban az emberi gondolkodásra alkalmas bármilyen más módon, például cselekvéssel, rajzzal, ábrával, plasztikával stb. A becsület megsértése akkor következik be, ha a kifejezésre juttatott értékítélet nem felel meg az ítéletalkotás közmegegyezés által elfogadott törvényeinek, logikai szabályainak. Ha a véleményt alkotó megsérti az ítéletalkotás előbb említett szabályait, az általa megfogalmazott értékelés torz, következtelen, túlzó, indokolatlanul bántó, lealacsonyító, becsmérő, vádaskodó lesz. A határvonal meghúzása sok esetben nem könnyű. A véleménynyilvánítás szabadsága miatt a negatív értékítélet, a bírálat önmagában nem jogsértő. Ez akkor is igaz, ha a vélemény az érintettre sérelmes, és azzal nem is mindenki ért egyet. Jogellenessé – becsületsértővé – csak akkor válik, ha a bíráló túllépi a szabad véleménynyilvánítás határait. Ezeket a rendeltetésszerű joggyakorlás és a jóhiszeműség és tisztesség elvében foglalt követelmények képezik. Nyilván nem felel meg ezen elvárásoknak az olyan értékítélet hirdetése, amely önkényes, lealázó, ok nélkül becsmérő stb.¹³⁶

„A hírnév a társadalmi gyakorlatban keletkezik, a társadalom tagjainak a tudatában él, létezik, tehát emberi tudattartalom. Ezért a hírnév létrejöttében, alakulásában, megőrzésében fontos szerepük van a társadalmi érintkezéseknek, hatásoknak, elsősorban a tudattartalmat befolyásoló közléseknek. A személy hírnevét a személyre, a személy társadalmi magatartására vonatkozó tény- és adatközlések határozzák meg. Társadalmi érdek, hogy ezek a közlések híven jellemezzék a személyt, a valóságot fejezzék ki. Csak így lehet a személy képe a társadalmi értékelés reális alapja, csak így juthat valódi értékének megfelelő szerephez a személy a társadalomban.”¹³⁷

A jóhírnév védelme a természetes és a jogi személyeket egyaránt megilleti. Megsértése a felróhatóságra, jó- vagy rosszhiszeműsége tekintet nélkül is megállapítható. A Ptk. megfogalmazásából következik, hogy a jóhírnév megsértésének bármilyen módon való elkövetése jogellenes, a törvényhozó nem kívánta kizárólagos jelleggel felsorolni az előforduló esetek körét. A Ptk. példálózó jelleggel csak a leggyakoribb, tipikus hírnévrontó magatartásokat kívánta kiemelni, fogódzót kínálva ezzel a jogalkalmazásnak. A jogsértés tehát különösen akkor valósul meg, ha valaki más személyére sértő közlést tesz, a közlés tényállítást tartalmaz, és valótlan állít vagy híresztel, vagy a valóságot hamis színben tünteti fel.

A közlést a legtágabb értelemben kell felfogni, ami magában foglalja a gondolat kifejtés minden elképzelhető és alkalmas módját, a tipikusan szóban vagy írásban történő információátadás mellett a rajz, ábra, szobor, festmény, fotó, mozdulat, gesztus, cselekvés útján való kifejezést is. A jóhírnév sérelmét csak a valóságnak nem megfelelő tényközlések valósíthatják meg, ezért az értékítélet, bírálat, akaratnyilvánítás, óhajok kifejezése a jóhírnév megsértéseként csak akkor jöhetnek szóba, ha legalább burkoltan tényállítást tartalmaznak.

¹³⁶ SZÉKELY László, In: GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez

¹³⁷ TÖRŐ Károly: Személyiségvédelem a jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 353.p.

Szerződés vagy szövetség

Az alternatív vitarendezés esetén az eredményes folyamat végeredménye többnyire egy megállapodás vagy egyezség megkötése. A görög 'eiró' (εἰρω) fogalom jelentése: megállapodom. A mitológiában *Eiréné* Zeusz és Themisz leánya, a Hóráknak, a természeti rend és a harmónia istennőinek egyike, Eunomiának, a törvényességnek, és Dikének, az igazságosságnak a testvére. A megállapodásnak, amely személy-személy közti viszonyok rendezésére szolgál, természetéből adódóan jogszerűnek és igazságosnak kell lennie. A szerződések különböző polgári jogi formái a magánjogi kódexben több helyen előfordulnak, különböző élethelyzeteket szabályozó módon. A „*pacta sunt servanda*” jelentése magyarul: „a megállapodásokat teljesíteni kell”, a kötelmi jog egyik legfontosabb alapelve. A megállapodások a felekre nézve kötelező erővel bírnak. A szerződések jogáról szóló 1969. évi *Bécsi egyezmény* 26. cikke rendelkezik erről.¹³⁸ A Ptk. 6:2. szakasza kötelelemkeletkeztető tények közé sorolja a szerződést.

6:58. § *A szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.*

6:59. § (1) *A felek szabadon köthetnek szerződést, és szabadon választhatják meg a másik szerződő felet.*

(2) *A felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarattal eltérhetnek, ha a törvény az eltérést nem tiltja.*

Az alternatív vitarendezés esetében a válságokkal terhelt magánjogi jogviszonyok rendezésére, valamint a büntetőügyekben is, a közvetítői eljárás lezárása érdekében, a felek szerződést köthetnek, egyezséget hozhatnak létre, melyben rögzíthetik mindazokat a lényeges tényeket és vállalásokat, amelyekben egyetértő módon megállapodtak.

Az egyezség vagy megállapodás tartalmára vonatkozóan a különböző jogforrások megállapítanak követelményeket, melyek közül némelyik kógens szabályként, mások pedig értelmezést és metajurisztikus kitekintést feltételeznek. A Bktv. 13. §-a kiemeli, hogy a megkötött megállapodásban vállalt kötelezettségek más(ok) jogait és jogos érdekeit nem sérthetik, a kötelezettségeknek meg kell felelniük a jogszabályoknak, és nem ütközhetnek a jó erkölcsbe. A Ktv. 3. §-a szerint a közvetítő feladata, hogy a vitarendezés során pártatlanul, lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint közreműködjön a felek közötti vitát lezáró *megállapodás* létrehozásában. A megállapodás az eljárás során nem csak a klasszikus peres eljárás eredményeként szolgáló ítéletet hivatott kiváltani, hanem a béketeremtés eszköze is, egy olyan lezáró okirat, amely közös érdekeket, közös elhatározást, és közös megoldást testesít meg, konszenzust foglal magában.

A szerződéskötésre, illetve a szövetségkötésre a bibliai irodalomban is találunk példákat. Az ó- és újszövetségi szövetségkötés, a szerződések legitimitása azok kötelező ereje vonatkozásában jelentős.

„Mózes pedig felment Istenhez. Ekkor az Úr szólította őt a hegyről, és azt mondta: »Ezt mondd Jákob házának s ezt hirdesd Izrael fiainak: Ti magatok láttátok, mit műveltem az egyiptomiakkal, és hogyan hordoztatlak titeket saszárnyakon, amíg idehoztalak titeket magamhoz. Ha tehát majd hallgattok

¹³⁸ 26. Cikk. *Pacta sunt servanda*. Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniuk.

szavamra és megtartjátok szövetségemet, tulajdonomná lesztek minden nép közül – hiszen az egész föld az enyém –, és ti lesztek az én királyi papságom és szent népem. Kiv 19, 3-6

Mózes pedig fogta a sátrat, és messze a táboron kívül verte azt fel, s elnevezte szövetség sátrának. Így a népből mindenkinek, akinek valami kérdezni valója volt, ki kellett mennie a szövetség sátrához, a táboron kívültre. Valahányszor Mózes kiment a sátorhoz, fölkelt az egész nép, mindenki kiállt sátra ajtajába, és nézett Mózes után, amíg ő be nem ment a sátorba. Amikor aztán belépett a szövetség sátrába, leszállt a felbőszölő, megállt az ajtónál, és az Úr beszélt Mózesrel. Amikor az izraeliták látták, hogy a felbőszölő ott áll a sátor ajtajánál, mindannyian felálltak, és leborultak sátruk ajtajában. Az Úr pedig beszélt Mózesrel, szemtől szembe, úgy, ahogy az ember a barátjával szokott beszélni. Aztán Mózes visszatért a táborba, de szolgálja, az ifjú Józsué, Nún fia nem távozott a sátólól. Kiv 33, 7-11

Ezek voltak annak a szövetségnek az igéi, amely felől azt parancsolta az Úr Mózesnek, hogy kösse meg Izrael fiaival, Móáb földjén, azon a szövetségen felül, amelyet a Hóreben kötött velük. Mtörv 28,69

A mózesi szövetségre a régi (ó) szövetségként is szoktak utalni (Isten iránt ilyen bizalmunk Krisztus által van. Nem mintha magunktól, mintegy saját erőnkéből képesek lennénk bármit is kigondolni, ellenkezőleg: a mi képességünk Istentől van. Ő tett minket alkalmassá arra, hogy az Újszövetség szolgálói legyünk, nem a betűé, hanem a Léleké: mert a betű öl, a Lélek pedig él. 2 Kor 3,4-6

Abogyan Isten Mózesnek megmondta, mikor a sátrat készítette: »Nézd – mondta –, készíts mindent arra a mintára, amelyet neked a hegyen megmutattam!« Ő azonban most annyival kiválóbb szolgálatot nyert, amennyivel kiválóbb szövetségnek közvetítője, amely kiválóbb ígéreteken alapul. Mert ha az az első kifogástalan lett volna, bizonyára nem lett volna szükség másakra. Inti ugyanis őket, és mondja: »Íme, jönnek napok – mondja az Úr –, amikor új szövetségre lépek Izrael házával és Júda házával, nem aszerint a szövetség szerint, amelyet atyáikkal kötöttem azon a napon, amelyen megfogtam kezüket, hogy kivezesse őket Egyiptom földjéről. Mivel ők nem maradtak meg szövetségemben, én is megvettem őket – mondja az Úr. – Ez az a szövetség, amelyet Izrael házával kötni fogok azok után a napok után – mondja az Úr: – Elméjükbe adom törvényeimet, s a szívükbe írom azokat; én Istenuk leszek, ők pedig az én népem lesznek. Akkor senki sem fogja majd tanítani a polgártársát, és senki sem mondja a testvérének: 'Ismerd meg az Urat!', mert mindnyájan ismerni fognak engem, a legkisebbtől a legnagyobbig; s én megbocsátom gonoszságait, és bűneikre többé már nem emlékezem«. Azáltal, hogy »új«-ról beszélt, az előzőt elavulttá tette. Ami pedig elavul és megvénül, közel jár az enyészethez. Zsid 8, 5-13

A szerződéshez (szövetséghez) való abszolút hűséget és ragaszkodást fejezi ki a Timóteusnak írt levél.

Igaz beszéd ez: ha vele együtt meghalunk, vele együtt élni is fogunk; ha vele együtt szenvedünk, vele együtt uralkodni is fogunk. Ha megtagadjuk őt, ő is megtagad minket, ám ha hűtlenek leszünk, ő hű marad, mert önmagát nem tagadhatja meg. Tim 2,11-13

A szerződés és a szövetség elhatárolására jó példa a fenti idézet, kifejezi a szövetségkötés erős és szinte elszakíthatatlan jelentőségét, felbonthatatlan kapcsolatot feltételez. A szerződés lazább kötelmi viszonyt foglal magába. A megállapodás hordozhatja a felek kimenekülési lehetőségét, felbontását, és arra az esetre is tartalmazhat megoldásokat, ha a felek nem tartják be az egyezséget. Alapvetően a résztvevők szabadságára épít, közös döntésre, egyező akaratot feltételez, közös elhatározást és azonos célokat jelöl meg. A szerződés, amennyiben teljesítésébe megy, eredményes lesz és betölti küldetését. Az egyezés nem teljesítése esetén kockázatokkal számolhatnak a felek, illetve jogi következményekkel, szankciókkal. Mivel a szerződés mindig egy

közös konszenzusos megállapodás eredménye, lehetőség van annak módosítására is. Általános vélekedés, hogy az érintettek nagyobb hajlandósággal tartanak meg egy olyan kötelezettséget, amelyhez maguk is hozzájárultak – közösen dolgozták ki –, mint egy külső erő révén rájuk erőszakolt diktátumot. A megállapodás jelentősége és ereje abban áll, hogy a felek maguk kötelezik önmagukat annak betartására.

Irodalom

- BÁNDI Gyula: A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése.
In: Jogtudományi Közlöny. 2000/1. sz.
- BARSI Balázs: A forrástól az óceánig. Ferences Rendtartomány, Budapest, 2021.
- Bvung-Chul HAN: A kiegészítés társadalma. Typotex, Budapest, 2019.
- Bvung-Chul HAN: A rítis eltűnése. Typotex, Budapest, 2023.
- CICERO válogatott művei. Európa könyvkiadó, Budapest, 1987
- Dr. SZABÓ Marcel: Általános jogelvek a nemzetközi bíróságok és az Európai Bíróság joggyakorlatában. Európai jog, 2012/2
- ERDŐ Péter: Az ókori egyházfegyelem emlékei. Szent István Társulat, Budapest, 2018.
- FINKEY Ferenc: Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban.
A Magyar Jogi Szemle kiadása, Budapest, 1927.
- FINKEY Ferenc: Büntetés és nevelés. Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
- FRIVALDSZKY János: Természetjog és emberi jogok. PPKE JÁK, Budapest, 2010.
- Hans KELSEN: Tiszta jogtan. (ford. Bibó István) Budapest, Rejtjel, 2001.
- Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikája. Gondolat, Budapest, 1991.
- JAKAB András: Jogforrási rendszer (https://jak.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/2166539/file/7_2_A_jogforrasi_rendszer.pdf)
- Javier HERVADA: Kritikai bevezetés a természetjogba. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- John Henry NEWMAN: Apologia pro vita sua. Szent István Társulat, Budapest, 2020.
- JUHÁSZ Éva Anna, RÚZS Molnár Krisztina: Bevezetés a mediációba. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2024.
- KOVÁCS Gusztáv: Szülői felelősség és reprodukciós medicina. Vigilia, 79. Budapest, (2014/1) 19.
- KOVÁCS Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2016.,
- LÁBADY Tamás: A bírói jogalkotás és alkotmánybírósági kontrolja. (LÁBADY II.)
Alkotmánybírósági Szemle, Budapest, 2010/1.
- LÁBADY Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat, Budapest, 2019.
- MOLNÁR Bernadett: *A közvetítői eljárás a büntetőeljárásban*. Ügyészek Lapja, 2005/3.
- NAGYPÁL Szabolcs: A büntetőjogi közvetítés (mediáció) jogelmélete Iustum Aequum Salutare, 2011/1.
- POKOL Béla: A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés. Jogelméleti szemle, 2002.
- Sigmund FREUD: Az Ősvalami és az Én. Pantheon Kiadás, Budapest.
- SZEIBERT Orsolya, In: Gárdos Péter, Vékás Lajos (szerk.): Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.
- SZOMORA Zsolt, In: KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez
- SZUROMI Szabolcs Anzelm O. Praem.: Kánonjogtudomány és kodifikáció. Iustum Aequum Salutare, Budapest, 2008/2
- TÖRÖ Károly: Személyiségvédelem a jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- Turcsánné MOLNÁR Katalin: Bírósági közvetítés Magyarországon a kezdetektől 2019. év végéig. (Szerk.: Glavanits Judit) Válogatott Tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Universitas-Győr Nonprofit Kft. 2020.

- TURCSÁN Tamara: A közvetítés európai uniós szabályozása - egyes tagállami implementációk. JÁP, 2021/2.
- VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái. Szent István Társulat, Budapest, 2006
- VERES Emőd: A deliktualis felelősség fejlődésének történelmi fordulópontjai. In.: A titkos kastély, Ünnepi tanulmányok Mádl Ferenc emlékére szerk.: Király Miklós, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022.
- Wolfgang WALDSTEIN: A szívébe írva. Pázmány könyvek, SZIT. Budapest, 2012.